Några tankar kring användningen av latinska citat som motton i svensk witterhet 1732-1814.

Jan Dahlberg

Lunds Universitet

Språk- och litteraturcentrum

Magisteruppsats i Språk och språkvetenskap, latin

SPVR02 (15 p.)

Handledare: Docent Cajsa Sjöberg

November 2021

Innehållsförteckning

I. INLEDNING 1

I.1. INTRODUKTION OCH SYFTE 1

I.2. DET UNDERSÖKTA MATERIALET 2

I.2.1. Begreppet Witterhet 2

I.2.2. Kronologisk avgränsning 2

I.2.3. Det svenska källmaterialet 3

I.2.4. Ordböcker, lexikon m.m. 4

I.2.5. Det latinska källmaterialet 5

I.3. DET LATINSKA SPRÅKETS OCH DEN LATINSKA LITTERATURENS STÄLLNING I 1700-TALETS SVERIGE 5

I.3.1. Den högre eller fullständiga trivialskolan 6

I.3.2. Gymnasier och katedralskolor 7

I.3.3. Universiteten 7

I.3.4. Latinet som litteraturspråk 8

I.3.5. Latinet inom diplomatin 8

II. LATINSKA CITAT SOM MOTTON TILL ENSKILDA VERK 9

II.1. TVÅ HISTORIESKRIVARE FRÅN UPPLYSNINGSTIDEN OCH GUSTAF III:s TID (1732-1792) 9

II.1.1. Olof von Dalin (1708-1763) 9

II.1.2. Sven Lagerbring (1707-1787) 13

II.2. NÅGRA FÖRFATTARE FRÅN UPPLYSNINGSTIDEN (1732-1772) 15

II.2.1. Olof von Dalin (1708-1763) 15

II.2.2. Carl von Linné (1707-1778) 17

II.2.3. Carl Michael Bellman (1740-1795) 19

II.2.4. Carl Gustaf Tessin (1695 – 1770) 20

II.2.5. Gustaf Philip Creutz (1731-1785) 22

II.3. DEN GUSTAVIANSKA PARNASSEN (1772-1792) 23
II.3.1. Johan Gabriel Oxenstierna (1750-1818) 23
II.3.2. Nils von Rosenstein (1752-1824) 26
II.3.3. Olof Celsius d. y. (1716-1794, adlad von Celse 1756) 27
II.3.4. Kristoffer Manderström (1727-1788) 28
II.4. TVÅ ROMANTIKER (1780-1810) 30
II.4.1. Bengt Lidner (1757-1793) 30
II.4.2. Lorenzo Hammarsköld (1785-1827) 31
II.5. LATINET OCH DE UNDERSÖKTA FÖRFATTARNA 33
II.5.1. Olof Dalin (1708-1763, adlad von Dalin 1751) 33
II.5.2. Sven Bring (1707-1787, adlad Lagerbring 1769) 34
II.5.3. Carl Linnéus (1707-1778, adlad von Linné 1762) 34
II.5.4. Carl Michael Bellman (1740-1795) 36
II.5.5. Carl Gustaf Tessin (1695-1770) 37
II.5.6. Gustaf Philip Creutz (1731-1785) 38
II.5.7. Johan Gabriel Oxenstierna (1750-1818) 39
II.5.8. Nils von Rosenstein (1752-1824) 40
II.5.9. Olof Celsius d. y. (1716-1794, adlad von Celse 1756) 40
II.5.10. Chrisopher Manderström (1727-1788) 41
II.5.11. Bengt Lidner (1757-1793) 41
II.5.12. Lorenzo Hammarsköld (1785-1827) 42
II.6. KAPITEL II, SAMMANFATTNING 43
II.6.1. Mottonas förekomst i ordböcker och lexikon 43
II.6.2. Mottonas latinska ursprung 43
II.6.3. Latinet och de undersökta författarna 44
II.6.4. Mottots funktion och sambandet med den latinska och svenska texten 45

III. LATINSKA CITAT SOM MOTTON TILL KAPITEL I SKÖNLITTERÄR PROSATEXT 47

III.1. MIN SON PÅ GALEJAN (MSG) 47

III.1.1. Kapitelrubrik saknas. (kap. I) 49

III.1.2. Om Klippans behagligheter. (kap. II) 50

III.1.3. Ett besynnerligt slag skepps-råttor. (kap. III) 51

III.1.4. Fullt med rim. (kap. IV) 52

III.1.5. Om vomering. Wi-byxor m.m. (kap. V.) 53

III.1.6. Hvars innehåll hvar och en kan se, som vil läsat. (kap. VI.) 54

III.1.7. För de lärde. (kap. VII.) 54

III.1.8. (Rubrik saknas). (kap. VIII.) 55

III.1.9. Om Jerusalems jämmerliga förstöring. (kap. IX) 56

III.1.10. Olikt alla de föregående. (kap. X.) 57

III.1.11. Som förtiänar at läsas, efter det är så kort. (kap. XI.) 58

III.1.12. Sammanliknelse mellan staden Kongsbacka och sk:pt Finland. (kap. XII.) 59

III.1.13. Med hvilket jag hoppas förtiena vänskap af de sköna, påk-slängar af officerare och synen full med puder af sprätt-hökar. (kap.XIII.) 61

III.1.14. Vår ankomst till Norge. (kap, XIV.) 62

III.1.15. Vårt vistande i Svinörsund. (kap. XV.) 63

III.1.16. Som är det nästa efter det föregående. (kap. XVI.) 64

III.1.17. Om en rar fisk. (kap. XVII.) 66

III.1.18. Företal til den gunstige läsarn. (XVIII.) 67

III.2. WALLENBERGS BIOGRAFI 68

III.3. WALLENBERG OCH DET LATINSKA SPRÅKET 69

III.4. KAPITEL III, SAMMANFATTNING 71

III.4.1. Mottonas latinska ursprung 71

III.4.2. Mottonas förekomst i ordböcker och lexikon 72

III.4.3. Mottots funktion och samband med den latinska och den svenska texten 73

IV. LATINSKA CITAT SOM MOTTON TILL ENSKILDA DIKTER ELLER GRUPP AV DIKTER 75
IV.1. OLOF von DALIN (1708-1763) 76
IV.1.1. Olof von Dalin, *Den sanna Critiquen* 76
IV.2. TANKEBYGGARORDEN (1753-1763) 78
IV.2.1. Johan Israel Torpadius, *Till Markus* 79
IV.2.2. Karl Torpadius, *Ode till Taliarchus Horatii I:sta Boks IX:de Ode* 80
IV.3. GUDMUND JÖRAN ADLERBETH (1751-1818) 81
IV.3.1. Gudmund Jöran Adlerbeth, *Beskrifning efter Naturen* 81
IV.4. SÄLLSKAPET UTILE DULCI (1766-1795) 82
IV.4.1. Samuel Gagnerus, *Ungdomens försvar:* 83
IV.4.2. Jacob Israel Köhler, *Foglarna* 85
IV.4.3. Johan Martin Reftelius, *Ode öfver Sömnen* 86
Iv.4.4. Carl Johan Strand, Ode. *Insecternas Förvandling* 88
IV.5. LATINET OCH DE UNDERSÖKTA FÖRFATTARNA 90
IV.5.1. Gudmund Jöran Adlerbeth (1751-1818) 90
IV.5.2. Olof von Dalin (1708-1763) 91
IV.5.3. Samuel Gagnerus (1731-1791) 91
IV.5.4. IV.5.4 Jacob Israel Köhler (1733-1801) 91
IV.5.5. Johan Martin Reftelius (1740-1799) 91
IV.5.6. Carl Johan Strand (1728-1795) 91
IV.5.7. Johan Israel Torpadius (1722-1760) 92
IV.5.8. Karl Torpadius (1729-1764) 92
IV.6. KAPITEL IV, SAMMANFATTNING 92
IV.6.1. Mottonas latinska ursprung 92
IV.6.2. Mottonas förekomst i ordböcker och lexikon 93
IV.6.3. Mottonas funktion och samband med den latinska och den svenska texten 93

IV.6.4. Latinet och de undersökta författarna 95
V. SAMMANFATTNING 95
V.1. Mottonas förekomst i samtida ordböcker och lexikon 95
V.2. Mottonas latinska ursprung 96
V.2.1. Augusteisk tid (43 B. C. –A. D. 17) 96
V.2.2. Tidiga kejsardömet (17-192 A. D.) 96
V.2.3. Det senare kejsardömet (193- 476 A. D.) 97
V.2.4. Medeltid och barock (ca. 1200 resp. 1600) 97
V.3. Latinet och de undersökta författarna 97
V.4. Sambandet mellan den latinska och den svenska texten 99
V.4.1. En gemensam tankegång 99
V.4.2. Kommentarer och metaforer 99
V.4.3. Ett likartat händelseförlopp eller tema 101
V.4.4. Översättningar 102
VI. SUMMERING OCH SLUTSATSER 103
VII. ABSTRACT 106
VIII. KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING 108

I. INLEDNING

I.1. INTRODUKTION OCH SYFTE

I samband med tidigare bibliografiska studier har jag kunnat notera, att vissa 1700-talsförfattare använder sig av ett latinskt citat som motto. I *Nordisk Familjebok* definieras ett motto som *ett kvickt infall, tänkespråk, yttrande av en författare, anbragt som valspråk på en boks titelblad eller på insända täflingsarbeten (i st. f. den täflandes namn) eller som öfverskrift till romankapitel o.s.v. för att antyda innehållet eller den allmänna syftningen,*[1] genom vilket författaren karaktäriserar sitt verk. I sin essä *Mottona i Then Swänska Argus* diskuterar Alan Swanson mottots funktion i relation till texten. Den normala layouten är att placera mottot antingen på titelbladet eller dess baksida. Härigenom möter läsaren mottot direkt och detta kan fånga hans intresse, som en inkörsport till den svenska texten. Mottot kan också ge en snabb sammanfattning av den följande texten, en besk kommenter till texten eller uttrycka en dold kritik av förhållanden som omnämns i texten.[2]

Det latinska språket och den klassiska kulturen ingick sedan medeltiden, som en integrerad del i det svenska samhället i form av skolor och universitet. Lärdomsskolans kursplan förutsatte innantillärning av ett antal klassiker[3]. Det är därför troligt att en författare ur minnet kunde lyfta fram latinska citat, som passade det egna verket eller ha en uppfattning om var ett sådant kunde finnas. Men även med en gedigen latinsk bildning är det troligt att någon form av källskrift använts. Flera möljigheter föreligger: originalverket, citatsamlingar eller lexikon.

Föreliggande arbete avser att undersöka om det latinska mottot under 1700-talet utgör en integrerad del av det litterära verket och kan ses som ett uttryck för en delaktighet i en latinsk tankevärld. Det är denna kontaktyta mellan latinskt och svenskt, som detta arbete avser att belysa genom studiet av följande frågeställningar:

Från vilka författare och verk har de latinska mottona hämtats?

Vilken funktion har de latinska mottona, d.v.s. relationen mellan mottot och den svenska repektive latinska texten?

---

[1] *Nordisk Familjebok del 18,* spalt 1245.

[2] Swanson, s. 5- 6.

[3] Se s. 7.

Vilken bakgrund har de svenska författarna, vad gäller latinstudier, latinskt författarskap etc? Från vilken typ av publikationer, ordböcker, lexikon etc, har de latinska mottona hämtats?

I.2. DET UNDERSÖKTA MATERIALET

I.2.1. Begreppet Witterhet

Enligt *Nordisk Familjebok* indelades litteraturen under det tidiga 1700-talet i huvudsakligen två grenar: Naturvetenskap och Witterhet. Mot slutet av detta århundrade fick begreppet witterhet dock en snävare betydelse av humanistisk kultur och skönhetsupplevelse, liknande franskans *belle-lettres.*[4] Båda definitionerna är allt för oprecisa, varför jag valt en operativ definition, d.v.s en definition som endast är tillämplig inom ramen för detta arbete. Med witterhet avses således i detta sammanhang: poesi, romaner, noveller, essäer, litterära brev, tidskrifter, resor och historia.[5]

I.2.2. Kronologisk avgränsning

Eftersom mitt syfte är att undersöka förekomsten av latinska motton under 1700-talet är det därför av intresse att försöka fastställa, om användning av motton förekommer före 1700-talets början, respektive vid århundradets slut. En översiktlig undersökning av ett mindre antal betydande författare och verk från övergångstiden mellan karolinsk barock och upplysningstidens första decennium (ca. 1670-1732) och från den romantiska perioden (ca. 1810-1830), bör kunna, även med hänsyn tagen till det begränsade urvalet, ge åtminstone en indikation om detta förhållande.

En genomgång av den anonyma *Bröllopsbeswärs Ihugkommelse* (1658-1652), Stiernhielms *Hercules* (1658), Samuel Columbus *Bibliske Werld* (1687), Lasse Lucidors *Helicons Blomster* (1688), Haquin Spegels *Guds Werk och Hvila* (1685), Sophia Elisabeth Brenners *Poetiske Dikter* (1713), Olof von Dalins *Then Swänska Argus I-II* (1732-33) och Johan Runius *Dudaim* (1733) visar, att endast Dalin använder sig av latinska citat som motton, även om latinska inslag förkommer hos Lasse Lucidor, Haquin Spegel, Johan Runius och Sophia Elisabeth Brenner. De första latinska mottona i detta begränsade urval uppträder således först hos Olof von Dalin i hans tidskrift *Then Swänska Argus*, vars första nummer utkom i december 1732.

---

[4] *Nordisk Familjebok, del 32,* spalt 885.

[5] Av utrymmesskäl har dramatik och teologi uteslutits.

För att få en uppfattning om användningen av latinska motton vid 1700-talets slut har följande författare och verk granskats: *Phosphoros* (1810-1814), Hammarskjölds *Konsten att Öfversätta Poemer* (1807) och *Kärleks-qväden* (1811), Per Daniel Amadeus Atterboms *Lycksalighetens ö* (1824-1827), *Samlade Dikter* (1837 och 1838) och *Svenska Siare och Skalder* (1841-1855), Erik Johan Stagnelius *Samlade Skrifter I-III* (1824-1826), Carl Jonas Love Almqvists *Törnrosens Bok I-III, Imperialoktavutgåvan* (1839-1850), Claes Livijins *Spader Dame* (1824), Erik Gustaf Geijers *Svenska Folkets Historia I-III* (1832-1836) och *Skaldestycken* (1855) samt Esaias Tegners *Nattvardsbarnen* (1820), *Axel* (1822), *Fritiofs Saga* (1825) och *Smärre Samlade Dikter* (1828). Johan Olof Wallins *Vitterhets-Försök* (1823)[6] I de ovan redovisade verken återfinns inga motton daterade efter 1814 med undantag för Johan Olof Wallins *Witterhets-Försök* som innehåller ett motto som kan dateras till 1817. Trots det begränsade urval som undersökts, kan man ändå med visst fog konstatera, att med romantikens inträde i svensk litteratur tycks bruket att använda latinska citat som motton ha avtagit.

Med utgångspunkt i ovanstående har därför perioden 1732 (Dalins *Then Swänska Argus*) – 1814 (utgivningen av *Phosphoros* avslutas och förromantik övergår i romantik) valts som begränsningsperiod för följande framställning.

I.2.3. Det svenska källmaterialet

Under 1700-talet utgavs i Sverige 45.000 titlar, av dessa var 6.350 inom genren poesi och litterär prosa, historia 2.200 och resor 350.[7] Mot bakgrund av den mycket stora utgivningsvolymen har det inom ramen för detta arbete inte varit möjligt att göra ett statistiskt urval av witterheten, utan ett annat urvalskriterium har måst väljas. Undersökningen omfattar därför de författare och verk som vanligen beskrivs i sammanfattningar av den svenska litteraturhistorien, i detta fall Bonniers *Den Svenska Litteraturen* (1997), i några fall kompletterad med material från annat håll, samt de övergripande historiska verk, som redovisas i *Bibliografisk handbok till Sveriges historia* (1934). Detta innebär naturligtvis att en stor mängd av författare och verk inte kommer att vara representerade, men även om urvalet inte ger en kvantitativt rättvisande bild, torde det vara tillräckligt för att ge en översiktlig bild av förekomsten av latinska motton.

[6] Wallins *Witterhets-Försök* innehåller en dikt med ett motto som kan dateras till 1817 (s.92).

[7] Svensson, s. 80-81.

I de allra flesta fall utgörs det svenska textunderlaget av den första tryckta separatupplagen. Ett undantag utgörs av gruppen enskilda dikter, då dessa oftast sammanbragts och utgivits långt efter deras tillkomst. I detta fall har, med något undantag, den första samlade utgåvan använts. Materialet har grupperats i tre kapitel, utfrån det verk som mottot bestämmer: enskilda separat utgivna arbeten, prosa-kapitel och enskilda dikter.

I.2.4. Ordböcker, lexikon m.m.

Även om en god latinist förväntades känna till ett stort antal latinska texter och även kunna vissa partier och ordspråk utantill[8] var förmodligen tillgången på referenslitteratur en nödvändighet, då det gällde att välja ett passande motto. I sin utgåva av Peter Låles latinska ordspråk (en dansk handskrift från 1500-talets början) redovisar Axel Kock en förteckning över svensk tryckt ordspråkslitteratur och lyfter bl.a. fram följande arbeten:[9]

Ordböcker.

Penu Gnomarum Dictorumque Sententiosorum Refertissimum thet är: Ett ansenligt Förråd af Uthivalda Läro-språk och Minnesstycker uthur åthskillige Latinske Auctorer sammanhämtat. (Stockholm 1706).[10]

Carsten Rabe: *Hundra Elva Latinska och Svenska Sentenser, dels efter Syntaxens ordning uti Septuaginta Latini, och tjänande till Reglornas vidare upplysning; samt några till öfning att skrifva Latin; Dels Såsom Ordspråk gifne äfven på Fransyska och Tyska till tjenst för dem, som läsa desse språk.* (Göteborg 1807).[11]

Lexikon.

Latinsk-Svenska lexikon innehåller ofta latinska sentenser placerade i samband med sökordet. Axel Kock hänvisar till två verk:

Schenberg, Petrus, *Lexicon Latino Svecanum in usum gymnasiorum et scholarum patriae* (Norrköping 1739).[12]

Lindblom, Andreas, *Lexicon latino – Svecanum* (Upsala 1790)[13]

Kulturhistoria.

---

[8] Se avsnittet om skolan, s. 5-6.

[9] Kock,och Petersens af, del I, s.141-142.

[10] Troligen översatt från tyskan och redigerad av Boëtius Hagen, boktryckare i Västerås.

[11] Casten Rabe, (1770-1836), teol. dr., prost och kyrkoherde i Uddevalla.

[12] Petrus Schenberg, (1701-1777), Teol. Lektor vid Linköpings gymnasium.

[13] Andreas Lindblom, (1746-1819), ärkebiskop 1805-1819.

Wennerdahl, Anders, *Lexicon Mythico Historicum* (Linköping 1748).[14]

De latinska mottona kommer att kollationeras mot de ovan nämnda arbetena för att utröna huruvida dessa förekommer i några samtida svenska ordböcker och lexikon.

I.2.5. Det latinska källmaterialet

De latinska texterna har genomgående hämtats från *Loeb Classical Library*. De enskilda mottona har översatts av författaren. För att få en uppfattning om i vilken latinsk kontext mottona uppträder redovisas ett parti av texten närmast före respektive efter mottot. Vad gäller översättningen av latinet föreligger i detta fall två möjligheter; engelska eller svenska. Då de flesta mottona är hämtade från poetiska texter, och en översättning av poesi alltid innebär någon form av tolkning, har jag valt att använda mig av de engelska översättningarna, som korresponderar med den latinska texten i *Loeb Classical Library,* särskilt som editören och översättaren i de flesta fall är samma person.

I.3. DET LATINSKA SPRÅKETS OCH DEN LATINSKA LITTERATURENS STÄLLNING I 1700-TALETS SVERIGE

Latinets ställning och användningsoråde har beskrivets av flera nutida forskare. Bo Lindberg undersöker i *De lärdes modersmål* (1984) den akademiska latinanvändningen, d.v.s, latinet som *lingua eruditorum vernacula,* ett uttryck som kan översättas med ”de lärdes tungomål, Emin Tengström behandlar i *Broar till antiken* (2014) den grekiska och romerska antikens betydelse för svenskt kulturliv och samhällsliv från c:a 1780 till c:a 1850. Anna Fredriksson undersöker i sin uppsats *Poetry Quotations in Early Modern Swedish Academic Dissertation* (2019) förekomsten av citat från klassisk poesi i akademiska avhandlingar. Inget av de ovan nämnda verken behandlar dock det latinska mottot specifikt.

Som en bakgrund till den följande diskussionen kring de latinska mottona och dessas författare och användare, är det av intresse att kortfattat belysa latinets ställning i det svenska samhället under perioden 1732-1810. Det svenska undervisningsväsendets organisation och innehåll

[14] Anders Wennerdahl, (1709-1753), Lektor eloq. & poës. vid Linköpings gymnasium.

fastställdes genom 1649 års skolordning. Trots flera reformer under 1700-talet gällde denna i stort fram till 1807.[15] Fyra nivåer reglerades: den lägre och den högre trivialskolan, gymnasier och akademier. Nedan redovisas enbart de latinska inslagen i undervisningen.

I.3.1. Den högre eller fullständiga trivialskolan

Den fullständiga trivialskolan bestod av fyra ettåriga klasser samt vid sidan av denna en skriv- och räkneklass. Latinstudiet började redan i första klassen (Alphabetica). Underlaget utgjordes av *Erasmus Colloquia* och några av Ciceros lättare brev. Vidare fick eleverna lära sig att skriva enskilda latinska glosor, översätta och uttala dessa på latin. I andra klassen ingick översättningsövningar från svenska till latin och vice versa. Textmaterialet utgjordes fortsatt av Ciceros lättare brev kompletterat med densammes *Scipios Dröm* (*Somnium Scipionis*).[16] Studiet av den latinska grammatiken påbörjades, särskilt böjningsmönstren för deklination och konjugation.[17] I tredje klassen (syntactica) studerades brev av Cicero liksom densammes *Laelius,*[18] Livius första bok samt lättare ekloger i Vergilius *Bucolica.* Grammatik, skriv-, läs- och översättningsövningar fortsatte på en mera avancerad nivå. I denna klass infördes kravet, att eleverna skulle tala latin med varandra och med sina lärare. Också ett nytt klassiskt ämne tillkom, grekiskan.[19] I fjärde klassen (Rhetorica et Logica) studerades fortsatt Ciceros brev. Nya texter tillkom i form av Cornelius Nepos, ett par tal av Cicero, första och andra boken i Vergilius *Georgica* och Livius andra bok. Eleverna övades i att skriva egna små berättelser, brev och tal på latin enligt mönster från Cicero.[20]

Undervisningen i trivialskolan höll inte alltid den standard som kunde önskas. Samuel Ödman ger i sin självbiografi *Hågkomster från hembygden och skolan* en bild av undervisningen vid Växjö skola på 1760-talet.

> *I detta stora rum församlades alla fyra Classerna på en gång, hwarvid under läsningen ett så förfärligt buller uppstod, att aldrig på någon den stormigaste Socknestämma eller på den liderligaste krog, wärre owäsende kunde höras. Fyra gossar, som för att höras under denna*

---

[15] Sjöstrand, *Pedagogikens historia del III:1,* s. 134-137 och 162-164.

[16] *Somnium Scipionis* ingår i 6:e delen av Ciceros *De re Publica.*

[17] Brandell, s. 297.

[18] Cicero, *Laelius de Amicitia,* (*Om vänskapen*).

[19] Brandell, s. 298.

[20] Brandell, s. 298.

symphonie, nödgades skrika med full hals, och fyra Collegor, som rättade med lika dundrande stämma, samt ständig interfoliering med risslag, gråt och mycket skrän, gjorde, att den, som stod i dörren, icke kunde urskilja något ord, utan trodde sig vara stadd i en dröm, der alt blandades med jämmer och oreda: Latin, Cateches, glosor och stryk.[21]

I.3.2. Gymnasier och katedralskolor

Gymnasiet var indelat i fyra klasser. Studietiden var beräknad till ett år i varje klass, men blev ofta längre. I första klassen lästes Ciceros *Tusculanae Disputationes,* en av böckerna i *De officiis* och några av dennes tal. Av Vergilius studerades några svårare ekloger och en av böckerna i *Georgica.* I andra klassen omfattade kursen tal av Curtius Rufus och Livius samt ytterligare någon bok i Vergilius *Georgica.* Det ställdes också krav på att utantill kunna något tal av Cicero, Curtius Rufus eller Livius. I tredje klassen ingick ytterligare tal och brev av Cicero och lättare brev av Plinius. Fjärde klassen innebar fortsatta studier av Ciceros tal och brev, Vergilius *Georgica* och antingen Caesars *De bello civili* eller *De bello Gallico.*[22]

I.3.3. Universiteten

Under stormaktstiden föreläste universitetens professorer på latin i samtliga ämnen och fakulteter. Vid frihetstidens början inleddes dock en successiv försvagning av latinets ställning som undervisningsspråk. I Lund förekom undervisning på svenska. Filosofiprofessorn Andreas Rydelius (1710-1730) växlade mellan latin och svenska. Så gjorde även professorn i matematik Anders Liedbeck (1744-1762). Också den berömde historieprofessorn Sven Lagerbring (1742-1781) föreläste på svenska.[23]

I Uppsala gick utvecklingen långsammare, men också här försvagades latinet. År 1787 skriver en student, att med undantag för den teologiska fakulteten, skedde all undervisning på svenska. En uppgift Claes Annerstedt i *Uppsala Universitets historia* betraktar som överdriven.[24]

Att undervisningsspråket förändrades innebar inte, att de akademiska disputationerna bytte språk. Här härskade latinet fortfarande och antalet dissertationer som trycktes och blev föremål för disputation uppgår till flera tusen. Även själva disputationen hölls på latin. Också en stor

[21] Ödman, s. 30-31.

[22] Brandell, s. 300-301.

[23] Tengström, s. 81-82.

[24] Tengström, s. 82. Se även Annerstedt, *Upsala Universitets historia 3:2,* s. 151.

del av den övriga vetenskapliga litteraturen skrevs på latin, vilket var en förutsättning för vetenskapliga kontakter med utländska forskare.[25]

I.3.4. Latinet som litteraturspråk

Det dominerande språket inom 1700-talets vältalighet var latin. Den yttre orsaken till framförandet av talen kunde vara kungliga födelse- och namnsdagar, jubiléer, parentationer, promotioner, rektorsbyten och kanslersfester. Åhörarna inbjöds formellt och talen trycktes vanligen efteråt. Bland författarna kan nämnas Johan Hermansson som författade en parentation över Rhenskiöld 1722 och Johan Ihre som hyllade kanslern Gyllenborg vid hans död 1747.[26]
Alla de ledande svenska skalderna skrev på svenskt språk. Latinpoesin levde dock kvar, om än i mycket begränsad omfattning. Grekprofessorn i Uppsala, Johan Floderus, skrev hyllningsdikter, bröllopskväden och begravningsdikter, som ofta är parafraser på Horatius och Phaedrus. En samtida, Samuel Älf, docent i latin i Uppsala och sedermera domprost i Linköping, skrev ett stort antal latinska dikter, men översatte också Nordenflycht och Dalin till latin. I Lund författade Johan Lundblad, professor i latinsk vältalighet, dikter om slaget vid Helsingborg, Gustav III:s krig mot Ryssland och Napoleon.[27]

I.3.5. Latinet inom diplomatin

Under 1700-talets första hälft förekom en viss användning av latin vid audienser och korrespondens, t.ex. med kejsaren, kungarna i Frankrike, Preussen och Danmark. Traktater förekom med latinsk text, kompletterad med fransk parallelltext. Under 1700-talets andra hälft blev dock latinet en marginell företeelse inom svensk diplomati.[28]

[25] Tengström, s. 82-83.

[26] Tengström, s. 85-86.

[27] Tengström, s. 86-87.

[28] Tengström, s. 88-89.

II. LATINSKA CITAT SOM MOTTON TILL ENSKILDA VERK

II.1. TVÅ HISTORIESKRIVARE FRÅN UPPLYSNINGSTIDEN OCH GUSTAF III:s TID (1732-1792)

Upplysningen och den Gustavianska tiden innebar en förnyelse av svensk historieskrivning, dels övergavs latinet och dels fick den av nationalism präglade historiesynen vika för upplysningens krav på källkritik. De övergripande arbetena skrevs av Olof von Dalin, Sven Lagerbring, Jonas Hallenberg och Anders af Botin. Latinska motton förekommer i Dalins och Lagerbrings arbeten men saknas hos Hallenberg och af Botin.

II.1.1. Olof von Dalin (1708-1763)

Olof von Dalins *Svea Rikes Historia,* som behandlar Sveriges historia från hednatiden t.o.m. Karl IX, utgavs 1747-1762. De fyra delarna inleds med var sitt latinskt citat som motto. Del I innehåller i företalet Dalins historiska programförklaring och skildrar därefter Sveriges hednatid t.o.m. Anund Jakob (1022 – 1050). På titelbladets baksida finns ett latinskt citat hämtat från Ciceros *de Oratore II, IX:36* och *II, XV:62.* Samma citat återkommer i del II, som behandlar medeltiden (1050 – 1520):

> Motto: *Historia, Testis Temporum, Lux Veritatis, Vita Memoriae, Magistra Vitae, Nuncia Vetustatis. Nam quis nescit primam esse Historiae Legem, Ne quid falsi dicere audeat? deinde, Ne quid vere non audeat? Ne qua suspicio gratiae sit in scribendo? Ne qua simultatis?*
> *Cicero de Orat: L.2,c.15.*
> (Historien, forna tiders vittne, sanningens ljus, minnets liv, livets läromästare, det förflutnas budbärare. För vem känner inte till historiens första lag, att inte drista sig att säga något osant? Vidare, att inte avstå från att säga det som är sant? Att göra så att det inte uppstår någon misstanke om partiskhet i författarskapet? Att det inte uppstår någon (misstanke) om illvilja?).

Ciceros *De Oratore* är en lärobok i retorik, skriven i dialogform, som författades ca 55 B.C. Citatets första del är ett slags definition på historieskrivningens ändamål och syfte och ingår i en diskussion kring talekonstens uppgift. Retorikern skall inte formulera regler för t.ex. historieskrivningen, utan skapa dennas odödlighet genom sin formuleringskonst. Citatets andra

del från lyfter fram vikten av historieskrivning vid planeringen av ett tal. Härvidlag är kravet på sanning, att inte undanhålla något och att inte vara partisk ovillkorliga, liksom att framställningen följer vissa grundläggande analytiska regler.

> ***Historia*** *vero* ***testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae, nuntia vetustatis,*** *qua voce alia, nisi oratoris, immortalitati commendatur?*
> ***And as History, which bears witness to the passing of the ages, sheds light upon reality, gives life to recollection and guidance to human existence, and brings tidings of ancient days,*** *whose voice, but the orator´s, can entrust her to immortality?*[29]
> (översättning E. W. Sutton)

> ***Nam quis nescit, primam esse historiae legem, ne quid falsi dicere audeat? Deinde ne quid veri non audeat? Ne qua suspicio gratiae sit in scribendo? Ne qua simultatis?***
> ***For who does not know history´s first law to be that an author must not dare to tell anything but the truth? And its second that he must make bold to tell the whole truth? That there must not be no suggestion of partiality anywhere in his writing? Nor of malice?***[30]
> (översättning E. W. Sutton)

I företalet till del I av Dalins *Svea Rikes Historia* bryter Dalin staven över 1500- och 1600-talens göticism och Rudbeckianism. Han är visserligen förundrad över de snillrika konstruktionerna i Rudbecks *Atlantica,* men framhåller bl.a. att lokaliseringen av Platons Atlantis till Sverige är en ren spekulation. Saxo Grammaticus villfarelser har påverkat den svenska historien i 500 år och lever fortfarande kvar bland en del historiker och bröderna Magnus kungalängd avvisas, som en uppgift, som gjort ”mycken villervalla” i svensk historieskrivning. I företalet säger Dalin att i hans eget ”skrifsett” kommer han att söka mer historiens trovärdighet än vältalighet, bortflyende från gissningar och att de äldsta historiska vittnesbörden kontrollerats och att han hellre åberopar nyare källor än äldre som efterföljer och styrker de gamla.[31] Även om de båda verken behandlar skilda ämnen, svensk historia respektive talekonstens formalia, betonas en gemensam idé, historieskrivningens sanningskrav och opartiskhet. Citaten är därför väl valda utifrån Dalins övergripande historiesyn.

---

[29] Cicero, *De Oratore, book II, IX:36,* s. 224-225.

[30] Cicero, *De Oratore, book II, XV: 62,* s. 242-245

[31] Dalin, *Svea Rikes Historia, Del I,* s. XV-XVIII.

Svea Rikes Historia del III:1 utkom 1760 och skildrar Gustav Vasas och Erik XIV:s historia (1521-1569). På titelbladets baksida finns ett motto hämtat från Senecas *Naturales Quaestiones liber VII, 25:4*:

Motto: *Veniet tempus, quo ista quae nunc latent, in lucem*
dies extrahat et longioris aevi diligentia.
Seneca
(Må den tiden komma, då det som nu är dolt, dras fram i ljuset, genom noggrant arbete under långa tider)

Veniet tempus quo
ista quae nunc latent in lucem dies extrahat et
longioris aevi diligentia. *Ad inquisitionem tantorum*
aetas una non sufficit, ut tota caelo vacet;
quid quod tam paucos annos inter studia ac vitia non aequa
portione dividimus? Itaque per successiones ista longas explicabuntur.

The time will come when diligent research over very long
periods will bring to light things which now lie hidden.
A single lifetime, even though entirely devoted to the
sky, would not be enough for the investigation of so
vast a subject. What about the fact that we do not
divide our few years in an equal portion at least between
study and vice? And so this knowledge will be unfolded
only through long successive ages.[32]
(översättning Thomas H. Carcorn)

Senecas *Naturales Quaestiones,* tillkom ca 63 A.D, och är ett naturvetenskapligt verk, som i sju böcker skildrar geografiska, atmosfäriska och astronomiska fenomen. Bok VII behandlar kometer. Seneca frågar sig, varför vi är förvånade över, att kometerna inte uppträder på ett regelbundet och förutsägbart sätt. Han hänvisar till att bara 500 år har gått sedan grekerna namngav stjärnorna och framhåller, att den slutliga kunskapen om världsalltet för närvarande

[32] Seneca, *Naturales Quaestiones book VII:25:4,* s. 278-279.

är fördold, men att det kommer en dag, efter generationer av forskning, då denna kan belysas. Studiet av himlen kan inte genomföras under ett liv. Sist ställer han frågan varför vi åtminstone inte delar vårt liv lika mellan studier och laster. Dalin använder sig av den inledande meningen i stycke 25:4, dvs någon gång i framtiden kommer man, efter generationer av forskning, få den slutliga kunskapen. De två verken, ett historiskt och ett naturvetenskapligt, saknar helt samband, men båda innehåller samma grundtanke; med tiden kommer ökad kunskap och förståelse, något som Dalin tycks mena i sitt företal till del III:1. Möjligen anser han också, att denna tidpunkt är inne och inleds med hans egen historieskrivning:

> *…de måga skrymta för himmel och werld, förtrycka dygd och sanning under skien av rätt, nedtysta med deras myndighet alla förvitelser, upphäfva sig med ränkor till en oinskränkt makt öfver medborgare, locka till sig med glitter och falska snille-gåfvor en enfaldig menighets offer och beröm, låta wörda sig som Gudar på jorden och äfven på sielfa grafven skaffa sig stora loford och äreminnen, så händer dock en gång ofelbart, at det Almännas omdöme afkläder deras prål och wisar deras brister: fåfängt smickra de sig, att kunna det undgå: Sanningen uttyder sig altid genom ojäfaktliga bevis, anecdoter och anteckningar: Historien talar och sielfva de liflösa ting tyckas giöra det samma: de tiena til minnings-märken och man förstår strax vad de villa säja.*[33]

Svea Rikes Historia del III:2 utkom 1762 och behandlar perioden 1569 – 1608, d.v.s. Sverige under kungarna Johan III, Sigismund och Karl IX. På titelbladets baksida finns ett latinskt motto hämtat från Tacitus *Historiae Liber I:II, v. 1-2.*

> Motto: *Opus adgredior opimum casibus, atrox proeliis*
> *discors seditionibus, ipsa etiam pace saevum.*
> *Tacit.*
> (Jag tar itu med ett arbete om en tid rik på olyckor, förskräcklig genom sina strider, splittrad genom sina uppror, grym även i fred)

Tacitus *Historiae* tillkom ca. 104-109 och skildrar Romarrikets historia under åren 68-96 eller från kejsar Galbas trontillträde till kejsar Dominitianus död. Citatet är hämtat från Tacitus företal till *Historiae.* Bok I skildrar en turbulent tid i romersk historia (68 – 69) och inleds med en skildring av Galbas korta regeringstid, adoptionen av Piso, upproret mot denne, som satte

[33] Dalin, *Svea Rikes Historia, del III:I*, s. 17-18.

Otto på tronen och kostade Galba och Piso deras liv, de tyska legionernas revolt och utnämningen av Vitellius till kejsare och det följande inbördeskriget mellan Otto och Vitellius.[34]

> ***Opus adgredior opimum casibus, atrox proeliis, discors seditionibus , ipsa etiam pace saevum.*** *Quattuor principes ferro interempti: trina bella civilia, plura externa ac plerumque permixta:* ***The history on which I am entering is that of a period rich in disasters, terrible with battles, torn by civil struggles, horrible even at peace****. Four emperors fell by sword; there where three civil wars,more foreign wars,and often both at the same times.*[35]
> (översättning Clifford H. Moore)

Den tid som skildras av Dalin i del III:2, liksom den hos Tacitus, präglades av våldsamma samhällsförändringar. I Sverige inleddes perioden med Erik XIV:s avsättning, därefter följde krig i Livland, Johan III:s maktövertagande, religiösa strider, inbördeskrig mellan hertig Karl och Sigismund, Karl IX:s övertagande av kronan och krig med Danmark. Två ”jämförbara” historiska perioder, varför mottot kan appliceras på båda.

II.1.2. Sven Lagerbring (1707-1787)

Sven Lagerbrings huvudarbete *Swea rikes historia ifrån de äldsta tider til de närvarande* utkom i fyra delar 1769-1786 och behandlar den svenska historien från hednatiden till år 1456. Arbetet saknar latinska motton. Lagerbrings andra större arbete, *Sammandrag af Swea rikes historia, Bd. 1-6* (1778-80*),* som behandlar Sveriges historia från hednatiden till Gustaf III:s revolution 1772 inleds med ett motto från Tacitus *Annales III:XIX: 7-10.*

> Motto: *Adeo maxima quaeque ambigua sunt, dum*
> *alii quoquo modo audita pro compertis*
> *habent, alii vera in contrarium vertunt, &*
> *gliscit utrumque posteritate.*
> *Tacitus, Annal. L. III.*
> (Ty alla så betydande händelser är tvetydiga, och medan somliga tar allt för givet som de hört, hur

[34] Tacitus, *The Histories, book I-III*, Introduktion, s. xi.

[35] Tacitus, *The Histories, book I-III*, s. 4-5.

det än är, vänder andra sanningen till dess motsats, och med tiden växer båda typerna (av osanning)).

Tacitus skildrar skildrar i bok III efterspelet till kejsar Tiberius adoptivson Germanicus död i Daphne nära Antiokia år 19 AD. Gnaeus Piso anklagades för att ha giftmördat Germanicus och ställdes inför rätta i senaten. Till åklagare utsåg Tiberius Vitellius, Veranius, Servaeus och Fulcinius. Processen avbröts efter att Piso begått självmord och åklagarna belönades.[36]

Paucis post diebus Caesar auctor senatui fuit Vitellio atque Veranio et Servaeo sacerdotia tribuendi, Fulcinio suffragium ad honores pollicitus monuit ne facundiam violentia praecipitaret. Is finis fuit in ulciscenda Germanici morte, non modo apud illos homines qui tum agebant, etiam secutis temporibus vario rumore iactata. ***Adeo maxima quaeque ambigua sunt, dum alii quoquo modo audita pro compertis habent, alii vera in contrarium vertunt, et gliscit utrumque posteritate.***

A few days later, the Caesar recommended the senate to confer priesthoods on Vitellius, Veranius, and Servaeus. To Fulcinius he promised his support, should he become a candidate for preferment, but warned him not to let impetuosity become the downfall of eloquence.
This closed the punitive measures demanded by Germanicus´ death: an affair which, not only to the generation which witnessed it, but in succeeding years, was a battle-ground of opposing rumours. ***So true it is that the great event is an obscure event: one school admits all hearsay evidence, whatever its character, as indisputable; another perverts the truth into its contrary; and, in each case, posterity magnifies the error.***[37]

(översättning John Jackson)

Enligt Tacitus förblev händelserna kring Germanicus död ouppklarade, spekulationerna fortsatte, p.g.a. att möjlighet till insyn i kejsarens och hovets agerande och ansvar saknades. En liknande tankegång finns i Lagerbrings företal:

[36] Tacitus, *Annals, book III:XII-XIX.*

[37] Tacitus, *Annals, book III:XIX,* s. 552-553.

Man medgifwer gerna, at hofwens inra wändningar blifwa för Allmänheten esomoftast aldeles förborgade och således undangå Efterwerldens kunskap, ehuru mycket de likwäl warit werkande uti Rikens ömaste angelägenheter: hwarföre man och understundom ser Rörelser, men intet deras rätta Uphof och Werkmästare.[38]

II.2. NÅGRA FÖRFATTARE FRÅN UPPLYSNINGSTIDEN (1732-1772)

Upplysningstiden innebar att den svenska witterheten förnyades och utvecklades, främst efter franskklassiska förebilder. En mängd genrer som den allegoriska sagan, det litterära brevet, versepiken, reseskildringen och samhällsparodin introducerades. Dessa litterära inriktningar representeras nedan av Olof von Dalin, Carl Gustaf Tessin, Gustaf Philip Creutz, Carl von Linné och Carl Michael Bellman.

II.2.1. Olof von Dalin (1708-1763)

1740 utkom Olof von Dalins berömda allegori *Sagan om Hästen*, där landet Sverige liknas vid en häst och de olika ryttarna är dess konungar. På titelbladets baksida finns ett motto hämtat från Phaedrus *Fabulae, liber I:2, v. 1-3 och 9.*

Motto: *Athenae quum florerent áquis legibus.*
Procax Libertas Civitatem miscuit
Frenumque soluit pristinum licentia
…… Aesopus talem tum Fabellam rettulit. Phaedr. Fab. III.

(Då Athén blomstrade under rättvisa lagar,
störde den odisciplinerade friheten staten,
och fräckheten löste upp gamla tiders tyglar,
… Då återgav Aesopus denna lilla fabel)

Mottot är hämtat från inledningen till fabeln *Ranae Regem petierunt* (Grodorna traktar efter en kung).

Athenae cum florerent, aequis legibus,
procax libertas civitatem miscuit,

[38] Lagerbring, *Förste delen*, s. 5.

***frenumque soluit pristinum licentia**,*
hic conspiratis factionem partibus,
arcem tyrannus occupat Pisistratus,
cum tristem servitutem flerent Attici,
non quia crudelis ille; sed quoniam grave;
omne insuetis onus, et coepissent queri,
Aesopus talem tum fabellam retulit.

***In the days when Athens flourished under a democracy, freedom grown rank disturbed the civic calm and licence relaxed the reins of old-time discipline**. Then diverse factions formed a common plot and soon a tyrant rose and seized the citadel, Pisistratus. The Athenians now bewailed their dismal state of servitude, not that their ruler was unkind, but any load is hard to bear for those unused to it. When they began to murmur, **Aesop told them this little tale**:*[39]
(översättning Ben Edwin Perry)

Inledningen till fabeln, vars första mening utgör mottot, beskriver ett samhälle i förändring. I ett blomstrande demokratiskt Aten leder den ökande personliga friheten till uppluckring av de gamla värdena. Efter en tid tog en tyrann makten och invånarna sörjde över sin träldom. Inte för att härskaren var grym, utan för att de var ovana vid situationen. Den aviserade fabeln berättar att grodorna ber Jupiter om en konung. Guden utser en trästock till grodkung och alla lever ett gott liv i kärret. Efter en tid förlorade grodorna respekten för sin kung och bad Jupiter om ny. Han sände då en vattenorm, som högg dem en efter en. De bad då Merkurius att be Jupiter, att han skulle hjälpa dem. Denne var dock kallsinnig och sade: *Quia nolustis vestrum ferre, inquit, bonum malum perferte* (Då ni ej det goda ville ha, så tag det onda nu!).[40] Fabeln kan uppfattas som att bristen på respekt för ursprungliga seder och bruk leder till negativa konsekvenser i samhället, individen får skylla sig själv och lära sig att uthärda både gott och ont.

Både mottot och fabeln som helhet illustrerar tankegångar som återfinns i *Sagan om Hästen;* det nuvarande samhället har föregåtts av ett annat med bättre och ursprungligare värderingar och införande av enväldet har varit förödande. En återgång till gamla tider och seder är därför

[39] Babrius, Phaedrus, *Fables, book I, fable 2, v. 1-3 och 9*, s. 192-193.

[40] Babrius, Phaedrus, *Fables, book I, fable 2*, s. 192-195.

lösningen. Aesopus mästrande ton, att människorna får skylla sig själva, finns dock inte hos Dalin:

> *Att bli hemma och skiöta god hushållning är wäl olika bättre än ett äfventyrligt flackande, som sällan ger ger fulla lador och wisthus; /.../ Aldeles är han för god till att gå i skjuts eller altid stå tillreds för folk som mena de sku få hantera honom som de willa. Sitt goda och bekanta foder bör han ha av egen mark, som han är whan vid, sitt goda hårdvallshö av Swedjenäs ägor, som bäst kommer öfverens med hans natur och som nog räcker til, när den i rättan tid inbärgas och med förstånd utdelas. Då slipper man hämta pundtals det långwäga fodret, som både tryter, när ägare behagar och intet tjenar Grollen:* [41]

II.2.2. Carl von Linné (1707-1778)

Under Linnés livstid utkom tre av hans berömda reseskildringar: *Resa till Öland och Gotland* (1741), *Resa till Västergötland* (1746) och *Resa till Skåne* (1749). Av dessa har *Resa till Skåne* ett latinskt citat som motto placerat på baksidan av titelbladet och är hämtat från Ovidius *Remedia Amoris, v. 169-170*:

> Motto: *Rura quoque oblectant animos, studiumque colendi*
> *Quaelibet huic curae cedere cura potest.*
> *Ovid.*
> (Även landsbygden förnöjer sinnena och sysslandet med lantbruk
> Ingen omsorg kan stå tillbaka för denna omsorg)

Mottot inleder ett parti där Ovidius i detalj beskriver lantbrukets sysslor under de olika årstiderna:

> ***Rura quoque oblectant animos, studiumque colendi:***
> ***Quaelibet huic curae cedere cura potest.***
> *Colla iube domitos oneri supponere taurus;*
> *Sauciet ut duram vomer aduncus humum:*
> *Obrue uersata Cerialia semina terra,*
> *Quae tibi cum multo faenore reddat ager.*
> *Aspice curvatos pomorum pondere ramos,*
> *Ut sua, quod peperit, vix ferat arbor onus;*
> *Aspice labentes iucundo murmure rivos;*

[41] Dalin, *Sagan om Hästen*, s. 22-23.

Aspice tondentes fertile gramen oves.
Ecce, petunt rupes praeruptaque saxa capellae:
Iam referent haedis ubera plena suis;
Pastor inaequali modulatur harundine carmen,
Nec desunt comites, sedula turba, canes;
Parte sonant alia silvae mugitibus altae
Et queritur vitulum mater abesse suum.
Quid, cum suppositos fugiunt examina fumos,
Ut relevent dempti vimina curva favi?
Poma dat autumnus: formosa est messibus aestas:
Ver praebet flores: /.../
Cum semel haec animum coepit mulcere uoluptas,
Debilibus pinnis inritus exit Amor.

The country also delights the mind, and the pursuit of husbandry: no care is there but must yield to this. *Bid the tamed bulls bow their necks to the burden, that the curved share may wound the stubborn ground; bury the seeds of Ceres in the upturned soil, that the earth may restore them to you with lavish usury. Watch your boughs bent with the weight of apples, so that the tree scarce sustains the burden of its produce; watch the stream gliding with cheerful sound; watch the sheep cropping the fertile grass, Lo! The goats make for the rocks and precipitous cliffs: soon they will bring back full udders to their kids; the shepherd plays a ditty on his unequal pipes, nor lacks the company of his faithful dogs; elsewhere the deep glades resound with lowings, and a mother complains that her calf is lost. What of the swarms that flee from the torch-smoke set beneath them, that the taking of the combs may unburden the rounded osiers? Autumn brings fruit: summer is fair with with harvest: spring gives flowers: /.../*
When once this pleasure begins to charm the mind, on maimed wings Love flutters hopelessly away.[42]
(översättning J. H. Mozley)

Linnés *Resa till Skåne* är en bred beskrivning av landskapets topografi, ekonomi, industri, lantbruk, kultur, flora och fauna, varför mottots betoning av naturen som en fröjd för själen liksom studiet av lantbruket, bör ha tilltalat Linné. Ingen omsorg kan stå tillbaka för dessa

[42] Ovidius, *Remedies for Love. v. 169-198*, s. 188-191.

omsorger. Den ovan citerade texten ingår i ett resonemang om kärlekens väsen. Ovidius föreslår en ”antidot” mot kärlek, ett slags ”medicina amoris,” Åtråns flamma skall stillas med hjälp av lantlig aktivitet. Om man ägnar sig åt ett lantbruks skiftande sysselsättningar kommer Amor att bli så avskräckt, att han lämnar gården och tar med sig sina sårande pilar. Linné har troligen inte valt mottot p.g.a. att han delar Ovidius syn på kärleken, utan därför att detta ingår i en beskrivning av lantbrukets alla sysslor, något som återkommer i stor mängd i Skånska Resan.

II.2.3. Carl Michael Bellman (1740-1795)

1783 utkom Bellmans ordensparodi *Bacchi Tempel öpnadt vid en hieltes död.* Verket skildrar en högtidssammankomst – en parentation – till åminnelse av den nyligen avlidne oboisten Movitz. Titelbladet har ett latinskt epigram som motto, hämtat från den engelske epigramdiktaren John Owen (1560-1622), latiniserat Johannes Audoneus / Ovenus, *Epigrammatum Liber I, nr: 139* och är återgett i sin helhet:

> Motto: *Cum tam Venus --- quam Bacchus protest (prostet) in urbe*
> *Cur insigne suum, non habet alma Venus.*[43]
> *Oven.*
> (Varför har ej hulda Venus någon skylt, då hon lika lätt som Bacchus står att köpa i staden?)

Epigrammets innebörd är inte helt klar. En möjlig tolkning är att vin och sprit finns att köpa helt öppet, medan handeln med kärlek sker i det fördolda. Någon direkt parallell till denna tankegång har inte kunnat återfinnas i *Bacchi Tempel,* däremot är hänvisningarna till Bacchus och Venus (Fröja) otaliga, vilket t.ex. framgår av Ulla Winblads inledning till prästinnornas kör:

> *Sjungom Systrar Fröjas ära*
> *Fast vi Bacchi rökverk bära*
> *Fröjas ära, Fröjas ära,*
> *Värа varma bröst begära*

[43] Owen, *Liber I, nr: 139,* s. 38. 1783 års upplaga av *Bacchi Tempel* har tryckfelet *protest,* vilket korrigerades i senare upplagor. Se Bellmanssällskapets standardugåva del V, kommentarer s. 131-132.

Vi bekänna Hennes Lära
Och Gudinnans lag besvära.[44]

Det är därför troligt att Bellman valt Owens epigram p.g.a. hänvisningarna till Bacchus och Venus, vilka är ett huvudmotiv i *Bacchi Tempel.* Möjligen kände han en litterär släktskap med den engelske diktaren p.g.a de liknande motivkretsarna.

II.2.4. Carl Gustaf Tessin (1695 – 1770)

Greve Carl Gustaf Tessin gjorde en lysande karriär som diplomat, lantmarskalk, kanslipresident och ledare för hattpartiet. Under sin tid som ambassadör i Paris införskaffade han en omfattande konstsamling, som än i dag utgör en viktig del av Nationalmuseums samlingar. 1751 tillträdde han tjänsten som guvernör för kronprinsen, den sedermera kung Gustaf III, en befattning han behöll till 1754, då han råkade i onåd hos drottning Lovisa Ulrika. På drottningens anmodan utgav han 1756 sina brev från guvernörstiden, *En Gammal Mans Bref till en Ung Prints.* [45] Första delen är försedd med ett motto i form av ett latinskt citat från Ciceros *Brutus LVI: 204*, placerat på titelbladet:

Motto: *(Qua re hoc) Intelligentis Doctoris est, videre quo ferat*
natura sua quemque, & ea duce utentem
sic instituere, ut aliis calcaria, aliis frae-
nos adhibeat.
Cicero, de claris Orat.
(Därför är kunniga lärares uppgift denna,
att se vart naturen för var och en,
och genom att använda denna som ledsagare
undervisa på så vis, att han använder sporrar för vissa
och tyglar för andra.

Citatet är ofullständigt då det inledande *Qua re hoc* utelämnats liksom den inskjutna bisatsen *ut Isocratem in accerino ingenio Theopompi et lenissimo Ephori dixisse traditum est* (som det

[44] Bellman, *Bacchi Tempel*, s. 79.

[45] *Den Svenska Litteraturen, del II*, s. 36.

berättades att Isocrates skulle ha sagt om den mycket energiske Theopompus och den vänlige Ephorus). Vidare har *se adhibere* ersatts av *adhibeat.* Ciceros *Brutus* är en lärobok i talekonst, i vilken Cicero, Brutus och Atticus diskuterar och jämför grekisk och romersk vältalighet. Cicero lyfter fram lärarens stora betydelse:

> *Atque in his oratoribus illud animadvertendum est, posse esse summos, qui inter se sint dissimiles. Nihil enim tam dissimile quam Cotta Sulpicio, et uterque aequalibus suis plurimum praestitit. Qua re hoc* ***doctoris intellegentis est videre, quo ferat natura sua quemque, et ea duce utentem sic instituere, ut*** *Isocratem in accerimo ingenio Theopompi et lenissimo Ephori dixisse traditum est, alteri se* ***calcaria adhibere*** *alteri* ***frenos.***
>
> *Yes, and in both one thing is to be noticed, that orators may be supreme and yet unlike. No one could have been so unlike Sulpicius as Cotta, and yet both were far and away beyond their contemporaries.* ***It is therefore the business of the discerning teacher to note the bent of each one´s nature, and with that as his guide to train his pupils,*** *as Isocrates is reported to have said of the high-spirited Theopompus and the gentle Ephorus,* ***that with one he used the rein, to the other applied the spur****.*[46]
> (översättning G. L. Hendrickson och H. M. Hubbel)

Som framgår av ovan bryter Tessin ut delar av Ciceros resonemang. Vad som är viktigt är den pedagogiska princip som beskrivs; den omdömesgille läraren har som rättesnöre, i sin uppfostran av elever, deras naturliga anlag men ibland måste man ta hjälp av sporrar och tyglar. I första delen av *en Gammal Mans Bref till en Ung Printz* använder Tessin små sedelärande berättelser, fabler och sagor som pedagogiska redskap. Avsikten är tygla kronprinsens olater och sporra honom till insikt om dessa. Som exempel kan tjäna *En dröm om två bröder*. En broder var flitig och förståndig, den andre lat och slösaktig. Den senare hade ovanan att bita sig i läppen, vilket ledde till att underläppen svällde och slutligen blev så lång att den nådde ner till golvet. Av detta gör Tessin denna pedagogiska tillämpning: *Gud bevare Prins Gustaf! Jag påminner mig, att också han nog ofta biter i sin läpp, men som Han har ett sundt förnuft och gärna hörer vänliga varningar, ty är jag säker, att Han aktar sig för allt, Hvad som kan vara Honom skadligt eller skamligt*.”[47]

---

[46] Cicero, *Brutus, LVI,* s. 174-175.

[47] Tessin, *Brev V*, s. 8-9.

II.2.5. Gustaf Philip Creutz (1731-1785)

Den finländske greven G. P. Creutz gjorde en lysande karriär först som minister i Spanien och Paris och därefter som kanslipresident. Mest känd för sin samtid var han troligen för sitt versepos *Atis och Camilla.* Första upplagan ingick i Tankebyggarordens *Witterhets Arbeten*, som utkom 1762 och har ett latinskt motto från Horatius *Oden III:4,v.5-6* placerat nederst på titelsidan.[48] I första separatupplagan från 1781 är mottot borttaget, men återkommer när eposet ånyo omtrycktes i *Vitterhetsarbeten af Creutz och Gyllenborg* 1795:

Motto: .... *Me ludit amabilis Insania*.... *Horat.*
(…missleder mig ett ljuvligt vanvett…)

Descende caelo et dic age tibia
regina longum Calliope melos,
seu voce nunc mavis acuta,
seu fidibus citharaque Phoebi,
auditis an ***me ludit amabilis***
insania?

Descend from heaven, Queen Calliope, and come, sing a lengthy song with
the pipe or, if you prefer, with your clear voice alone, or with the strings and
lyre of Phoebus. Do you hear my friends? ***Or am I misled by a fond delusion?***[49]

Atis och Camilla är ett poetiskt drama med ett lyckligt slut. Camilla är Dianas prästinna och därmed bunden till kyskhet. Hon förälskar sig i lejonjägaren Atis och slits därför mellan plikten och kärleken. En sårad hind söker sin tillflykt till Camilla och dör i hennes famn. Hon tror att Atis dödat djuret och avvisar därför denne. Atis försöker begå självmord, men räddas av kärleksguden Astrild. Camilla ångrar sig, men blir biten av en giftorm och dör. Atis ber Diana om hjälp och hon befriar Camilla från kyskhetslöftet. Hon vaknar till liv och de två kan förenas i ljuv kärlek.

Mottot utgörs av v.5-6 i inledningen till Horatius *Ode III:4*, som är en invokation, d.v.s. Horatius vänder sig till den episka poesins musa Calliope och ber om inspiration. Han är dock osäker om han verkligen fått ett svar eller om han förts vilse av ”ett ljuvligt vanvett”. Kanske

[48] *Witterhets Arbeten, utgifne af et Samhälle i Stockholm II,* s. 57.

[49] Horace, *Odes and Epodes, book III:4, v. 1-6,* s. 152-153.

har Creutz samma undran inför sitt poetiska drama. Har han åstadkommit ett mästerverk eller gått vilse i diktens irrgångar? Någon koppling direkt till *Atis och Camilla* är svår att göra, även om man kan säga att de båda älskande vilseförs av omständigheternas spel.

II.3. DEN GUSTAVIANSKA PARNASSEN (1772-1792)

Den ”Gustavianska parnassen” utgjordes av ett antal författare med anknytning till Gustaf III, hovet i Stockholm, Svenska Akademien, universiteten och statsförvaltningen. Denna krets representeras nedan av Johan Gabriel Oxenstierna, Nils von Rosenstein, Olof Celsius d.y., och Kristoffer Manderström.

II.3.1. Johan Gabriel Oxenstierna (1750-1818)

Parallellt med sitt författarskap gjorde Oxenstierna karriär som diplomat, hovman och riksmarskalk. Oxenstiernas dikt *Skördarne* utkom 1796 och omfattar 4000 alexandriner fördelade på nio sånger. Dikten är ett försök att åstadkomma en svensk *Georgica,* en lärodikt med episk hållning.[50]
Skördarne är försedd med två latinska motton, dels ett placerat på titelbladet, dels ett på bladet med författarens dedikation till greve Gustaf Fredrik Gyllenborg.
Det första mottot är hämtat från Vergilius *Georgica III, v. 289-290*:

> Motto: *Nec sum animi dubius, verbis ea vincere magnum,*
> *Quam sit, et angustis hunc addere rebus honorem.*
> *Virg. Georg.*
> (Jag förstår mycket väl, vilken stor uppgift det är,
> att i ord skildra detta och bevisa små ting denna heder.),

Citatet ingår i ett avsnitt där Vergilius lyfter fram författarskapets vedermödor, liksom svårigheten att vinna offentligt erkännande:

> *Sed fugit interea, fugit inreparabile tempus.*
> *singula dum capti circumvectamur amore,*
> *hoc satis armentis: superat pars altera curae*
> *lanigeros agitare greges hirtasque capellas,*

[50] *Den Svenska Litteraturen, del. II*. s.116.

hic labor, hinc laudem fortes sperate coloni.
nec sum animi dubius, verbis ea vincere magnum
quam sit et angustis hunc addere rebus honorem:
sed me Parnasi deserta per ardua dulcis
raptat amor; iuvat ire iugis, qua nulla priorum
Castaliam molli devertitur orbita clivo.

But time meanwhile is flying, flying beyond recall, while we, charmed with love of our theme, linger around each detail! Enough this for the herds; there remains the second part of my task, to tend the fleecy flocks and shaggy goats. Here is toil, hence hope for fame, ye sturdy yeoman! ***And well I know how hard it is to win with words a triumph herein, and thus to crown with glory a lowly theme.*** *But sweet desire hurries me over the lonely steeps of Parnassus; joyous it is to roam o´er heights, where no forerunners´s track turns by a gentle slope down to Castalia.*[51]
(översättning H. Rushton Fairclough)

Mottot kan ses som en avsiktsförklaring. Oxenstierna har för avsikt att följa Vergilius i spåren och skapa en svensk motsvarighet till *Georgica.*[52] Vergilius ord om författarskapets svårigheter, att inte bara skildra det pastorala landskapet utan även *lanigeros greges* och *hirtas capellas* (ulliga hjordar och lurviga getter) bör också ha tilltalat Oxenstierna, som brottades med sitt diktverk. Tillkomsten av *Skördarne* hade varit lång och besvärlig. Den första versionen i tre sånger skrevs under ambassadörstiden i Wien 1772-1773.[53]1780 visade han manuskriptet för Kellgren, men då denne var tämligen kritisk fick projektet återigen vila. Först i början av 1790-talet återupptogs arbetet, som äntligen kunde tryckas 1796.[54]

Det andra mottot är hämtat från Horatius *Ode I:2. v. 35-36*:
Motto: *Genus et Nepotes*
Respicis, Auctor. Horatius
(Såsom upphovsman bekymrar du dig om släkt och ättlingar)

---

[51] Vergil, *Georgics, III: 284-294*, s.196-197.

[52] Sjödin, s. 16-17.

[53] Denna verision har publiserats av Holger Frykenstedt först 1957.

[54] *Den Svenska Litteraturen, del II*, s. 116-117.

Horatius dikt tar sin utgångspunkt i en kall vinter, då Tibern svämmat över, vilket ses som ett straff för mordet på Caesar. Han anropar gudarna och ber om en försonare som skulle kunna lyfta av skulden. I dikten sägs Mercurius ha tagit Augustus gestalt, varför bönen är riktad till honom. Mottot återfinns i ett parti, där Horatius undrar om man bör välja gudinnan Venus eller guden Mars, något som avvisas till förmån för Mercurius:

Sive tu mavis, Erycina ridens
quam Iocus circum volat et Cupido;
sive neglectum ***genus et nepotes***
respicis auctor,
heu nimis longo satiate ludo,
quem iuvat clamor galeaeque leves
acer et Marsi peditis cruentum
vultus in hostem.

or if you would sooner do so, smiling Lady of Eryx,
who have Fun and Desire flitting round you; or you, ***if asour founder you have***
any regard for the race you have neglected and for your own descendants*, cease*
(for you have had your fill) from the game which has gone on, alas, too long,
you who exult in the uproar of battle, and polished helmets, and the fierce
expression of the Marsian foot soldier as he glares at his bleeding foe.[55]
(översättning Niall Rudd)

Ingenting i Oxenstiernas förord kan relateras till Horatius dikt. Uttrycket ***neglectum genus et nepotes*** (en försummad släkt och avkomma) syftar uppenbarligen på konsekvenserna av Mars (auctor) agerande. Oxenstierna bryter ut citatet ur sitt sammanhang och utsluter adjektivet *neglectum.* Innebörden av mottot *Genus et Nepotes Respicis, auctor* kan därför tolkas som: såsom upphovsman (författare) bekymrar du dig (tänker på) om (din) släkt och (dina) ättlingar. En möjighet kan vara, att mottot är en form av hyllning till Gyllenborgs författarskap, som präglas av de stora diktverken, *Årstiderna, Fablerna* och *Tåget öfver Bält.* Troligast är dock att mottot är en personlig hyllning till Oxenstiernas morbror, som haft en stor del i ansvaret för hans litterära skolning.[56]

[55] Horace, *Odes, I:2, v. 31-40*, s. 26-27.

[56] Angående Gyllenborgs inflytande på Oxenstiernas uppfostran se s. 39.

II.3.2. Nils von Rosenstein (1752-1824)

Nils von Rosenstein var Svenska Akademins förste sekreterare och under en lång tid Uppsala Universitets kansler och avslutade karriären som ecklesiastikminister. Hans största litterära insats var talet om *Uplysningen* som hölls inför Kungliga Vetenskaps-Akademien 1789 och trycktes 1793. Avhandlingen har ett latinskt citat från Tacitus *Annales II:XXXIX* som motto, placerat på titelbladets baksida:

> Motto: *Veritas visu et mora valescit.*
> *Tacitus Annal Lib II. Cap. XXXIX.*
> (Sanningen växer i styrka genom betraktande under lång tid)

Tacitus *Annales* Bok II skildrar efterspelet till Augustus död. En slav med namnet Clemens tänkte sig kidnappa Agrippa och föra honom till armén i Germanien. Innan han kunde sätta sin plan i verket mördades Agrippa. Clemens stal Agrippas aska. Eftersom Clemens liknade sin herre till utseendet, så spreds ryktet att Agrippa var i livet. Tacitus skriver dock:

> *Atque ipse adire municipia obscuro diei, neque propalam*
> *aspici neque diutius isdem locis, sed quia* ***veritas visu et mora,*** *falsa festinatione*
> *et incertis* ***valescunt****, relinquebat famam aut praeveniebat.*
>
> *He himself took to visiting the provincial towns in the dusk of the day. He was never to be seen in the open, and never over-long in one neighbourhood: rather, as* ***truth acquires strength by publicity and delay****, falsehood by haste and incertitudes, he either left his story behind him or arrived in advance of it.*[57]
> (översättning John Jacksson)

Något innehållsmässigt sammanhang mellan Tacitus beskrivning av politiska intriger och Rosensteins avhandling om upplysningens framväxt och förtjänster föreligger inte. Rosenstein bryter ut Tacitus reflektion om sanningen som växer i styrka genom seende och långsamhet, då denna väl stämmer överens med tankegången i hans avhandling:

[57] Tacitus, *Annals, book II:39*, s. 442-445.

Vi hafva redan sett så många fördomar falla för ljuset och sanningen, at sättet, huru uplysningen förjagar fördomar och i dess ställe reser sanningens välde, icke kan vara oss obekant.[58]

II.3.3. Olof Celsius d. y. (1716-1794, adlad von Celse 1756)

Olof Celsius blev 1747 professor i historia i Uppsala och 1777 biskop i Lund. På Gustaf III:s begäran skrev sitt långa versepos *Gustaf Wasa, hielte-dikt uti siu sånger* med Voltaires *Henriade* som förebild. Verket, som utkom 1774, har ett citat från den senlatinske historikern Claudianus (370-404) arbete *In Rufinum I:v.273-274* som motto, placerat på titelbladets baksida:

Motto: *Qua dignum Te laude feram, qui paene ruenti,*
Lapsuroque Tuos humeros objeceris orbi.
Claud.
(Hur skall jag bära fram en lovprisning värdig dig,
du som bär på dina skuldror en fallande värld på väg att sjunka)

Claudianus var i tjänst hos Flavius Stilico, överbefälhavare (magister militum) i Roms västra rikshalva och i praktiken diktator, då kejsar Honorius vistades i Konstantinopel. Stilicos främste fiende var Rufinus, som anklagades för stämpling mot kejsaren. *In Rufinum* är en smädeskrift, där Rufinus anklagas för all världens ondska.[59] Mottot är en del av en hyllning till Stilico:

Qua dignum te laude feram, qui paene ruenti
lapsuroque tuos umeros obieceris orbi?
te nobis trepidae sidus ceu dulce carinae
ostendere dei, geminis quae lassa procellis
tunditur et victo trahitur iam caeca magistro.

How kan I praise thee worthily, thou who sustainedst
with thy shoulders the tottering world in its threatened fall? *The gods gave thee*
to us as they show a welcome star to frightened mariners whose weary bark is
buffeted with storms of wind and wave and drifts with blind course now that

[58] Rosenstein, s.101.

[59] Conte, 658-651

her steersman is beaten.[60]
(Översättning M. Platnauer.

Med mottot från Claudius utttycker Celsius sin ödmjukhet inför kungens uppdrag. Hur skall han kunna på ett värdigt sätt skildra den svenska nationens grundare? *Gustaf Wasa* skildrar den blivande kungens fångenskap i Danmark, vistelsen i Lübeck, Stockholms blodbad, Dalkarlarnas uppror, Stockholms belägring, sjöslaget vid Kalmar och Gustav Vasas intåg i Stockholm 1523. Det bör ha varit lätt för Celsius att i Stilico se en parallell till Gustaf Vasa; en gudasänd befriare och fältherre, som med kraft tar ansvar för riket och bringar reda i oordningen.

II.3.4. Kristoffer Manderström (1727-1788)

Friherre Kristoffer Manderström tjänstgjorde hela sin karriär vid hovet, som kammarherre, handsekreterare, hovmarskalk, ståthållare på Ulriksdals slott och slutligen som överste kammarherre. 1788 utgav han en samling dikter med titeln *Mina Poetiska Arbeten,* som innehåller, dels tillfällighetsrim på svenska, latin och franska, dels några översättningar till svenska från franska, latin och grekiska. Boken är försedd med två latinska motton. Det första, placerat på titelbladet, är hämtat från Vergilius *Eclogae IX: v.34-35:*

Motto: *....me quoque dicunt*
Vatem....Virgil. Ecl. IX. 34.
(…de kallar också mig diktare)

I Vergilius nionde eklog diskuterar de båda herrarna Lycidas och Moeris tidens händelser. Poeten Menalcas har blivit vräkt och den gamle Moeris har antingen förlorat sin egendom eller sitt arrende. Samtalet kommer dock in på diktkonsten och Lycidas framhåller:

Incipe, si quid habes, et me fecere poetam
Pierides, sunt et mihi carmina, ***me quoque dicunt***
vatem *pastores, sed non ego credulus illis.*

[60]. Claudian, vol. I, *Pangyric on Probinus and Olybrius, Against Rufinus, book I, v. 273- 277*, s. 44-47.

nam neque adhuc Vario videor nec dicere Cinna
digna, sed argutos inter strepere anser olores.

Me, too, the Pierian maids have maid a poet; I too, have songs; ***me also the***
shepards ***call a bard****, but I trust dem not. For as yet, me thinks, I sing nothing*
worthy of a Varius or a Cinna, but cackle as a goose among melodious swans.[61]
(översättning H. Rushton Fairclough)

Manderström har brutit ut citatet ur sitt sammanhang, som knappast kan sägas vara smickrande för en poet, och använder detta rakt av: *de kallar också mig poet.* Detta är uppenbarligen någon form av ursäkt, för att han haft djärvheten att ge ut sina alster.

Det andra mottot, placerat efter företalet, återfinns i inledningen till Claudianus historiska epos *De Bello Gothico II, Prefatio XXV: v.10*, som skildrar hur Alariks goter invaderar Roms europeiska provinser, men besegras av Stilicio vid Pollenta år 402:

Motto: *Respice, judicium quam grave, Musa subis.*
Claudian.
(Betänk Musa, vilken allvarlig dom du tar på dig)

Claudianus bestämmer sig för att skriva om det gotiska kriget men inser också att kraven och förväntningarna ökar med framgångarna:

Sed prior effigiem tribuit successus aënam
oraque patricius nostra dicavit honos;
adnuit hic princeps titulum poscente senatu;
respice iudicium quam grave, Musa, subis!
ingenio minuit merces properata favorem
carminibus veniam praemia tanta negant;
et magis intento studium censore laborat,
quod legimur medio conspicimurque foro.

But my former success won for me a brazen statue and the Fathers set up
my likeness in my honour; at the Senate´s prayer the Emperor allowed the

[61] Vergil, *Eclogues, IX, v. 33-36*, s. 86-87.

*claim – **bethink thee, Muse, how strict a judgement thou dost face**! Wit wins less favour when too soon rewarded, and so great a gift refuses indulgence for my song. Now that my name is read and my features are known in the forum my Muse labours for a sterner critic than before.*[62]
(översättning M. Platnauer)

Mottots nyckelord är *iudicium grave,* (en sträng dom), d.v.s. Manderström ser framför sig ”ett strängt domslut” över sitt arbete. Detta framgår av det lilla stycke, med titeln *Författaren til sin Bok,* som är placerat före mottot:

Gå nu, min Bok, dit egit lugn at störa
At granskad, häcklad, tadlad bli:
Tro dig därför ej mer än många andra fri;
Men låt dig sådant icke röra.
Du vet i hvilken tid du fram på banan går:
I stillhet eller fegd man lika ej hanterar;
Den som i freden trygg på öpna fältet står,
Knapt under vapne-gny sin fristad lemna får
Förrän han kringränd masscreras.[63]

II.4. TVÅ ROMANTIKER (1780-1810)

Som tidigare redovisats upphör i stort bruket att använda latinska citat som motton med romantikens inträde i svensk litteratur. Hos två tidiga romantiker kan dock latinska motton iakttas: Beng Lidner och Lorenzo Hammarskiöld.

II.4.1. Bengt Lidner (1757-1793)

När Bengt Lidner i Stockholmsposten i mars 1783 läste om jordbävningen i Messina och markisinnan Spastaras hemska död, då hon försökte rädda sin son, inspirerades han till sin populäraste dikt *Grefvinnan Spatsaras död,* som utkom 1783.[64] Arbetet är försett med ett motto från Vergilius *Aeneis VI: v.885-886* på titelbladets baksida:

---

[62] Claudian, book II, *On Stilicho´s Consulship 2-3, The Gothic War, Preface XXV: 7-14,* s. 124-125.

[63] Manderström, s. XXI. Genren ”Författaren till sin bok” går tillbaka till Horat. Epist. 1.20.

[64] *Illustrerad Svensk Litteraturhistoria,* s. 486.

Motto: *His saltem accumulem donis & fungar inani Munere*
Virg. Aen. VI.
(Låt mig åtminstone strö ut dessa gåvor och fullgöra en fruktlös plikt)

I sjätte sången besöker Aeneas dödsriket, där han ledsagas av sin fader Anchises. Aeneas får nu möjlighet att skåda in i Roms framtid. Han ser Marcellus, en av härförarna i 2:a puniska kriget, som ledsagas av en sorgsen yngling. Denne är en sentida ättling till Marcellus, som var gift med med Augustus dotter Julia. Det ansågs allmänt att han skulle efterträda kejsaren, men han dog redan vid 20 års ålder.[65] Anchises vill ge denne framtida ättling en hyllning:

manibus date lilia plenis
purpureos spargam flores animamque nepotis
his saltem accumulem donis, et fungar inani
munere.

Grant me to scatter in handfuls lilies of purple
blossom, ***to heap at least these gifts*** *on my descendent´s shade* ***and perform an***
unavailing duty.[66]
(översättning H. Rushton Fairclough)

Något närmare samband mellan Vergilius och Lidners texter föreligger inte, bortsett från att båda handlar om tragiska dödsfall. En annan möjlighet är, att den gåva som Lidner vill ge till Spatsara är en hyllning i form av det egna diktverket.

II.4.2. Lorenzo Hammarsköld (1785-1827)

Under sin korta levnad utövade Lorenzo Hammsköld ett omfattande författarskap: litteraturkritik, poesi, filosofi, bibliografi och historia. 1807 trycktes den lilla men intressanta skriften *Försök öfver Konsten att Öfversätta Poemer. Skaldebref, Imitation Efter Horatii Epistel till Pisonerna.* På titelbladet finns ett kort motto från Statius *Thebaid XII:v.817*:

[65] Vergilius, *Aeniden*, Ingvar Björkeson, s. 332.

[66] Virgil, vol. I, *Eclogues, Georgics, Aeneid,Books 1-6,Aeneid book VI: 883- 886*, s. 594-597.

Motto: *Longe sequere!*
Stat.
(följ efter från fjärran)

Mottot är hämtat från Statius *Thebaid*, ett versepos som skildrar myten om De Sjus tåg mot Thebes. I slutet av verket kommenterar Statius sitt eget författarskap och framhåller, att även om han vunnit stor framgång kan han inte mäta sig med *Aeneis*, utan ser sig själv som en del av den tradition som har sin grund i Vergilius författarskap.

Durabisne procul dominoque legere superstes.
o mihi bissenos multum vigilata per annos
Thebai? iam certe praesens tibi Fama benignum
stravit iter coepitque novam monstrare futuris.
iam te magnanimus dignatur noscere Caesar,
Itala iam studio discit memoratque iuventus,
vive, precor; nec tu divinam Aeneida tempta,
sed ***longe sequere*** *et vestigia semper adora.*
mox, tibi si quis adhuc praetendit nubila livor,
occidet, et meriti post me referentur honores.

Wilt, thou endure in the time to come, O my
Thebaid, for twelve years object of my wakeful toil.
wilt thou survive thy master and be read? Of a
truth already present Fame hath paved thee a
friendly road, and begun to hold thee up, young as
thou art, to future ages. Already great-hearted
Caesar deigns to know thee, and the youth of Italy
eagerly learns and recounts thy verse. O live, I
pray! nor rival the divine Aeneid, but ***follow afar***
and ever venerate its footsteps. Soon, if any envy
as yet o´ereclouds thee, it shall pass away, and, after
I am gone, thy well-won honours shall be duly paid.[67] *(översättning J.H. Mozley)*

[67] Statius, volume II, *Thebaid V-XII. Thebaid XII:810-819,* s. 504-505.

Hammarskölds motto bör betyda att hans diktning följer den klassiska litteraturens mönster, även om Horatius snarare än Statius är hans förebild.

II.5. LATINET OCH DE UNDERSÖKTA FÖRFATTARNA

II.5.1. Olof Dalin (1708-1763, adlad von Dalin 1751)

Dalin var prästson från Vinbergs socken i Halland. Grundutbildningen skedde i hemmet med hjälp av en informator. 1721 inskrevs Dalin vid Lunds universitet endast 13 år gammal. Han åtföljdes dock av en personlig handledare, den sedermera kyrkoherden Jonas Brag. Avsikten var att bedriva studier i medicin under Kilian Stobæus ledning, men det humanistiska intresset tog överhand och i stället inleddes latinstudier för Carl Papke och humanistiska studier för Andreas Rydelius. Efter att han flyttat till Stockholm som informator, slog Dalin igenom som litteratör med tidskriften *Then Swänska Argus,* som utkom med 104 nummer mellan 1732 – 1734.[68]

Tidskriftens förlaga var den engelska tidskriften *The Spectater* utgiven Addison och Steele.[69] Av särskilt intresse för föreliggande arbete är, att varje nummer av *The Spectator* är försett med ett latinskt citat som motto, något som Dalin övertar i *Then Swenska Argus.* Även om Dalin inte inför bruket av latinska motton i svensk vitterhet, så spelar troligen exemplet *Argus* en stor roll för förekomsten av dessa under 1700-talet.[70]

Dalins tillgång till klassisk litteratur bör ha varit omfattande då han 1735 blev kungl. bibliotekarie, 1750 sekreterare i Vitterhetsakademien och 1755 rikshistoriegraf.[71] Dalin efterlämnade också en omfattande boksamling, som enligt bouppteckningen från 1763, bl.a. innehöll arbeten av Vergilius, Florus, Ovidius, Horatius, Oven, Cornelius Nepos och Valerius Maximus.[72]

---

[68] *Svenskt Biografiskt Lexikon,* band 10, s. 50.

[69] *Den Svenska Litteraturen,* del II, s. 18-21.

[70] Se n. 226 och 285.

[71] *Svenskt Biografiskt Lexikon,* band 10, s. 50.

[72] *Samlaren,* ny följd, årgång 2, s. 149.

II.5.2. Sven Bring (1707-1787, adlad Lagerbring 1769)

Lagerbring växte upp Brönnestad i Nordskåne, där fadern var kyrkoherde. Sin grundläggande skolgång fick han i hemmet, dels av fadern dels av ett antal informatorer, av vilka han framhåller den senare professorskollegan i Lund Niclas Oelreich (adlad von Oelreich 1749), professor i Historia Litteraria 1737-1739 och i Philosopia Theoretica 1739-1746. Som tonåring inskrevs Lagerbring vid Lunds Universitet 1720 och studerade för Carl Papke (latin), Andreas Rydelius (filosofi), Kilian Stobæus (historia), Jacob Benzelius (teologi) och David Ehrenstråle (juridik). 1742 efterträdde han Kilian Stobæus som professor i historia.

Även om Lagerbring verkade för att göra svenskan till undervisningsspråk, har han lämnat ett betydande latinskt arv efter sig. Under sin professorstid presiderade han för 196 disputationer ofta med topografiskt innehåll. Tre skånska och fyra blekingska härader finns beskrivna, likaså städerna Karlshamn, Simrishamn och Växjö liksom landskapen Blekinge och Halland. Av särskilt intresse är disputationsserien *Monumenta Scanensia*, som Lagerbring till en stor del skrivit själv. Här trycktes för första gången *Liber daticus Lundensis* och *Necrologium Lundense*, som skildrar Lunds domkyrkas äldsta historia.[73]

II.5.3. Carl Linnéus (1707-1778, adlad von Linné 1762)

Linné var prästson från Stenbrohult i Småland. 1716-1727 studerade han vid lärdomsskolan i Växjö, där han vantrivdes.[74] Hösten 1727 kom Linné till Lund för att studera medicin för Kilian Stobæus d.ä., men vistelsen varade bara ett år och 1728 överflyttade han sina medicinstudier till Uppsala.[75] 1735 -1737 vistades han i Hardevijk där han disputerade pro gradu 1735 på en från Sverige medförd avhandling om frossans orsaker.[76] I Holland skriver Linné den första versionen av sina grundläggande verk i naturalhistoria, alla på latin: *Systema Naturae* (1735), *Bibliotheca Botanica* (1737*), Fundamenta Botanica* (1737) och *Genera Plantarum* (1737).[77] Efter hemkomsten till Sverige tjänstgjorde han ett år som läkare i Stockholm, varefter den akademiska karriären återupptogs i Uppsala; 1741 som professor i praktisk medicin och efter

[73] *Svenskt Biografiskt Lexikon*, del 22, s. 74.

[74] Ang. förhållandena vid Växjö gymnasium se Ödmans beskrivning s. 6.

[75] *Svenskt Biografiskt Lexikon*, band 23, s. 700.

[76] Lindroth, s. 168-169.

[77] Lindroth, s. 168-175.

en omorganisation i medicin och naturalhistoria. Under 1740-talet skrivs också de tre berömda resorna, alla på svenska: *Öland och Gotland* (1741*), Västergötland* (1746) och *Skåne* (1749).[78]

Som akademisk lärare var Linné preses för 186 avhandlingar skrivna på latin. Inför disputationen svarade respondenten för materialinsamling, hypotes och slutsatser. I de flesta fall utgjordes avhandlingen av sammanställda anteckningar från Linnés föreläsningar. Ibland lär läraren ha dikterat innehållet, som sedan ordnades av respondenten.[79]

För Linné var latinet en förutsättning för vetenskapens internationalisering. Idag är 5800 brev kända, adresserade till 200 mottagare i Sverige och 400 i utlandet, de flesta skrivna på latin.[80] I *Västgötaresan* utvecklar Linné sina tankar om latinet som vetenskapens språk. Den 16 juli år 1746 ankom han Marstrand och påbörjade en undersökning av stranden:

> *Wi botanicerade på Hafs-botnen, såsom i ett nytt Swerige. Ståndspersoner och Inwånare täflade at skicka oss allehanda slags fiskar, wharigenom wi fingo så mycket, at tiden knapt räkte til at beskrifwa alt det wi här fingo se på en dag; hwilket alt jag hoppas få lof at beskrifwa på Latin, så på det jag må göra alt kårt, som ock för det man i denna wettenskapen ej ännu på Modersmålet fått tilräckeliga Terminos artis; utom det, at få läsa detta med upmärksamhet, som ej sjelfwa studerat i denna wetenskapen tilförne; hwartil kommer, at utlänningar, som mäst pläga fägna sig af sådant kram, här, utur en Swensk bok, må se hwad som finnes vid en Swensk strand.*[81]

Som den ledande vetenskapsmannen vid Uppsala universitet hade Linné ofta uppdrag som akademisk festtalare, men också poetiska alster finns bevarade. Som ett företal till *Fundamenta Botanica* (1730, publicerad 1736) finns en hexameterdikt med titeln *Naturae Querelae ad Jovem* (Naturens klagomål till Jupiter). Erik Wiberg bedömer att dikten väl representerar Linné som poet, men också antyder hans kvaliteter som festtalare:

> *Alma diu jacuit totum Natura per orbem*
> *neglecta et sine honore fuit sine numine numen*
> *Ad solium Jovis ibat et has de corde querelas*

---

[78] Lindroth, s. 179, 188-191.

[79] Linné on line, *Avhandlingarna*, Uppsala Universitet.

[80] Wiberg, s. 35.

[81] Linné, Carl von, *Wästgötaresa*, s. 166. Se även Tengström, s. 75.

Expromsit laceros, ut erat, diffusa capillos;
”Nemo meas agnoscit opes; nec scilicet herbis
numen inesse putat, quamvis latet abdita in meis
visceribus vis magna, ex coelo ducta potestas.
Cur hominum tam segne genus pravumque moraris
hactenus?”

Den vackra naturen låg länge i träda utöver
hela vår värld och utan ära, en kraft utan kraft
Naturen löpte fram till Jupiters tron, och avlät,
som hon stod, med håret på kant, följande sargade klagan från hjärtat:
”Ingen vill kännas vid min makt, ingen tror att
det finns gudakraft i örterna, fastän den ligger
dold i mina inälvors djup, en stor kraft, en
makt sprungen från himlen.
Varför har du tills nu hållit tillbaka ett så slött
och förvänt släkte?”[82]
(Översättning Erik Wiberg)

II.5.4. Carl Michael Bellman (1740-1795)

Carl Michael Bellmans farfar Johan Arendt Bellman (1664-1709) var en framstående latinist och utnämndes år 1700 till eloqventiae professor vid Uppsala universitet.[83] Skaldens fader Johan Arendt Bellman (1707-1765) var endast två år då fadern avled. Enligt Carina Burman är hans levnad och utbildning åren 1710-1728 okänd, möjligen vistades han hos släktingar i Tyskland. Han tycks inte ha haft någon universitetsutbildning då han ankommer till Stockholm 1728, där han efter examen och förelagt renskrivningsarbete anställs 1729 som e.o. kanslist, en karriär som avslutades i förtid p.g.a hälsoskäl med lagmans titel.[84]
Bellman undervisades en kortare tid i Maria kyrkoskola, men den huvudsakliga undervisningen sköttes av ett antal informatorer. Den siste av dessa, lundamagistern Claes Ludvig Ennes, kom att få ett avgörande inflytande på inriktningen av studierna. Vikten lades på tysk, engelsk, fransk och italiensk korrespondans. Översättningsövningar fyllde en stor del av tiden. Vid 15 års ålder

[82] Wiberg, s. 37.
[83] *Svenskt Biografiskt Lexikon,* band 03, s. 106.
[84] Burman, s. 9.

översatte han från franskan Du Fours *Instruction morale d´un pere à son fils qui part pour un long voyage* (Undervisning, lämnad af en fader åt sin son, som företager sig en lång resa) och från tyskan von Schweinitz *Evangelishe Todes-Gedanken* (Evangeliska dödstankar) och *t*två år senare Scrivers *Seelen-Schatz* (Den Sanna christendom eller utdrag af dess själe-skatt). En förutsättning för en lärd karriär var dock latinet, något som ägnades ringa eller inget intresse i undervisningen.[85]

II.5.5. Carl Gustaf Tessin (1695-1770)

Inom vitterheten var Tessins inflytande betydande. Under 1700-talets senare del dominerade franskt språk och fransk kultur bland samhällets ledande kretsar. En av de främsta representanterna för denna riktning var Tessin, som också själv skrev skönlitterära arbeten på franska, t.ex: *La comedie sans intrigue, ou´, Les deux grossesses comedie, en acte* (1739) och *Faunillane ou L´infante jaune conte* (1741).[86]

Även om det latinska språket inte används i Tessins författarskap förkommer det rikligt i hans privata dagbok, den så kallade *Åkerödagboken*, som omfattar 31 volymer eller 20.000 sidor. [87] Den 23 januari 1757 skriver Tessin:

> *Tredje Skräplådan.*[88]
>
> *I Herrans behag står, om jag den hinner fylla. I dessa dagar har jag åter börjat läsa Ciceronis makalösa tal: Hade jag något att önska, så instämmer jag gärna med honom, uti de orden, med hvilka han slutar sitt andra tal mot M. Antonium:*
>
> *Duo modo haec opto: unum, ut moriens populum Romanum liberum relinquam: hoc mihi majus a Diis immortalibus dari nihil potest; alterum, ut ita cuique eveniat, ut de Republica mereatur.*[89]

---

[85] Burman, *Svenskt Översättningslexikon.*

[86] Proschwitz, s. 148 och 189.

[87] Nilzén, s. 257.

[88] Tessin förvarade de skrivna arken i lådor.

[89] Tessins dagbok, s. 3. Cicero, *Philippics, II:123-126*, s.171.

(Jag önskar bara dessa två: för det första att jag vid min död får lämna det romerska riket fritt, ingenting större kan ges till mig av de odödliga gudarna, för det andra, att det skall gå var och en i enlighet med hans förtjänster gentemot staten)

En översiktlig genomgång av dagboken för år 1757 indikerar en omfattande beläsenhet i den latinska litteraturen. Flera av Ciceros verk finns representerade, liksom Aulius Gellius, Messenius, Vitruvius och Ogierius. Även gravinskriptioner, latinska ordspråk och redogörelser för bokbestånd och manuskript i tyska, engelska och svenska bibliotek förekommer.[90]

II.5.6. Gustaf Philip Creutz (1731-1785)

I likhet med de flesta av adelns söner fick Creutz sin grundläggande utbildning i hemmet med hjälp av en informator. Enligt Gunnar Castrén hade han i latinet säkert läst den för tiden vanliga kursen, som omfattade bl.a. Caesar, Cornelius Nepos, Livius, Cicero (epistlarna och några tal), Curtius Rufus, Ovidius (ur Ex Ponto eller Libri tristium och delar av Metamorfoserna) och Vergilius (eklogerna och delar av Aeneiden)[91]

1748-1750 studerade Creutz vid Åbo akademi[92]och i samband med att han lämnade densamma utfärdade konsistoriet ett omdöme över hans studieresultat, i vilka han visat:

... en så berömmelig färdighet och grundelig kunskap uti Latinska språket, Historien, Statskunskapen, Jure Naturae och flere til thes ändamål hörande stycken, at han therigenom hedrat sig sielf och lämnat then studerande ungdomen en mycket berömlig upmuntran och efterdöme.[93]

Studierna i latin handleddes troligen den berömde Henrik Hassel, som varje år föreläste över Ciceros *De Officiis*.[94] I latinsk poesi hade Creutz en omfattande beläsenhet, som han troligen förvärvat på egen hand och underhöll även senare i livet. Som ett exempel på detta hänvisar

[90] Tessins dagbok, se t.ex. s. 3, 5, 7, 8, 12, 14, 16, 27, 39, 51, 73, 83, 96, 100, 106, 134, och 194.

[91] Castrén, s. 20.

[92] *Svenskt Biografiskt Lexikon, band 9*, s. 136.

[93] Castrén, s. 20. Se även not 1. s. 20.

[94] Castren, s. 20-21.

Castrén till Johan Henrik Lidén[95], som 1769 besökte Creutz i Paris och fick erfara att han ur minnet kunde citera långa partier ur verk av Vergilius, Horatius och Lucanus.[96]

II.5.7. Johan Gabriel Oxenstierna (1750-1818)

Oxenstiernas grundläggande utbildning ägde rum i hemmet, Skenäs i Vingåker, och handhades av flera informatorer, bl.a. av skalden Olof Bergklint (1733-1805). Oxenstierna erhöll en litterär bildning, som var typisk för en ung adlig person vid denna tid; mycket latin, mycket franskt. [97] Undervisningen i hemmet varvades med perioder i Vilneufs pension i Stockholm, där unga adelsynglingar fick lära sig franska, rita och dansa. Vid sju års ålder hade han läst *Télemaque* och vid 15 års ålder behandlade han franskan med fulländning i sin dagbok.[98] I den aristokratiska undervisningen hade latinet trängts tillbaka, men efter direktiv från Oxenstiernas morbror, kanslirådet och poeten Gustaf Fredrik Gyllenborg (1731-1808), erhöll han en grundlig undervisning i det latinska språket. Han studerade Plautus, Erasmus *Colloquia* och Tacitus, men framför allt Horatius, Ovidius och Vergilius.[99] I ett brev till Olof Bergklint instruerade Gyllenborg hur latinundervisningen skulle gå till. Den skall *instrueras methodice et Grammatice* och *Grammatiken bör handteras som wetenskap och ej blott som minnesvers.*[100]

Mellan 1762 och 1769 studerade Oxenstierna, följd av sin informator, periodvis vid Uppsala universitet, där han efter avlagd kansliexamen inledde sin ämbetsmannakarriär i Stockholm.[101] Intresset för det latinska språket och den latinska litteraturen återspeglas också i hans litterära produktion. Bland hans dikter finns bl.a. två översättningar av Horatius oden med titlarna: *Verbal Öfversättning i samma Versslag, af Horatii Tionde Ode i andra Boken (Rectius vives, Licini)* och *Sextonde Odet, Horatii Andra Bok (Otium Divos rogat).*[102]

---

[95] Johan Henrik Lidén (1700 – 1793) utnämndes till professor i historia i Uppsala 1776. Hans huvudarbete är katalogiseringen de svenska disputationerna, *Catalogus Disputationum in Academiis et Gymnasiis Sveciae* (Uppsala 1778-1780). *Svenskt Biografiskt Lexikon, band 22,* s. 689.

[96] Castrén, s. 21. Uppgiften är hämtad från Lidéns reseberättelse, citerad av Erdman i *Ur Rococons Lif, s. 151.*

[97] Sjödin, s. 14.

[98] Lamm, s. 102.

[99] Lamm, s. 113.

[100] Lamm, s. 113, not 1.

[101] Lamm. S. 115.

[102] Oxenstierna, *Arbeten, del I,* s. 180-186.

II.5.8. Nils von Rosenstein (1752-1824)

Nils von Rosenstein växte upp i Uppsala, där fadern, den berömde barnläkaren, var professor i praktisk medicin. Redan som ettåring skrevs han in vid universitetet.[103] 1765-1771 bedrev han humanistiskt inriktade universitetsstudier. Hans lärare i historia var Carl Fredrik Georgii, i statskunskap Johan Ihre, i filosofi Johan Peter Sleincour, i latin Petrus Ekerman, i grekiska Johan Floderus och i juridik Daniel Solander.[104] Intresset för den latinska litteraturen var uppenbarligen livslångt. I sin *Minnesteckning* ger Carl Wilhelm Böttiger en bild av den åldrade Rosenstein: *Längst af alla hans själsförmögenheter hade detta (minnet), som låtit honom ännu på äldre dagar uppläsa alla Horatii oder utantill, bibehållit sin liflighet, och ännu, när man trodde det vara slocknadt, glimmade det understundom opp med en förunderlig styrka.*[105]

II.5.9. Olof Celsius d. y. (1716-1794, adlad von Celse 1756)

Olof Celsius d.y. växte upp i ett hem som var medelpunkten i det intellektuella Uppsala.[106] Fadern (Olof Celsius d.ä.) var först professor i grekiska (1703), därefter i österländska språk (1715) och slutligen i teologi (1727). Hans latinska arbeten omfattar bl.a. 136 dissertationer och det omfattande verket *Hierobotanicon sive de Plantis Sacrae Scripturae* (1745-47), en beskrivning av alla de växter, som förekommer i Bibeln.[107]

Efter humanistiska studier vid Uppsala universitet blev Celsius d.y docent i historia 1741, bibliotekarie 1744 och slutligen professor i historia vid Uppsala universitet 1747, en tjänst som han lämnade redan 1753 till förmån för en kyrklig karriär, som ledde fram till biskopsstolen i Lund. Hans gradualdisputation (1740), som han själv författat, har titeln *De dignitate ducali in Suecia* och präglas av för tiden ovanligt utvecklad källkritik. Bland hans övriga arbeten på latin märks ett fyrtiotal dissertationer bl. a. 17 stycken i serien *Monumenta politico-ecclesiastica, ex archivo Palmskiöldiano nunc primum edita* (1750-1753) och *Historia bibliothecae Upsaliensis* (1745). Celsius d.y. översatte också Vergilius *Aeneis, bok I* (Stockholm 1762)[108]

---

[103] *Svenskt Biografiskt Lexikon,* band 30, s. 43.

[104] Segerstedt, s. 23 och 59.

[105] Böttiger, s. 54.

[106] *Svenskt Biografiskt Lexikon,* band 08, s. 282.

[107] *Svenskt Biografiskt Lexikon,* band 08, s. 249.

[108] *Svenskt Biografiskt Lexikon,* band 08, s.282.

Celsius d.y. författade även ett antal historiska verk på svenska, bl.a. *Svea rikes kyrko-historia* (1766), *Konung Gustaf den förstes historia* (1746-1753) och *Konung Erik den fjortondes historia* (1774). Även ett skönlitterärt författarskap föreligger, dels dramat *Ingeborg* (1737) och dels den ovan behandlade *Gustaf Wasa* (1774).[109]

II.5.10. Chrisopher Manderström (1727-1788)

Manderström växte upp hos föräldrarna på landet, där han med hjälp av informatorer fick en omsorgsfull och lärd uppfostran. Han uppvisade stor fallenhet för språk, även grekiskan, och skrev tidigt latinsk vers omväxlande med svensk och fransk.[110]

Manderström översatte också grekiska och latinska texter till svenska. Från grekiskan *Den romerske kejsaren Marci Aurelii Antonini Betraktelse öfver sig sielv* och från latinet Horatius *ode 1:14* och Propertius *elegi 2:15* samt den omfångsrika översättningen av den gamla moral- och latinläroboken *Cato*, som av Manderström fått titeln *Dionysii Catonis Disticha eller En faders undervisning och sede-reglor til sin son.*[111]

I Manderströms *Mina Poetiska Arbeten* (1788) finns en avdelning med titeln *Poematia Latina,* som innehåller 14 dikter, främst hyllningsdikter som *In Natalem Principis Hereditarii Gustavi octavum, MDCCLIII* (Till arvfursten Gustafs åttonde födelsedag 1753), *Epithalamium in nuptias Joelis Gripenstierna et Christinae Margarethae de Numers, MDCCLV.* (Bröllopskväde till Joel Gripenstierna och Christina Margaretha von Numers bröllop) och *In Dissertationem Erici Seljeström, de Sancto Stephano* (Till Erik Siljeströms disputation om Sankt Stefanus).[112]

II.5.11. Bengt Lidner (1757-1793)

Bengt Lidner fick sin grundläggande utbildning vid Göteborgs trivialskola och från 13 års ålder vid Göteborgs gymnasium. Förhållandena vid gymnasiet var oroliga, varför han efter ett år överflyttades till Tyska skolan, där disciplinen var strängare.[113] 1774-1775 studerade Lidner vid Lunds Universitet och försvarade pro exercitio 1744 en avhandling under Sven Lagerbrings

---

[109] *Svenskt Biografiskt Lexikon,* band 08, s.282.

[110] *Biografiskt Lexicon,* s. 24.

[111] Stålmarck, *Christopher Manderström,* s. 5/6 och 6/6.

[112] Manderström, s. 158, 159 och 168.

[113] Schûck och Warburg, del II, s. 475.

presidium. Därefter ägnade han sig åt juridiska studier och skulle 1775 under Lars Johan Collin försvara en avhandling om rätten att förvisa studenter från universitetet (*de confinatione),* men innan disputationen hunnit äga rum relegerades han själv, troligen på grund av någon förseelse, och hemsändes.[114] 1776-1777 återupptog han sina sina studier, nu vid universitetet i Greifswald i svenska Pommern. Han studerade främst historia och färdigställde en avhandling, som på ett positivt sätt skildrade kolonisternas frihetssträvanden under amerikanska frihetskriget (*De jure revolutionis Americanorum*). Framläggandet förhindrades dock av politiska skäl.[115] Med stöd av Gustaf III sändes Lidner 1780-1781 till universitetet i Göttingen. Där hade under ledning av Kristian Gottlob Hayne studiet av klassikerna förnyats, från pedanteri och lärda kommentarer till studiet av verkens estetiska sida. Särskilt tolkades Homeros och Pindaros, Tibullus och Vergilius samt de grekiska tragöderna. Avsikten var att Lidner skulle erhålla tidens främsta klassiska bildning, som en grund för sin framtida diktning.[116]

II.5.12. Lorenzo Hammarsköld (1785-1827)

Lorenzo Hammarsköld växte upp på landet i trakten av Vimmerby och fick sin grundläggande undervisning i hemmet.[117] 1801 inskrevs han vid Uppsala universitet, där han främst studerade grekiska, filosofi och estetik. 1806 disputerade han pro gradu med Erik Mikael Fant som preses på avhandlingen *Hypomnemata ad historiam pietismi in Svecia.*[118] (Anteckningar till pietismens historia i Sverige).

Hammarsköld översatte grekisk och latinsk litteratur till svenska. I *Öfversättningar och imitationer av äldre och nyare skalder* finns utdrag ur Horatius *Epistula ad Pisones, Carmina och Epodi* samt Ovidius *Amores.*[119] Skriften *Försök öfver konsten att öfversätta poemer* är enligt författaren en imitation av Horatius *Epistula ad Pisones.*[120]

Hammarsköld var också verksam som utgivare av latinsk litteratur: *P, Virgilii Maronis opera, med svenska anmärkningar till den studerande ungdomens tjänst, D. I-II,* (1809) och *Augusti Liberti Phaedri fabularum / Esopiarum libri qvinqve, med svenska anmärkningar,* (1813)[121]

---

[114] Ibid.

[115] Ibid.

[116] Ibid, s. 477.

[117] Schück och Warburg, del III, s. 168.

[118] *Svenskt Biografiskt Lexikon,* Band 18, s. 165: 4/6, Stockholm 1969-1971.

[119] Hammarsköld, s. 97-98, 98-102, 102-103 och 113-121.

[120] Hammarsköld, *Försök öfver…,* s. 1.

[121] *Svenskt Biografiskt Lexikon,* band 18, s. 6/8.

II.6. KAPITEL II, SAMMANFATTNING

II.6.1. Mottonas förekomst i ordböcker och lexikon

För att få en uppfattning om varifrån de undersökta författarna hämtat sina citat har samtliga motton kollationerats mot följande ordböcker och lexikon: *Penu Gnomarum* (1706) och Schenberg (1739). Samtliga, utom Dalins *Sagan om Hästen*, mot Wennerdahl (1748). Oxenstierna, Rosenstein och Hammarsköld mot Lindblom (1790). Hammarskjöld mot Rabe (1807). Från den första delen av mottot till Dalins *Svea Rikes Historia I* åerger Schenberg *Historia est lux veritatis Cic.*[122] *(Philosophia) magistra vitae Cic.*[123] och i något annan form från den andra delen : *Nam quis nescit primam esse Historiae Legem (Prima est historiae lex), ne quid falsi dicere audeat, deinde, ne qua suspicio (gratia) sit in scribendo ne qua simultatis.Cic.*[124] Det andra mottot till Manderströms *Mina Poetiska Arbeten* förkommer hos Schenström i form av en grammatisk anvisning, *grave judicium subire.*[125]

II.6.2. Mottonas latinska ursprung

Av 18 redovisade motton har tre hämtats från senrepublikansk tid (ca.78-44 B.C.): två från Ciceros *de Oratore* (ca. 55 B.C.) och ett från *Brutus* (ca.46 B.C.). Från den augusteiska epoken (43 B.C.-17 A.D.: tre från Vergilius, *Bucolica* (ca. 38 B.C.), *Georgica* (ca. 38-31 B.C.) och *Aeneis* (29-19 B.C.) samt två från Horatius *Carmina* (ca. 23 B.C.) och ett från Ovidius *Remedia Amoris* (ca.3 A.D.). Från det tidiga kejsardömet (17-192 A.D.), ett från Phaedrus *Fabler* (ca. 20-30 A.D.), ett från Senecas *Naturales Quaestiones* (ca. 55 A.D.), ett från Statius *Thebaid* (ca.79-92A:D), två från Tacitus *Annales* (ca. 110-117 A.D.) och ett från *Historiae* (ca. 100-110 A.D.). Från det senare kejsardömet (193-476 A.D.), ett från Claudianus *In Rufinum* (ca.395 -404 A.D.) och ett från *De Bello Gothico* (ca.395-404). 15 av mottona är således hämtade från perioden ca 60 B.C. till ca 12 A.D., d.v.s. en period, då de författare, som kommit att betraktas som klassiska, är verksamma. Claudius Claudianus avviker något, då han är verksam i början av 400-talet A.D. en tidpunkt då Romarriket går mot sin upplösning. Allra mest avviker mottot

---

[122] Schenberg, s, 372.

[123] Schenberg, s. 377. Inom parentes anges avvikelsen från Dalin.

[124] Schenberg, s. 283. Inom parentes anges avvikelsen från Dalin.

[125] Schenberg, s. 312.

hämtat från John Ovens *Epigrammata*. Denne var verksam i England i början av 1600-talet. Möjligen såg Bellman i Oven en ”själsfrände”, då Oven var känd för *sina muntra och bitande kvicka epigram* och kallades *den brittiske Martialis.*[126]

II.6.3. Latinet och de undersökta författarna

Av intresse är också de 12 författarnas uppväxtmiljö. Tre av dem, Dalin, Lagerbring och Linné är alla söner till kyrkoherdar på landsbygden. Två av dem är uppväxta i professorshem i Uppsala, Rosenstein och Celsius. Fyra av dem har grevlig titel, Creutz, Oxenstierna och Manderström och Tessin. De tre förstnämndas fäder var alla militärer. Tessin däremot växte upp i det Tessinska palatset, varifrån fadern Nikodemus Tessin d.y. styrde slottsbygget. Bellmans far var tjänsteman vid slottskansliet. Hammarskölds far hade titeln kammarherre, men får väl närmast betecknas som lantjunkare. Lidner växte upp i Göteborg, där fadern var organist.

Två av författarna, Linné och Lidner, erhöll sin grundläggande skolutbildning, trivialskola och gymnasium, inom det allmänna skolväsendet i Växjö respektive Göteborg. Oxenstierna undervisades dels av en informator men deltog också i undervisningen vid en privatskola, där det franska språket dominerade, Med undantag för Linné och Lidner erhöll således 10 av de tolv författarna sin grundläggande undervisning i hemmet under ledning av informatorer eller föräldrar. Nio av författarna bedrev akademiska studier. Dalin Lagerbring, och Lidner[127] vid Lunds universitet. Linné,[128] Oxenstierna, Rosenstein, Celsius och Hammarsköld i Uppsala. Creutz i Åbo. Det kan beläggas att Dalin, Lagerbring, Creutz och Lidner studerat disciplinen latin. Även om latin inte ingick i studieplanen förutsatte studierna vid universiteten en gedigen kännedom om latinskt språk och kultur för att kunna delta i undervisning och examinationer. För två av författarna, Tessin och Rosenstein, var den latinska kulturen en livslång kärlek. Bellman däremot tycks inte ha ägnat latinet något större intresse. Lagerbring, Celsius och Linné var universitetsprofessorer. Den förstnämnde i Lund, de två senare i Uppsala. För dem var latinet ett yrkesspråk som användes vid föreläsningar, dissertationer, disputationer samt vid författandet av egna vetenskapliga arbeten. Latinet möjliggjorde också internationella vetenskapliga kontakter.

---

[126] *Nordisk Familjebok,* band 20, s. 1123.

[127] Lidner studerade även vid universiteten i Greifswald och Göttingen. Se s. 42.

[128] Linné började sina akademiska studier i Lund 1727, men flyttade till Uppsala 1738. Se s. 34.

Också på andra sätt främjade flera av de undersökta författarna latinsk kultur i Sverige. Linné och Manderström skrev poesi på latin. Oxenstierna, Manderström och Hammarsköld översatte latinsk poesi och prosa till svenska. Hammarsköld var också verksam som utgivare av latinsk litteratur.

Sammantaget kan sägas att de studerade författarna, med undantag för Bellman, utgjorde representanter för en livaktig latinsk kulturkrets med stor kännedom om det antika kulturarvet, integrerat i den svenska kulturen.

II.6.4. Mottots funktion och sambandet med den latinska och svenska texten[129]

Den svenska texten och den text mottot är hämtat ifrån behandlar olika företeelser, verksamheter, händelser och skeenden, medan mottot lyfter fram en för båda verken gemensam tankegång.

Svea Rikes Historia, del I: Dalin liksom Cicero lyfter fram historieskrivningens uppgift; att vittna om gångna tider och att sprida ljus över verkligheten utifrån kravet på sanning och opartiskhet. (svensk historia – avhandling om retorik).

Svea Rikes historia, del III:1: Dalin liksom Seneca uttrycker förhoppningen att framtidens forskare kommer att avslöja vad som idag är fördolt. (svensk historia – avhandling om meteoriter).

Sammandrag af Swea Rikes historia, band 1-6 : Lagerbring framhåller liksom Tacitus hur svårt det är för historikern, att få fram sanningen, då den yttersta statsmakten är inblandad. Svensk historia – romersk historia).

En Gammal Mans Brev till en Ung Printz: Cicero framhåller en pedagogisk princip, som uppenbarligen delas av Tessin. (litterära brev – den romerska retorikens historia).

Upplysningen: Tacitus reflektion om sanningen som växer i styrka genom seende och långsamhet överensstämmer väl med motsvarande tankegång hos Rosenstein i hans beskrivning av upplysningsrörelsen. (filosofisk avhandling – romersk historia).

Både den svenska texten och den latinska texten skildrar ett likartat händelseförlopp eller ett tema, som lyfts fram av mottot:

Sagan om Hästen: Både Dalin och Phaedrus lyfter fram faran att lämna ifrån sig makten till enväldiga härskare. (fabel / allegori – fabel).

[129] Inom parantes anges det svenska resp. latinska verkets genretillhöright.

Svea Rikes Historia, del III:2: Dalin jämställer Tacitus beskrivning av de turbulenta händelserna 68-69 AD med utvecklingen i Sverige 1569- 1608. (svensk historieskrivning-romersk historieskrivning.

Den svenska texten och den text varifrån mottot är hämtat har inget direkt gemensamt, vad gäller handling, innehåll eller tankegång, men ett ord, en eller två versrader eller ett uttryck bryts ut ur den latinska texten och får utgöra motto till den svenska och därigenom markera dess karaktär och inriktning, utgöra en metafor eller lyfta fram författarens syn på det egna verket:

Resa till Skåne: Linné använder sig av Ovidius lovprisning av landsbygden för att markera resans inriktning. (ekonomisk-topografisk reseskildring – didaktisk kärlekspoesi)

Bacchi Tempel: Bellman använder Ovens epigram för att lyfta fram Baccus och Venus, två gudomligheter som spelar en stor roll i ordensparodin. (ordensparodi – ekivokt epigram).

Atis och Camilla: I likhet med Horatius känner Creutz tveksamhet inför sin diktning. Håller denna måttet? (versepik / herdediktning – ode).

Skördarna citat I: Oxenstierna identifierar sig med Vergilius betoning av författarskapets mödor och svårigheten att vinna offentligt erkännande för sina verk. (versepik / lärodikt om lantbruk – versepik / lärodikt om lantbruk).

Skördarna citat II: Svårtolkat! Möjligen innebär mottot, som är ett ofullständigt citat från Horatius, att *Skördarna* skall ses som en hyllning till morbrodern Gyllenborg och dennes diktargärning. (versepik, lärodikt om lantbruk – ode).

Gustaf Vasa: Liksom Claudianus uttrycker Celsius sin tvekan inför uppgiften, att skildra Gustav Vasas liv. (versepik / hyllning till Gustav Vasa – politisk försvarsskrift).

Mina Poetiska Arbeten, citat I: Mottot från Vergilius kan ses som Manderströms ursäkt, för att han haft djärvheten att ge ut sina dikter. (poesi – eklog).

Mina Poetiska Arbeten, citat II: Med citatet från Claudianus visar Manderström sin oro över att kritiken skall bli ogynnsam. (poesi – romersk historia).

Grevinnan Spatsaras död: I likhet med Vergilius vill Lidner ge en hyllning i form av en gåva. Denna är troligen själva dikten, som tillkommit för att hylla den modiga Spatsara. (versepik – versepik).

Konsten att Öfversätta Poemer: Hammarsköld visar med mottot, att han i likhet med Statius, avser att föra den klassiska traditionen vidare. Men till skillnad från Statius är inte Vergilius förebilden utan Horatius. (poetik – versepik).

III. LATINSKA CITAT SOM MOTTON TILL KAPITEL I SKÖNLITTERÄR PROSATEXT

Den svenska witterheten från perioden 1732-1815 innehåller ett begränsat antal skönlitterära prosatexter. *Ny Illustrerad Svensk Litteraturhistoria* lyfter fram Olof von Dalins *Den Swänska Argus* (1732-1734), Jacob Mörks och Anders Törngrens *Adalrik och Giöthildas äfwentyr*, (1742-1745), Anders Säfströms *En banqueroute-spelares berättelse* (1753-1754), Hans Gustaf Rålambs *En swensk adelsmans åfventyr i utrikes orter* (1759 och 1780) och Jacob Wallenbergs *Min son på Galejan* (1781).[130] *Den Svenska Litteraturen, del II* lyfter fram bland romantikerna Vilhelm Fredrik Palmblads roman, som publicerades styckevis i *Poetisk kalender*; *Vådelden* (1812), *Fjällhvalfvet* (1813), *Resorna* (1813), *Slottet Stjerneborg* (1814) och *Åreskutan* (1818) samt Claes Livijns ofullbordade roman *Johan David Lifbergs lefverne* (1810) och Fredrik Cederborghs roman *Ottar Trallings Lefnads- Målning* (1810-1818).[131]

En genomgång av ovanstående texter visar, att endast Dalins *Den Swänska Argus* och Wallenbergs *Min son på Galejan* innehåller latinska citat knutna till kapitelrubriker. Som exempel på denna typ av motton har jag valt kapitelmotton hämtade från Jacob Wallenbergs *Min son på Galejan.*

III.1. MIN SON PÅ GALEJAN (MSG)

MIN SON PÅ GALEJAN eller en Ostindisk Resa innehållande Allehanda Bläckhorns-Kram Samlat PÅ SKEPPET FINLAND som afseglade frå Götheborg i December 1769 Samt återkom därsammastädes i anno 1771 af Nedanstående med den röda Mössan (MSG) utkom första gången 1781, två och ett halvt år efter författarens död.[132] MSG författades ombord på ostindiefararen Finland under resan till Kina 1769-71. Idén till skildringen föddes troligen ur de tidsfördriv som initierades av Wallenberg under den långa resan. Han roade sig och sina

[130] *Ny Svensk Illustrerad Litteraturhistoria, Andra delen,* s. 159-162, 299.

[131] *Den Svenska Litteraturen, del II,* s. 252, 255, 256.

[132] ”Den röda Mössan” syftar på ett av författaren tecknat självporträtt på manuskriptets titelsida.

medresenärer med att ge ut en tidskrift med titeln *Swedenborgska Posten* och i det av honom bildade sällskapet *Runio Sacrum* sysselsatte man sig med allehanda tidsfördriv.[133]

MSG:s genretillhörighet har diskuterats och synen på detta har förändrats över tid. Själv kallade Wallenberg sitt verk för ”en tokrolig Ostindisk resebeskrifning”. Emil Olson, som (1921) gav ut den första originaltrogna upplagan, menar att MSG varken är en reseskildring eller en roman, utan att Wallenberg skapat en helt ny litterär form. Nils Afzelius betecknar MSG (1924) som en komisk reseskildring skriven med romanens och den komiska veckotidskriftens teknik. I Bernt Olssons redogörelse för 1700-talets roman i *Litteraturens historia i Sverige* (1987) kategoriseras MSG som en komisk roman.[134]
Originalupplagan, liksom 1800-talets upplagor av MSG, byggde på prosten Carl Nyhréns textetablering. Denne förändrade delvis originalmanuskriptets ortografi, morfologi och interpunktion, anstötliga uttryck ströks, liksom politiskt inkorrekta påståenden. En ny textetablering gjordes av Nils Afzelius i Svenska Vitterhetssamfundets edition av *Samlade Skrifter* (1928-1941). Som underlag för föreliggande arbete har använts Afzelius text, som den återges i Svenska Vitterhetsamfundets nyutgåva av Jacob Wallenbergs *Samlade Skrifter II* (1999) utgivna av Torkel Stålmark[135].

MSG innehåller två delar (tomen). Första delen har två skilda avsnitt med separata titlar: *Första finska tåget ifrå Götheborg till Norge* (I) och *Andra finska tåget ifrå Norge till Goda-hopps-udden* (II). Andra delen har också två avsnitt: *Tredje finska tåget ifrå Cap till Java* (III) och *Fjärde finska tåget ifrå Java till China* (IV). Utöver detta finns ett fragment (5 sidor) av en 3:e del (tomen) med titeln *Fortsättning af det fjärde finska tåger* (V). Avsnitt I. innehåller 18 kapitel, avsnitt II. 15, avsnitt III. 19, avsnitt IV. 7 och avsnitt V. 2. Av totalt 61 kapitel har 47 latinska motton som underrubriker. Mottona har identifierats av Torkel Stålmark.

Nedan redovisas och analyseras mottona i första delens första avsnitt, *Första finska tåget ifrå Götheborg till Norge* (I):

---

[133] *Ny Illustrerad Svensk Litteraturhistoria, del II,* s. 299-300.

[134] Stålmarck, *Jacob Wallenberg,* s. 112-114.

[135] Wallenberg, *Samlade Skrifter II,* s 8-10. Se även *Samlade Skrifter I,* s. 9-10.

III.1.1. Kapitelrubrik saknas. (kap. I)

Motto: *Parturiunt montes* (ingen författare angiven)
(bergen håller på att föda)

Författaren beskriver hur han kallas till tjänstgöring som skeppspastor på ostindiefararen Finland:

”---feck jag som nu skrifver, befallning at infinna mig på S.O. Comp. Skepp Finland, som låg segelfärdigt för Canton, under Capitain Herr C.G. Ekeberg.”[136]

Mottot är hämtat från Horatius dikt *Epistula ad Pisones, v. 139* eller som den vanligen kallas *Ars Poetica* och ingår i ett avsnitt där Horatius varnar blivande författare för att tro att de är Homeros, något som kan leda till att man lovar för mycket och att verket förlorar i betydelse och blir till en obetydlighet:

nec sic incipies ut scriptor cyclicus olim:
”fortunam Priami cantabo et nobile bellum”.
quid dignum tanto feret hic promissor hiatu?
parturient montes, *nascetur ridiculus mus.*
quanto rectius hic, qui nil molitur inepte:

And you are not to begin as the Cyclic poet of old:
Of Priam´s fate and famous war I´ll sing.
What will this boaster produce in keeping with such mouthing?
Mountains will labour*, to birth will come a laughter-rousing mouse!*
How much better he who makes no foolish effort: [137]
(översättning H. Rushton Fairclough)

Mellan MSG och *Ars Poetica* föreligger inget innehållsmässigt sammanhang. Wallenberg citerar två ord ur en versrad och använder detta som motto. Genom att resterande del av versen inte åteges i mottot, förloras helt kontakten med det latinska verket. Vad mottot syftar på är oklart. Den väldiga resan börjar? Författandet börjar? Att Wallenberg kände till hela textstället

[136] MSG, s. 14.

[137] Horace, *Satires. Epistles. The Art of Poetry*. *The Art of Poetry, v. 136-140*, s. 462-463.

är uppenbart, då han använder fortsättningen *nascetur ridiculus mus* som motto för kapitel 3. En annan möjlighet är ett slags ordlek, då resan inleddes med en baccanal på krogen ”Klippan” (mons). Ytterligare, eftersom citatet innebär en varning för författare som siktar allt för högt, en slags ödmjuk ursäkt för han vågat sig på denna utmaning. Detta förutsätter dock att läsaren kan identifiera hela versen.

III.1.2. Om Klippans behagligheter. (kap. II)

Motto: *Vina bibant homines, animalia cetera fontes – Ovid.*
(Människorna må dricka vin, djuren ur andra källor)

Dagen före avseglingen äger ett kalas rum på krogen Klippan:

> *Redan ha vi en jösse på bordet: efter kom en kapun och mittemellan presenterade sig hela jordgloben i en klot-rund pudding. Men hvad duger fasta landet, om det inte vattnas utaf hafvet? En hel insiö med punch sattes jämte jordklotet, och här och där såg man en ström af Röda hafvet inflyta uti glasen.*[138]

Vinet och vindrickande spelar en stor roll i båda texterna. Wallenberg hänför mottot till Ovidius,[139] en identifikation som också stöds av Ebbe Vilborg.[140] Torkel Stålmarck påpekar dock att citatet inte förekommer hos Ovidius,[141] något som stöds av Göran Ogén som lyfter fram en annan källa: *Flos medicinae scholae Salerni, Reginem Sanitas Salernitatem, Collecta*, en väldig handledning i praktisk medicin, skriven på hexameter och tillkommen på 1100- och 1200-talen vid det medicinska universitetet i Salerno. Av större intresse i detta sammanhang är att citatet infogades i en populär studentvisa:

Vivat in aeternum qui dat mihi dulce Falernum
qui mihi dat villum, mala passo torqueat illum:
Nunc salus lymphis, vinum te poscimus omnes;
Vina bibant homines, animalia cetera fontes,

[138] MSG. S. 17.
[139] MSG, s. 15,
[140] Vilborg, s. 49.
[141] Stålmarck, s. 15, not 10.

Absit ab humano gutture potus aquae .
Gaudentius.

Må du som ger mig, falerniskt vin leva i evighet!
Må ont lidande plåga den som ger mig svagt och dåligt vin!
Människorna må dricka vin, de övriga djuren vatten!
Må denna dryck ”vatten” vara fjärran från människostrupen![142]

(översättning Göran Ogén)

Naturligtvis kan Wallenberg ha tagit del av någon text, som utpekat Ovidius som författaren, men det förefaller också rimligt, att anta att Wallenberg stött på citatet i samband med studentlivet i Uppsala, Av intresse är också att notera, även om det inte faller inom denna undersöknings område, att beskrivningen av festen på krogen Klippan leder tankarna till Petronius och *Trimalchios gästabud.*

III.1.3. Ett besynnerligt slag skepps-råttor. (kap. III)

Motto: ---*nascetur ridiculus mus. Horat.*
(---en skrattretande mus kommer att födas)

Strax före avresan upptäcks, att en speciell typ av skeppsråttor smugit sig ombord:

I London är släktet ganska väl bekant under namn af Ladies of pleasure och på Boulevarden i Paris har jag hört dem kallas Femmes d´amour, på Svänska Kärleksungar. Vår Capten fan dem icke nödvändiga til Companiets tienst: lät därföre strax bringa dem i land med jollen, mångom til en hiärtelig afsaknad.[143]

Citatet utgörs av fortsättningen på mottot till kapitel 1 från *Ars Poetica, v.139:*

nec sic incipies ut scriptor cyclicus olim:
”fortunam Priami cantabo et nobile bellum”.
quid dignum tanto feret hic promissor hiatu?

[142] Ogén, under bokstaven ”v”.
[143] MSG, s. 19.

parturient montes, ***nascetur ridiculus mus.***
quanto rectius hic, qui nil molitur inepte:

And you are not to begin as the Cyclic poet of old:
Of Priam´s fate and famous war I´ll sing.
What will this boaster produce in keeping with such mouthing?
Mountains will labour, ***to birth will come a laughter-rousing mouse*** *!*
How much better he who makes no foolish effort:[144]
(översättning H. Rushton Fairclough)

Något innehållsmässigt samband mellan Horatius råd till unga författare och kap. III. föreligger inte. Wallenberg använder här citatet *nascetur ridiculus mus* som en metafor för att beskriva de prostituerade kvinnor, som dykt upp ur fartygets inre och utan tillåtelse befann sig ombord.

III.1.4. Fullt med rim. (kap. IV)

Motto: *Nos patriae fines, et dulcia linqimus arva – Virgil.*
(Vi lämnar hemlandets gränser och ljuva åkerfält)

Kapitel 4 är skrivet på vers och beskriver författarens känslor, då han ser det svenska landet försvinna bakom sig:

Farväl min Fosterjord! Gustavers dyra moder,
Du land, som prunka kan med Carlars äre-stoder;
O! gamla Swänska bygd! Din mistning smärtar mig,
Och hiärtat saknar frögd, när ögat saknar dig.[145]

Mottot är hämtat från Vergilius herdedikt *Bucolica, eclog I, v 3* och ingår i ett samtal mellan de två herdarna Tityrus och Meliboeus om deras skilda levnadsöden. Tityrus har fått hjälp av en gudomlig man i Rom (Augustus) och kan fortsätta njuta av lantlivets fröjder medan Meliboeus fått sina egendomar proskriberade och fått lämna sin älskade hembygd.[146]

---

[144] Horace, *Satires. Epistles. The Art of Poetry. The Art of Poetry, v. 136-140,* s. 462-464.
[145] MSG, s. 20.
[146] Conte, s. 265.

Meliboeus: Tityre, tu patulae recubans sub tegmina fagi
silvestrem tenui musam meditaris avena:
nos patriae finis et dulcia linquimus arva;
nos patriam fugimus: tu, Tityre, lentus in umbra
formosam resonare doces Amaryllida silvas.

Meliboeus: You, Tityrus, lie under the canopy of a spreading beech, wooing the woodland Muse on slender reed, but ***we are leaving our country´s bounds and sweet fields****. We are outcasts from our country; you, Tityrus, at ease beneath the shade, teach the woods to re-echo ”fair Amaryllis.”*[147]
(översättning H. Rushton Fairclough)

Även om orsakerna till att Wallenberg och Meliboeus lämnar sin hemländer är helt skilda, finns ett visst samband mellan mottot och MSG:s text; kärleken till och saknaden efter hemlandet.

III.1.5. Om vomering. Wi-byxor m.m.[148] (kap. V.)

Wallenberg har tydligen inte funnit något lämpligt motto då han skriver:

Devise har jag ingen denna gången, om ej min välborne Läsare behagar hålla till godo följande:
Motto: ---*procumbit humi bos- Virg.*[149]
(--- oxen faller ned till marken)

Kapitel 5 skildrar hur Finland råkar ut för en svår storm på Nordsjön. Den sjöovana besättningen slås fullständigt ut av sjösjuka och i alla fartygets rum ligger vomerande sjömän bland sina egna uppkastningar.
Mottot återfinns hos Vergilius i *Aeneidens V:e bok, v.481.* Trojanerna har anlänt till Sicilien och Aeneas anordnar ett festspel för att ära sin döde fader Anchises. En av segrarna vinner en oxe som möter detta öde:

dixit et adversi contra stetit ora iuvenci,
qui donum astabat pugnae, durosque reducta
libravit dextra media inter cornua caestus,

[147] Virgil, *Eclogues. Georgics. Aeneid Books 1-6. Eclogae I, v. 1-5*, s. 24-25.
[148] Vida byxor, sjömansbyxor.
[149] MSG, s. 21.

arduus effractoque inlisit in ossa cerebro:
sternitur exanimisque tremens ***procumbit humi bos.***

He spoke, and set himself in face of the confronting steer as it
stood by, the price of battle; then drew back his right hand, at full height,
swung the hard gauntlet just between the horns, and broke into the skull,
*scattering the brains. Outstretched and lifeless****, the bull falls*** *quivering* ***on the ground.***[150]
(översättning H. Rushton Fairclough)

Som Wallenberg redan framhållit finns ingen direkt koppling till avsnittet i Aeneden, utan ett lösryckt citat får utgöra en liknelse, som beskriver de utslagna sjömännens situation. Deras belägenhet liknas vid en klubbad oxe, som fallit till marken**.**

III.1.6. Hvars innehåll hvar och en kan se, som vil läsat. (kap. VI.)

Motto: *L´amour vit dans les orages- Md-e de L´Enclos.*

(Kärleken bor i ett åskäder)[151]

På väg mot Färöarna drabbas Finland av nedisning och besättningen får kämpa mot den stränga köldens verkningar. Wallenberg konstaterar dock att kärleken är oberoende av väderlek och klimat och citerar en dikt av den franske vetenskapsmannen Maupertuis som utförde gradmätningar i Lappland 1736 och 1737. Han förälskade sig i en rådmansdotter från Torneå och dikten är tillägnad henne. [152]

III.1.7. För de lärde. (kap. VII.)

Motto: *Non dubito fore plerosque ---Corn. Nepos.*
(Jag betvivlar inte att många kommer att finnas)

---

[150] Vergil. *Eclogues. Georgics. Aeneid: Books 1-6. Aeneid book V, v. 477-481*, s. 504-505.

[151] MSG. S.24, not 4. Citatet är hämtat från *Mémoires sur la vie de mademoiselle de Lenclos par Mr. B(ret), 2,* Amsterdam 1748, s.14.

[152] MSG, s.24-25, not 22, s.24.

Kapitel 7 innehåller en lång utredning om sjömännens fackspråk och Wallenberg menar att denna bör kunna tjäna som komplement till Ihres *Orda-bok.*[153] Mottot är hämtat från Cornelius Nepos *Liber de excellentibus ducibus exterarum gentium, Praefatio, v.1* (En bok om stora generaler av utländsk härkomst) och utgörs av början på förordets inledande mening:

> ***Non dubito fore plerosque****, Attice, qui hoc genus*
> *scripturae leve et non satis dignum summorum*
> *virorum personis iudicent, cura relatum legent quis*
> *musicam docuerit Epaminondam, aut in eius virtutibus*
> *commemorari, saltasse eum commode scienterque*
> *tibiis cantasse.*
> ***I doubt not****, Atticus****, that many*** *readers* ***will*** *look*
> *upon this kind of writing as trivial and unworthy of*
> *the parts played by great men, when they find that*
> *I have told who taught Epaminondas music or see*
> *it mentioned among his titles to fame that he was*
> *a graceful dancer and skilled perfomer on the flute.*[154]
> (översättning J. C. Rolfe)

Cornelius Nepos uttrycker sin oro för att bli kritiserad, när han lyfter fram mera personliga intressen och förmågor hos antikens ledande militärer och statsmän. Kanske anar Wallenberg en liknande reaktion från etablissemanget, när han menar att hans arbete skulle kunna komplettera den stora ordboken *Glossarium Suio-Gothicum,* skriven av sin tids ledande språkforskare, adelsmannen, kanslirådet och professorn Johan Ihre.

III.1.8. (Rubrik saknas). (kap. VIII.)

Motto: *Subsequitur clamorque virum stridorque rudentum. Virg.*[155]
(därefter följer männens rop och tågvirkets gnisslande)

---

[153] MSG, s. 26-28.

[154] Cornelius Nepos, *On Great Generals, rad 1-6*, s.2-3.

[155] Wallenberg har subsequitur i stället för insequitur. Möjligen indikerar detta att Wallenberg hämtar citatet ur minnet, då t.ex. P. Virgilii Maronis *Opera* från 1717 har insequetur liksom H. Rushton Faircloughs edition.

Mottot till kapitel 8. är hämtat från *Aeneiden I: v. 87*. Kapitlet, som delvis är skrivet på vers, skildrar en våldsam storm i farvattnen runt Skottland.

Matroser storma kring däck, i want och rår.
De skrika och de dra, de slinta kull och svärja:
/.../ Et svart förfärligt moln en faslig natt oss tyder,
Vårt skepp, i svallen vräkt, ej rodret mera lyder.[156]

insequitur clamorque virum stridorque rudentum.
eripiunt subito nubes caelumque diemque
Teucrorum ex oculis; ponto nox incubat atra.

Then come the cries of men and creaking of cables.
In a moment clouda snatch sky and day from the Trojans´eyes;
black night broods over the deep.[157]
(översättning H. Rushton Fairclough)

Både i kapitel 8 och i *Aeneiden* beskrivs på ett dramatiskt sätt hur en storm drabbar fartyget. Männen skriker, tågvirket vållar problem och himlen förmörkas. Likheten mellan de båda texterna är påfallande och Wallebergs text verkar vara klart påverkad av Vergilius formuleringar.

III.1.9. Om Jerusalems jämmerliga förstöring. (kap. IX)

Motto: *Monstrum horrendum, informe, ingens … Virg.*
(Ett fruktansvärt odjur, frånstötande, jättelikt …)

I kaptel 9 skildras hur en orkan leder till stora materiella och personella skador, t.o.m. dödsfall. Orkanen apostroferas:

Orkan, förfärliga buse! Näst den blodige seger-vinnarens tummel-fält, det ohyggeligaste

[156] MSG, s. 29-30.

[157] Virgil, *Eclogues. Georgics. Aeneid: Books 1-6. Aeneid book 1, v. 87-89*, s. 268-269.

spektakel, som dödligit öga kan se; huru skal jag kunna måla dig för andra? /.../ Om jag lefver, skal folket på landbacken få veta, hvad du är för en öfverdådig tyran på siön.[158]

Mottot är hämtat från *Aeneiden III: v.658:*

Vix ea fatus erat, summo cum monte videmus
ipsum inter pecudes vasta se mole moventem
pastorem Polyphemum et litora nota petentem,
monstrum horrendum, informe, ingens, *cui lumen ademptum.*

Scarce had he spoken when on the mountaintop we saw the giant himself.
the sheperd Polyphemus, moving his mighty bulk among his flocks and
seeking the wellknown shore – ***a monster awful, hideous, huge****, and eyeless.*[159]
(översättning H. Rushton Fairclough)

Wallenberg funderar över hur han skall beskriva orkanen för folk som inte varit till sjöss och väljer att likna denna vid den fruktansvärda, enögda cyklopen Polyphemus, som Aeneas konfronteras med på Sicilien.

III.1.10. Olikt alla de föregående. (kap. X.)

Motto: - *nutu tremefecit Olympum-*
(-genom en nick fick han Olympen att darra)

Kapitel 10, som huvudsakligen är skrivet på vers, skildrar Wallenbergs känslor efter den orkan, som skildrats i föregående kapitel. Bakom förstörelsen ser han Guds finger:

Herre, Du viste Din arm, och håren restes af häpnad,
Dagen slukades opp af nattliga frostiga mörker,
Diupet sprutade skum, Din himmel slungade flammor,
Straffet bebådades oss ur stormarnas döds-basuner,

[158] MSG, s.31-35.

[159] Virgil, *Eclogues, Georgics, Aeneid Books 1-6. Aeneid Book 3, v. 655-658,* s. 414-417.

Och vi sågo vår graf --- Men Din förbarmande godhet,
Lystrade till våra rop: Du näpste de trotsande böljor.[160]

Wallenberg anger ingen källa, men mottot är hämtat från *Aeneiden X:v.115.* I Olympen sammanträder gudarna och diskuterar hur man skall förhålla sig till Aeneas och de strider som rasar i Italien. Till sist tar Jupiter till orda:

rex Iuppiter omnibus idem;
fata viam invenient. Stygii per flumina fratris,
per pice torrentis atraque voragine ripas
adnuit et totum ***nutu tremefecit Olympum.***

Jupiter is king over all alike;
the fates shall find their way. By the waters of his
Stygian brother, by the banks that seethe with pitch
and black swirling waters, he nodded assent, and
with the nod made all Olympus tremble.[161]
(översättning H. Rushton Fairclough)

Både kapitel 10 och texten ur *Aeneiden* ger uttryck för samma tanke. Allting som sker har sitt ursprung i den allsmäktige gudens vilja.

III.1.11. Som förtiänar at läsas, efter det är så kort. (kap. XI.)

Motto: *Navita de ventis, de tauris narrat arator- N.N.*
(En sjöman berättar om vindar, en åkerbrukare om oxar)

Kapitel 11 skildrar fortsatt ovädrets konsekvenser. Finland utsätts för ostadiga vindar och förrädiska strömmar, som driver fartyget tillbaka mot Norge. Wallenberg konstaterar dock ironiskt, att ingenting är så ont att det inte medför en smula gott; brännvinsransonerna ökade markant.[162]

---

[160] MSG, s. 36.
[161] Virgil, *Aeneid VII-XII. The Minor Poems. Aeneid book X, v.112-115*, s. 178-179.
[162] MSG, s. 37.

Mottot är hämtat från Propertius *Elegier II:1, v.43.* Att författaren betecknas med N.N. (nomen nescio) bör enligt Stålmark betyda att Wallenberg inte kände till författaren.[163] En annan möjlighet är att Wallenberg kunde recitera texten, men glömt författaren och i brist på litteratur inte kunde bestämma denne. En tredje möjlighet är att Wallenberg mött mottot i form av ett ordspråk, något som styrks av dess innehåll och form.

> ***navita de ventis, de tauris narrat arator***
> *enumerat miles vulnera, pastor oves;*
> *nos contra angusto versamus proelia lecto:*
> *qua pote quisque, in ea conterat arte diem.*
>
> ***The sailor tells of winds, the ploughman of oxen;***
> *the soldier counts his wounds, the shepherd his sheep;*
> *I for my part wage wars within the narrow confines of a bed:*
> *let everyone spend his life in the trade he practises best.*[164]
> (översättning G. P. Gould)

Propertius föredrar att föra sina krig inom bäddens trånga utrymmen och är inte intresserad av vad sjömän, soldater, bönder och herdar ägnar sig åt. Någon överensstämmelse mellan vad Propertius vill uttrycka i ovanstående verser och kapitel 11 finns således inte. Sambandet ligger i att vädret lyfts fram av Wallenberg med hjälp av mottot ***navita de ventis.*** Mottot kan uppfattas som en ironi; i efterdyningarna av en svår storm talar sjömännen om vädret.

III.1.12. Sammanliknelse mellan staden Kongsbacka och sk:pt Finland. (kap. XII.)

> Motto: *Humano capiti cervicem pictor eqvinam jungere si velit--- Horat.*
> (Om en målare vill sätta samman en hästnacke med ett mänskligt huvud ---)

Kapitel 12 innehåller en humoristisk jämförelse mellan stapelstaden Kungsbacka och ostindiefararen Finland:

> *Mycken boskap finns där; så gör det här ock. I Kongsbacka äro två lång-gator: dylika ha vi på Finland, nemligen Babols-gatan och Styrbols-gatan. Räkna de många tvär-gränder hos sig, så*

[163] MSG, s. 37, not 4.

[164] Propertius, *Elegies, Book II:1, v. 43- 46*, s. 106-107.

kunna vi uppvisa hos oss en Smed-gränd, en Snickare-gränd, en Repare-ban, en Båtsmans-gång m.m. /…/ Öfverträffa de oss uti antalet af krogar, så öfverträffe vi dem uti konsten at dricka.

Wallenberg tycks mena att en sådan jämförelse är barock, men eftersom själve Homeros liknar Achilles vid en fluga och Hollberg jämställer Christian IV med Gustav Adolph, så låter detta sig göras.[165]

Mottot är hämtat från inledningen till Horatius *Ars Poetica,v.1-2,* där skalden framhåller diktarens rätt och konstens frihet, att uttrycka sig fritt utan att behöva ta hänsyn till vad andra tycker, Friheten är dock inte gränslös. Man får t.ex. inte beskriva hur det vilda parar sig med det tama, ormar med fåglar och lejon med lamm.

Humano capiti cervicem pictor equinam
jungere si velit, *et varias inducere plumas*
undique collatis membris, ut turpiter atrum
desinat in piscem mulier formosa superne,
spectatum admissi risum teneatis, amici?
/…/ ”pictoribus atque poetis
quidlibet audendi semper fuit aequa potestas.”
scimus, et hanc veniam petimusque damusque vicissim;
sed non ut placidis coeant immitia, non ut
serpentes avibus geminentur, tigribus agni.

If a painter chose to join a human head to the neck of a horse*, and to spread*
feathers of many a hue over limbs picked up now here now there, so that what
at the top is a lovely woman ends below in a black and ugly fish, could you, my
friends, if favoured with a private view, refrain from laughing?
/…/ ”Painters and poets,” you say, ”have always had an equal right
in hazarding anything.” We know it: this license we poets claim and in our turn
we grant the like; but not so far that savage should mate with tame, or serpents
couple with birds, lambs with tigers.[166]
(översättning H. R. Fairclough)

[165] MSG, s. 38.

[166] Horace, *Satires. Epistles. The Art of Poetry. The Art of Poetry, v. 1-5, 9-13,* s. 450-451.

Både kapitel 12 och inledningen till *Ars Poetica* lyfter fram och diskuterar den konstnärliga frihetens gränser, men Wallenbergs text får snarare ses som ett humoristiskt kåseri, än ett inlägg i konstens teoribildning.

III.1.13. Med hvilket jag hoppas förtiena vänskap af de sköna, påk-slängar af officerare och synen full med puder af sprätt-hökar. (kap.XIII.)

Motto: – – *nescis qvid faemina possit – Ovid.*
(…du vet inte vad en kvinna kan)

Efter två månaders seglats ligger Finland på grund av ogynnsamma vindar fortfarande kvar väster om Shetlandsöarna. Då provianten minskar oroväckande beslutar kapten Ekeberg att återvända till Norge för komplettering. Under tiden spekulerar Wallenberg över drivkraften till att män ger sig ut på äventyrliga och farliga expeditioner. Svaret är kvinnan, något som han utvecklar i versifierad form:

Ack! Svea-rikes mör, I våra hiärtans kungar!
Tilbedians-värda barn och Nordens skönsta bloss,/…/
Det är för Er, I stygge ungar,
Som vi stå ut så mycket ondt.
At I vid läckert the må jollra bort en timma,
Vi på en bräklig spån til andra världar simma.[167]

Mottot är inte hämtat från Ovidius utan återfinns hos Vergilius i *Aeneiden V:v.6.*[168] Citatet har förändrats, genom att Wallenberg tillfogat ordet ***nescis.*** I femte boken skildras hur Aeneas på Jupiters befallning överger Dido och hur hon utom sig av sorg tar sitt eget liv genom att bestiga bålet. Wallenbergs författarangivelse kan bero på att ett liknande uttryck finns i Ovidius *Metamorfoser II, v.434*: *Quantum modo faemina possit* (så mycket en kvinna kan det). Kanske var det detta som dök upp i minnet när han valde motto till kapitel 13.

Interea medium Aeneas iam classe tenebat
certus iter fluctusque atros Aquilone secabat,

[167] MSG, s. 41.

[168] MSG, s. 39, not 24.

moenia respiciens, quae iam infelicis Elissae
conlucent flammis. quae tantum accenderit ignem
causa latet; duri magno sed amore dolores
polluto notumque, furens ***quid femina possit,***
triste per augurium Teucrorum pectora ducunt.

Meanwhile Aeneas with his fleet was now holding steadfastly his mid-sea course, and cleaving the waves that darkened under the north wind, looking back on the city walls which now gleam with unhappy Elissa´s funeral flames. What cause kindled so great a flame is unknown; but the cruel pangs when deep love is profaned, and knowledge of ***what a woman can do*** *in frenzy, lead the hearts of the Trojans amid sad forebodings.*[169]
(översättning H. Rushton Fairclough)

Något innehållsmässigt samband finns knappast mellan kapitel 13 och *Aeneidens* femte kapitel. Wallenbergs tanke synes vara, att det är för att behaga kvinnan, som männen ger sig ut på allehanda äventyrligheter. Vergilius beskriver däremot vilka handlingar en kvinna, som är galen av kärlek, är i stånd att utföra. Möjligen kan sambandet vara oförmågan, att förstå det kvinnliga könets handlingar och motiv. Uttryckets pregnans och innehåll tyder på att det kan ha använts som ett bevingat ord.

III.1.14. Vår ankomst till Norge. (kap, XIV.)

Motto: ---*Trojae sic fata ferebant-*
(---Trojas öden ville så)

Wallenberg beklagar sitt bittra öde:

Förr hade jag trott himmelen skulle falla ned, än att vi den dagen skulle se Norges klyftor. Men det var så skrifvit i stiärnorna: det var vårt öde, at frysa här just på den tid vi hade tänkt solbrännas under Linien. Hvem kunde tro hemma, at vi, efter två månaders resa på et skepp, som var i stånd at på en gång utbreda 32 segel, icke hunnit mer än en dags-led frå Götheborg? [170]

[169] Virgil, vol I, *Eclogues. Georgics. Aeneid: Books 1-6. Aeneid Book V, v. 1-7,* s. 472-473.
[170] MSG, s. 43.

Wallenberg anger inte någon författare, men mottot är hämtat från Vergilius, *Aeneiden II:v.34.* Aeneas berättar för drottning Didos hov om Trojas sista dagar och hur den ”Trojanska hästen” fördes in i staden.

> *pars stupet innuptae donum exitiale Minervae*
> *et molem mirantur equi; primusque Thymoetes*
> *duci intra muros hortatur et arce locari,*
> *sive dolo seu iam* ***Troiae sic fata ferebant.***
>
> *Some are amazed at maiden Minerva´s gift of death,*
> *and marvel at the massive horse: and first Thymoetes*
> *urges that it be drawn within our walls and lodged in the citadel;*
> *either it was treachery or* ***the doom of Troy was already tending that way.***[171]
> (översättning H. Rushton Fairclough)

Även om de två händelserna är av olika dignitet och inte på något sätt kan jämställas, är det likväl två händelser där makterna eller ödet driver sitt spel.

III.1.15. Vårt vistande i Svinörsund. (kap. XV.)

> Motto: *Nos convivia nos proelia virginum*
> *Cantamus – Horat.*
> (Jag sjunger om våra gästabud, våra jungfrurs strider)

Uppehållet i Norge ägnades åt ett hektiskt festande:

> *Hvart vi kommo blef et gestebud. Töserna rycktes frå spin-rocken opp til släng-polskor och hulpo oss med mycken villighet, at skaka skiörbiuggen ur lederna. Hvar och en feck sig en ”dame de ses pensées.” Här lektes gömme, här skiftades maka, här trallades Adam hade siu söner m.m.*[172]

Kapitlet innehåller också en föga smickrande karaktäristik av den norska kvinnan.[173] Mottot är hämtat från Horatius´ *Carmina I:6,v.17-19.* I detta beskriver Horatius sitt poetiska

---

[171] Virgil, *Eclogues. Georgics. Aeneid; Books 1-6. Aeneid Book 2, v. 31-34*, s. 318-319.

[172] MSG, s. 46.

[173] MSG, s. 46-47.

ämnesområde; han diktar inte om krig och fred, inte om de klassiska hjältarna, inte om högtidliga ämnen utan om dryckesgillen och smek.

> ***Nos convivia nos proelia virginum***
> *sectis in iuvenes unguibus acrium*
> ***cantamus*** *vacui, sive quid urimur*
> *non praeter solitum leves.*
>
> ***What I sing of is drinking bouts and the battles waged by fierce girls*** *using their sharpened nails against young men; whether fancy-free or smouldering with desire, I am, as ever, a lightweight.*[174]
> (översättning Niall Rudd)

Både kapitel 15 och Horatius ode kretsar kring samma tema; ett glatt festande och umgänge med lättsinniga damer.

III.1.16. Som är det nästa efter det föregående. (kap. XVI.)

> Motto: *Laudat mercator qvas vult extrudere merces – N.N.*
> (en köpman prisar varorna, som han vill bli av med)

Under de tre veckor som Finland låg kvar i Svinesund förvandlades fartyget till en handelsplats:

> *De kring-gränsande byar brakte landets läckerheter hvar morgon ombord. Matroserna köpte finkel och surt öl utan all ända, och Cadetterna drucko så mycke miölk, at man till slut kallade dem ”die Ochs-madame Ihre Herren Söhne” det är kalfvar. Fiskare-båtar flöto kring skeppet, såsom ungar omkring en stor gås, och de näst liggande bärgen voro hvitmenade med skiortor, lakan och half-ärmar, som qvinfolken i negden tvättat åt besättningen.*[175]

Wallenberg anger inte någon upphovsman till mottot. I något annan form förekommer detta i Horatius *epistel II:2,v.11*. Ordet *venalis* har bytts ut mot *mercator* och *qui* mot *quas.* Möjligen har detta skett för att *venalis* kan ha betydelsen ”ung slav”, vilket i så fall indikerar att Wallenberg kände till dikten men inte mindes författaren. I episteln, till den yngre kollegan

[174] Horace, *Odes and Epodes, Odes I:6, v. 17-20*, s. 36-37.

[175] MSG, s. 50.

Julius Flores, diskuteras handeln med och prissättningen på slavar, vilket mynnar ut i en mera generell slutsats; om en säljare på ett överdrivet sätt prisar sin vara så leder detta till minskat förtroende hos köparen.

Flore, bono claroque fidelis amice Neroni,
si quis forte velit puerum tibi vendere natum
Tibure vel Gabiis, et tecum sic agat: ”hic et
candidus et talos a vertice pulcher ad imos
fiet eritque tuus nummorum milibus octo,
verna ministeriis ad nutus aptus erilis,
litterulis Graecis imbutus, idoneus arti
cuilibet; argilla quidvis imitaberis uda;
quin etiam canet indoctum sed dulce bibenti
multa fidem promissa levant, ubi plenius aequo
laudat venalis qui volt extrudere merces”.

My Florus, loyal friend of great and good Nero, Suppose someone by chance
should wish to sell you a slave, born at Tibur or Gabii, and should deal with you
thus: ”Here´s a handsome boy, comely from top to toe; you may take him, to have
and to hold, for eight thousend sesterces; home-bred he is, apt for service at his
owner´s beck, knows a bit of Greek learning, and can master any art; the clay is soft
- you wll mould it to what you will; moreover, he will sing for you over your cups in
a sweet if artless fashion. Too many promises lessen confidence, ***when a seller who***
wants shove off his wares praises them unduly.”[176]
(översättning H. Rushton Fairclough)

Någon direkt överenstämmelse mellan den handel som ägde i Svinesund och Horatius tankar om att ett överdrivet lovordande av en vara, leder till minskat förtroende för säljaren, föreligger inte, även om Wallenberg kan ha haft detta i åtanke då han valde motto. Mottot får därför ses som en beskrivning av den livliga kommersen i Svinesund. Mottots innehåll och form, liksom att det omformulerats i förhållande till Horatius text, tyder på att Wallenberg kan ha mött detta i form av ett ordspråk.

[176] Horace. *Satires. Epistles. The Art of Poetry. Epistles Book II, Epistle II:2, v. 1-11*, s. 424-425.

III.1.17. Om en rar fisk. (kap. XVII.)

Motto:- *dictu mirabile monstrum- Virg.*
(- en sällsam uppenbarelse att berätta)

Under vistelsen i Norge ger sig Wallenberg ut på en geologisk/ botanisk exkursion. Resultatet blir inte det väntade:

> *När altså mine naturforskningar icke lyckas bättre, måste jag göra et knäfall för Hans Majestät af Örte-riket, Hertig öfver krokodiler och hafs-fruar m.m. samt Herre til fyrfota diur, fiäderfä och insekter- vår store Riddare von Linné, anhållande ödmiukast om befrielse frå dessa steniga excursioner, /.../.*[177]

Några norska lotsar berättar om en märklig fisk som lever i de norska farvattnen:

> *det är kraken eller den så kallade krabbfisken, hvilken understundom säges besöka dessa vatten. Han är icke stor, ty hufvud och stiärt inberäknad, lär han ej vara längre, än vårt Öland utanför Kalmar. /.../ Månne denna icke är Jobs Leviathan?* [178]

Mottot är hämtat från *Aeneiden III: v.26.* Aeneas och hans män bygger en flotta, lämnar Trojas ruiner och seglar till Thrakien, där de anlägger en stad. När Aeneas förbereder invigningsoffret inträffar en märklig händelse. Till utsmyckning av altaret plockar han gröna växter. När han drar upp en växt med rötterna dryper dessa av svart blod:

> *forte fuit iuxta tumulus, quo cornea summo*
> *virgulta et densis hastilibus horrida myrtus.*
> *accessi viridemque ab humo convellere silvam*
> *conatus, ramis tegerem ut frondentibus aras,*
> *horrendum et* ***dictu*** *video* ***mirabile monstrum****.*
> *nam quae prima solo ruptis radicibus arbos*
> *vellitur, huic atro liquuntur sanguine guttae*
> *et terram tabo maculant.*

[177] MSG, s. 54.

[178] MSG, s. 54-55.

By chance, hard by there was a mound, on whose top were cornel bushes and myrtles bristling with crowded spear shafts. I drew near, and essaying to tear up the green growth from the soil, that I might deck the altar with leafy boughs, I see an ***awful portent***, ***wondrous to tell****. For from the first tree which is torn from the ground with broken roots trickle drops of black blood and stain the earth with gore.*[179]
(översättning H. Rushton Fairclough)

Något innehållsmässigt samband mellan den märkliga norska fisken och Aeneas obehagliga upplevelse under blomsterplockningen föreligger inte. Möjligen kan sägas att de båda händelserna är att betrakta som ett *mirabile monstrum* (ett sällsamt mirakel) och att Wallenberg använder citatet för att beskriva fiskens märkvärdighet.

III.1.18. Företal til den gunstige läsarn. (XVIII.)

Motto: *Exul eram, reqviesqve mihi non fama petita est- Ovid.*
(jag var en flykting, och vederkvickelse inte berömmelse var det önskvärda för mig)

Wallenberg försöker analysera sitt eget författarskap:

Jag är mera fallen til at skratta än gråta, och härmar häldre en lustig Scarron, än en diupsint Hobbesius: ordsaken til bägge delarna flyter i mina ådror. /.../ Det jag skrifver är värkeliga händelser: ty huru vågar jag liuga, när 150 ögon-vittnen dageligen kunna stå upp och beslå mig? Poetiska sielfsvåldet kan väl insmugla en eller annan falsk vara uti mina rim, men min prosa är aldeles pålitelig.[180]

Mottot återfinns hos Ovidius i *Tristia IV:v.3* och dikten är en begäran om överseende för de fel som kan finnas i hans diktning, något som beror på den vanmakt han känner under den påtvingade landsflykten i Tomis vid Svarta havet.

Siqua meis fuerint, ut erunt, vitiosa libellis,
excusata suo tempore, lector, habe

---

[179] Virgil, *Eclogues, Georgics, Aeneid*: Books 1-6. *Aeneid book 3, v. 22-29*, s. 372-375. Uttrycket *dictu mirabile monstrum* förekommer även i bok IV. v.54.

[180] MSG, s. 57- 58.

exul eram, requiesque mihi, non fama petita est,
mens intenta suis ne foret usque malis.

Whatever faults you may find- and you will find them- in my books, hold them absolved, reader, because of the time of their writing. ***I am an exile, solace, not fame, has been my object*** *- that my mind dwell not constantly on its own woes.*[181]
(översättning A.L. Wheeler)

Både kapitel 18 och Ovidius text behandlar författarskapets vedermödor under speciella förhållanden; Ovidius landsförvisad till Pontus, Wallenberg strandsatt i Norge. Med valet av motto vill Wallenberg framhålla, att skrivandet är ett sätt stå ut med de svåra förhållandena, inte en strävan efter berömmelse. Mottot kan också ses som en begäran om överseende till den kommande läsaren för brister som uppstått på grund av omständigheterna.

III.2. WALLENBERGS BIOGRAFI

Jacob Wallenberg föddes den 5 mars 1746 i Viby på den östgötska landsbygden, som andre son till kronolänsman Jacob Persson Wallberg. Han inskrevs 1754 vid gymnasiet i Linköping, där han hade den frejdade latinisten Samuel Älf som handledare. Efter att ha genomgått trivialskolan och gymnasiet inskrevs Wallenberg 1763 som student vid Uppsala universitet, men tvingades av ekonomiska skäl att avbryta studierna redan efter en termin och försörja sig som informator. Han erhöll tjänst hos Västerviks borgmästare och ansvarade för dennes två söners studier. Av de bevarade breven att döma trivdes han väl och gjorde sig känd som en skicklig tillfällighetspoet. Det är också vid denna tid som han och bröderna Marcus och Anders nobiliserar efternamnet till Wallenberg. På nyåret 1765 följde han sina elever till Uppsala och fick själv möjlighet att återuppta sina studier. Dessa bedrevs med mindre nit och efter halvtannat år lämnade han universitetet för gott för en ny informatorstjänst, denna gång i Göteborg, hos direktören för Ostindiska Compagniet Martin Holterman. Han undervisade dennes två söner i två och ett halvt år. På våren 1769 blev han genom Holtermans förmedling utnämnd till skeppspastor vid Ostindiska Compagniet och avlade i april samma år prästexamen. Under sommaren och hösten följde Wallenberg sina elever till Hamburg, där de skulle påbörja en merkantil utbildning. Själv fortsatte han resan genom Tyskland, Holland, Belgien, Frankrike och avslutade densamma med ett besök i England. Vid nyåret mönstrade han ombord på

[181] Ovid. Tristia. Ex Ponto. *Tristia book 4:1*, v. *1-4*, s. 158-159.

ostindiefararen Finland med destination Kanton i Kina. Wallenberg företog ytterligare två resor till Kina. Under den sista skrev han versdramat *Susanna,* som uppmärksammades av Gustaf III, vilket i sin tur ledde till att konungen på nyåret 1777 tilldelade honom det regala pastoratet Mönsterås i Kalmar stift. Han tillträdde tjänsten i maj 1778 men avled samma år den 25 augusti.[182]

III.3. WALLENBERG OCH DET LATINSKA SPRÅKET

Undervisningen vid Linköpings gymnasium präglades av det latinska språket. Wallenbergs skolkamrat Jacob Lindblom, den blivande ärkebiskopen, berättar i sina minnen:

> *”Till och med i den klass, jag satt (rektors, vulgo skolmästare-läxan), var det ej tillåtet att oss emellan tala annat än latin. Om någon felade härutinnan blef han hos läraren angifven, och om han ej kunde uppgifva någon annan, som äfven talte svenska, blef han notator, det vill säga den, som nästa dag skulle angifva. /…/ Angifvelserna voro alltid styrkta med ett vittne. Formuläret var ungefär detta: Nolo N.N. quia dicebat svethice. Tu es asinus. Testis N.N. (Jag anmäler N.N. emedan han talat svenska. Du är en åsna. Vittne N.N.)”*[183]

Redan som gymnasist skrev Wallenberg versbrev och poesi på latin, något han fortsatte att göra under hela sitt liv. Huvuddelen av breven är skrivna på elegiskt distikon, men också hexameter och metrum Sapphicum minus förkommer. Många av breven är ställda till Wallenbergs lärare Samuel Älf, eloquentiae et poëseos lector vid gymnasiet i Linköping, andra till bröderna Marcus och Anders och andra till vänner som Jacob och Axel Lindblom.[184]

Wallenbergs latinska poesi, med undantag för versbreven, har uteslutits ur Svenska Vitterhetssamfundets utgåva 1928 (Wallenberg, *Samlade Skrifter I*, redigerade av Nils Afzelius,) och Svenska Vitterhetssamfundets utgåva 1998 (Wallenberg, *Samlade Skrifter I*, utgivna av Torkel Stålmarck). Dessa föreligger i handskriften W 69:4-5, LSB i Linköpings Stiftsbibliotek. Huvudsakligen rör det sig om övningsstycken från Wallenbergs gymnasietid.[185]

---

[182] Stålmarck, s. 11, 13, 26, 28, 43, 51, 69, 90, 162, 192, 209.

[183] Schück, s. 38.

[184] Wallenberg, *Samlade Skrifter I*, s. 189-216.

[185] Wallenberg, *Samlade Skrifter I*, s. 15-16.

Ett undantag utgör dock den stora hexameterdikten *Descriptio tumultuantis gymnasii* (Beskrivning av ett gymnasium i tumult), som medtagits i båda utgåvorna av *Samlade Skrifter*. Dikten skildrar ett våldsamt slagsmål mellan eleverna i Linköpings gymnasium. Ett kort avsnitt ur densamma kan tjäna som exempel på Wallenbergs ungdomspoesi:

/.../ Heic cernitur agmen
Alter ubi alterius prendit jugulumque caputque.
Hic modo colla tenet, genua et modo degrauat ille.
Mox superincumbens socium prosternit et alter:
Tresque supra positi subeuntia corpora vexant.[186]

/.../ På ett ställe ser man en skara gossar som tar tag om varandras huvuden och strupar. Snart fattar en om den andres hals och en annan sätter krokben. Strax är en annan där och lägger sig överst och fäller sin kamrat Tre till lägger sig ovanpå och bearbetar kropparna under sig.[187]
(Översättning Maria Berggren)

I flera latinska versbrev hyllar Wallenberg sin lärare Samuel Älf och den entusiasm för den klassiska kulturen och latinska språket han skapade hos sina elever, t.ex:

/.../ Clara quam per te emicuit palaestra
Nostra: Musarum penetrale pandis
Intimum nobis reparasque doctas
Rursus Athenas.
Ast hoc est notum nec opus referre:
Omnium laudes meruisti habesque:
Nec tamen laudes meritis adaequant,
Maxime vates.
Nunc tibi, cui ipse dedit corollam
Phoebus, immenso Lachesis det annos
Ordine, ac longi careant molestis
Nubibus anni.
Invidi parcat tibi lingua mordax:

[186] Wallenberg, *Samlade Skrifter I*, s. 28.
[187] Wallenberg, *Samlade Skrifter I, s. 301*.

Sique non parcat, velut alta stabis
Petra virtutis soliumque frustra ir-
rumpere tentet.
*O! **M**aro nostrae CeLebrIs pa**L**aestrae,*
*F**L**oreas, **C**res**C**as et honore ann**I**s;*
Ignea et pVbes ***V**igeat, potens et*
***C**res**C**et Apo**LL**o.*[188]

/.../ Hur ryktbar har inte vår skola lyst fram genom dig! Du upplåter för oss musernas innersta helgedom och återuppbygger igen det lärda Athen. Men detta är bekant och behöver inte sägas: du har förtjänat allas beröm och äger det också, men ditt beröm är likväl inte lika stort som dina förtjänster, du store skald. Phoebus har givit dig kransen, må nu även Lachesis skänka dig en oändlig följd av år, och må de långa åren vara förutan dystra moln. Må den avundsammes onda tunga skona dig och om den inte skonar dig, må du stå fast som den höga klippan och må den missunsamme förgäves försöka störta dygdens tron. O, du vår ryktbara skolas Maro, må du blomstra och växa i ära och år! Må den eldiga ungdomen leva lycklig och den mäktige Apollo växa till i styrka![189]
(Översättning Maria Berggren)

III.4. KAPITEL III, SAMMANFATTNING

III.4.1. Mottonas latinska ursprung

Av de 18 mottona i första delen av MSG anger Wallenberg författare till 14. Fyra stycken saknar författarangivelse, varav två betecknas med N.N. (nomen nescio). Som författare till de 14 namngivna mottona anges: Ovidius (3), Horatius (3) Vergilius (6) och Cornelius Nepos (1) samt en franskt memoar från 1750-talet av Mr. Bret (1).
Ovidius: Mottot till kap.2. är inte hämtat från något verk av Ovidius, utan härstammar troligen från en populär studentvisa (1600-talet?). Också mottot till kap.13. har Ovidius som utpekad författare, men kan återfinnas hos Vergilius i *Aeneis* (ca.29-19 B.C.). Mottot till kap.15. har däremot korrekt upphovsman angiven och är hämtat från Ovidius *Tristia* (ca. 9 A.D.).

[188] Wallenberg, *Samlade Skrifter I, s. 192* Versalerna i den sista strofen bildar ett s.k. kronodistikon, d.v.s. bokstävernas talvärde bildar ett årtal, i detta fall 1763.
[189] Wallenberg, *Samlade Skrifter I,* s. 302.

Horatius: Mottona till kap.3. och 12. är hämtade från Horatius *Ars Poetica* (ca.13 B.C.), medan mottot till kap. 15. återfinns i densammes *Oden* (ca.23 B.C.).
Vergilius: Av de 6 mottona till kap. 4, 5, 8, 9, 14 och 17 är mottot till kap. 4 hämtat från *Bucolica* (ca. 38 B.C) medan de övriga 5 har hämtats från *Aeneis* (ca.29-19 B.C.).
Cornelius Nepos: Mottot till kap 7 förekommer i *Liber de excellentibus ducibus exterarum gentium* (ca.32 B.C.).
Beteckning N. N: Mottot till kap. 11 återfinns hos Propertius *Elegiae* (ca.31-22 B.C.) och kap. 16:s motto är hämtat från Horatius *Carmina* (ca.23 B.C.).
Ingen latinsk författare angiven: Mottot till kap. 1 utgör första halvan av ett citat från Ovidius *Ars Poetica* (ca.13 B.C.), vars andra halva utgör motto till kap. 3. Wallenberg bör ha känt till att de båda mottona utgjorde en enhet, men valt att enbart namnge författaren vid citatslutet. Det osignerade mottot till kapitel 14 förekommer hos Vergilius i *Aeneis* (ca. 29-19 B.C.).
Med undantag för studentvisan och den franska memoaren är mottona hämtade från perioden ca. 40 B.C. – 10 A.D., d.v.s. från Augusteisk tid (43 B.C. – 17 A.D.). Wallenberg bör ha varit väl förtrogen, även om han misstar sig några gånger, med de latinska författarna, eftersom dessa ingick i lärdaomsskolans curriculum. (se. s. 5-6).

III.4.2. Mottonas förekomst i ordböcker och lexikon

De 18 mottona har kollationerats mot *Penu Gnomarum* och Schenbergs *Lexicon Latino Svecanum* och Wennerdahls *Lexicon Mythico-Historicum.*
I *Penu Gnomarum* finns mottot från kap. 1 och 3 *parturiunt montes / nascetur ridiculus mus.*[190] Schenbergs *Lexicon* förtecknar endast en del av mottot *ridiculus mus.*[191] Båda verken anger Horatius som författare. Även senare delen av mottot till kap. 4 *et dulcia linquinus arva, Virg.*[192] och en del av mottot till kap. 7 *Non dubito fore, Corn. N.* återfinns hos Schenberg,[193] liksom uttrycket *stridor rudentum, Virg.*[194] från mottot till kap. 8. Mottot till kap. 17 *dictu mirabile monstrum* förtecknas hos Wennerdahl.[195]

---

[190] *Penu Gnomarum*, s. 146.
[191] Schenberg, s. 441.
[192] Schenberg, s. 356.
[193] Schenberg, s. 165.
[194] Schenberg. s. 732.
[195] Wennerdahl, s. 77.

Att Wallenberg medfört latinsk litteratur på resan framgår av beskrivningen av sjösjukans elände i kap. 5, förödelsen efter orkanen i kap. 9 och diskussionen kring författarskapets mödor i kap. 18:

> *Min gamle Ovidius låg mig för ögonen och visade mig en vers, som passar långt bättre här, än en Bond-dräng på ett rang-skepp:*[196]*/.../*
> *Schenbergi stora Lexicon flöt på golfvet som en mudder-pråm, efter seglade mina bägge röda tofflor, liksom ett par sillbåtar /.../* [197]
> *Plinius den yngre talar om en Orator på sin tid, som var mycket noggran och regelbunden, men föga eldig och hög: "Han har inte mer än et fel," sade han, "och det är det, at han har alsintet."*[198]

Att Wallenberg medfört Schenberg framgår klart av texten ovan, och det kan ha gett viss hjälp vid valet av motto. Vilken typ av övriga utgåvor som Wallenberg medfört framgår inte av textställena ovan. Det bör dock noteras att 2 av mottona (kap.2 och 13) har felaktigt angiven upphovsman, Ovidius i stället för en studentvisa (?) respektive Vergilius. Citaten från Propertius och Horatius (kap.11 och 16) är tydligen okända för Wallenberg och betecknas med N.N. (nomen nescio), liksom det osignerade citatet från Vergilius (kap.14). En möjlig förklaring är att Wallenberg haft tillgång till någon form av latinsk antologi, som innehållit ett begränsat urval av författarnas texter och att en del av citaten därför måst hämtas ur minnet.

III.4.3. Mottots funktion och samband med den latinska och den svenska texten

Mottonas funktion i förhållande till Wallenbergs text och dessas samband med den latinska texten kan tolkas på flera sätt. Nedan redovisas endast min huvudtolkning. För diskussionen kring övriga möjligheter hänvisas till behandlingen av respektive kapitel i MSG.

Både den svenska texten och den latinska texten skildrar ett likartat händelseförlopp eller ett tema, som lyfts fram av mottot:

I kap. 2. stämmer beskrivningen av dryckeslaget väl överens med andemeningen i den citerade studentvisan.

---

[196] MSG, s. 23.

[197] MSG, s. 33.

[198] MSG, s. 56.

I kap. 4. liksom i eklogen från *Bucolica* ges uttryck för kärleken till och längtan efter fäderneslandet.
I kap. 8. och i citatet från *Aeneis* skildras hur stormen drabbar ett fartyg och dess besättning.
I kap. 10 hänför Wallenberg orkanen och dess följder som ett uttryck för den allsmäktige gudens vilja. Samma tankegång återfinns i texten från *Aeneis.*
I kap. 15 beskrivs ett glatt festande och umgänge med lättsinniga damer, något som också betonats i Horatius ode.

Den svenska texten och den text varifrån mottot är hämtat har inget direkt gemensamt, vad gäller handling, innehåll eller tankegång, men ett ord, en eller två versrader eller ett uttryck bryts ut ur den latinska texten och får utgöra motto till den svenska och därigenom markera dess karaktär och inriktning, utgöra en metafor eller lyfta fram föfattarens syn på det egna veket:
I kap. I: används citatet *parturiunt montes* (bergen håller på att föda) som en metafor för att markera att resan och därmed författarskapet har inletts.
I kap.3. används citatet *nascetur ridiculus mus* (en skrattretande mus håller på att födas) som beteckning på de prostituerade som avslöjas befinna sig ombord i hemlighet.
I kap. 5. används citatet *procumbit humi bos* (oxen faller ned till marken) för att beskriva den utslagna besättningens tillstånd under stormen.
I kap. 7. antyder Wallenberg att hans arbete kan komma att kritiseras, Mottot ingår i ett avsnitt, där Cornelius Nepos framför liknande farhågor.
I kap. 9. jämförs den personifierade orkanen med cyklopen i *Aeneis.*
I kap. 11. används citatet *Navita de ventis* (sjömän om vindar), som ett ironiskt uttryck för situationen ombord efter den fruktansvärda stormen.
I kap, 12. behandlar Wallenberg författarens rätt att själv välja sitt skrivsätt. Mottot ar hämtat från ett avsitt i *Ars Poetica* som också diskuterar konstens frihet.
I kap. 13 framhålls kvinnans inflytande över mannens handlingar med citatet *quid femina possit* (vad en kvinna kan).
I kap. 14 använder sig Wallenberg av det berömda citatet *Trojae sic fata ferebant* (Trojas öden ville så) för att beteckna att även han utsatts för ett oundvikligt öde, när han hamnat i Norge i stället för i tropikerna,

I kap. 16 får Horatius allmänna reflektion om köpenskaps bedrivande *laudat venalis qui volt extrudere merces* (en köpman prisar varorna,som han vill bli av med) utgöra en bild av köpenskapen i Svinesund.

I kapitel 17 hämtar Wallenberg uttrycket *dictu mirabile monstrum* (ett sällsam uppenbarelse att berätta) från *Aeneis,* där det ingår i en beskrivning av en övernaturlig upplevelse, för att beskriva den märkvärdiga norska fisken.

I kapitel 18 beskriver Wallenberg författarskapets vedermödor under svåra yttre förhållanden med ett citat från *Tristia.*

IV. LATINSKA CITAT SOM MOTTON TILL ENSKILDA DIKTER ELLER GRUPP AV DIKTER

Latinska citat förekommer även som motton till enskilda dikter och grupper av dikter. För att få en uppfattning om förekomsten av denna typ av motto under perioden 1732 -1814 har följande arbeten undersökts: Olof von Dalin *Poetiska Arbeten I-II,* (1782-1783), Tankebyggarordens *Våra Försök I-III* (1753, 1754 och 1756) och *Witterhetsarbeten I-II* (1759 och 1762), Hedvig Charlotta Nordenflychts *Utvalda Arbeten* (1774), Creutz och Gyllenborgs *Witterhetsarbeten* (1795), Carl Michael Bellmans *Fredmans Epistlar* (1790), *Fredmans Sånger* (1792), *Ungdomsdikter I-II* (1980 och 1994) och *Dikter till enskilda I-V* (1942,1950, 1959, 1964 och 1974, Sällskapet Utile Dulcis *Vitterhets-Nöjen I-III* (1769-1781), Johan Gabriel Oxenstiernas *Arbeten I-V* (1805-1826), Gudmund (Jöran) Adlerbeths *Skald-Skrifter I-II* (1797 och 1798), Carl Gustaf Leopolds *Samlade Skrifter I-II,* (1802-1803) Johan Henrik Kellgrens *Samlade Skrifter I-III,* (1796), Anna Maria Lenngrens *Skaldeförsök* (1819), Thomas Thorilds *Samlade Skrifter I-IV* (1819-1835), Bengt Lidners *Samlade Arbeten I-II,* 1812-1814), Erik Gustaf Geijers *Skaldestycken* (1835), Esaias Tegnérs *Smärre Samlade Dikter* (1820), Johan Olof Wallins *Vitterhets-Försök* (1821), Frans Michael Franzéns *Skaldestycken I-VII* (1824-1861) och Per Daniel Amadeus Atterboms *Samlade Dikter* (1837-1838) och Erik Johan Stagnelius *Samlade Skrifter I-III* (1820-1824). Textmaterialet utgörs, med några undantag, av den första samlade utgåvan.

Latinska motton till enskilda dikter förekommer i mycket begränsat antal i de ovan redovisade arbetena: Dalins *Poetiska Arbeten I-II* (4), Creutz och Gyllenborgs *Witterhetsarbeten* (Gyllenborg 4), Tankebyggarordens *Våra Försök I-III* (10) och *Witterhetsarbeten I-II (3),* Sällskapet Utile Dulcis *Vitterhets-Nöjen I-III* (20), Johan Gabriel Oxenstierna *Arbeten I-V,* (2),

Adlerbeths *Skald-Skrifter* (1), Thomas Thorilds *Samlade Skrifter I-IV,* (1), Bengt Lidners *Samlade Arbeten I-II,* (3), Johan Olof Wallins *Vitterhets-Försök* (4). Med undantag för ett motto i Wallins *Witterhets-Försök* kan mottona dateras till perioden 1732-1814.[199] Ett mindre urval av författare och verk får exemplifiera kategorin latinska motton till enskilda dikter eller en grupp av dikter.[200]

IV.1. OLOF von DALIN (1708-1763)

Dalins *Poetiska Arbeten I-II* innehåller 390 dikter av skilda genrer: hyllningen i fyra långa sånger till Karl XII:s syster Ulrika Eleonora *Den Svenska Friheten, Andeliga Vers, Högtidlighetsvers, Lyckönsknings Vers, Brudskrifter, Grafskrifter, Fabler, Visor, April Verk,* och *Strövers och Skämtedikter.* Varje grupp av dikter inleds med ett latinskt motto hämtat från Horatius *Saturae.*

IV.1.1. Olof von Dalin, *Den sanna Critiquen*

Avdelningen *Strövers och Skämtedikter,* som innehåller ett stort antal korta, humoristiska och ironiska dikter, ofta dedicerade till kretsen kring hovet, har som motto ett citat hämtat från Horatius satirer. Inledningsdikten *Den sanna Critiquen,* som är betydligt mer omfattande än de övriga dikterna, är också illustrerad med en inklistrad vinjett i kopparstick av Johan Fredrik Martin efter en förlaga av Elias Martin. Vinjetten föreställer en något bedagad adelsfröken som bekymrat betraktar sitt utseende i en spegel.[201]

Motto: *Ridentem dicere verum Quid vetat.*
Horat.
(Vad hindrar, att säga sanningen skrattande)

Preaterea, ne sic, ut qui iocularia ridens
percurram: quamquam ***ridentem dicere verum***

[199] Se s.3 not 5.

[200] Vid urvalet har poetae minores prioriterats, framför de som är välbekanta från litteraturhistorien.

[201] Dalin, *Poetiska Arbeten II,* s. 174-175.

quid vetat? *ut pueris olim dant crustula blandi*
doctores, elementa velint ut discere prima:[202]

Furthermore, not to skim over the subject with a laugh like a writer of
witticism – and yet ***what is to prevent one from telling truth as he laughs****, even as*
teachers sometimes give cookies to children to coax them into learning their A B C?[203]
(översättning H. Rushton Fairclough)

I *Satir I:1,v.24-25* ställer Horatius frågan: Varför är ingen nöjd med den lott han fått genom egen drifkraft eller av en slump. Dikten utvecklar sig till ett angrepp på girigheten och dess följder för mänskligheten. Mottot återfinns i diktens inledning, där Horatius framhåller att ämnet är allt för allvarligt för att skämta om, även om man kan säga sanningen med ett leende. Vid den fortsatta behandlingen av ämnet tänker han dock avstå från skämt.
1700-talets mode präglades av den slanka linjen. I *Den sanna Critiquen* ironiserar Dalin över en åldrande mös försök att göra sig attraktiv:

En femti åra Flicka
Som med sin hals och hy låg städs i hemligt kif,
Som pinte bröst och lif,
At beneraglet skalf och tröjan ville spricka, /…/ [204]

Flickan frågar sin toalettspegel och får svar som gör henne förtvivlad:

Min vän sad hon: Jag är ju fager?
Nej, sad han, skrynklig, grof och gul och ful och mager.[205]

Utifrån berättelsen ställer Dalin frågan om det är rätt att i alla lägen hålla sig till sanningen och lyfter fram exempel på hur smicker lett till både ära och framgång. Avslutningen indikerar att han själv lidit skada av en alltför kritisk hållning:

---

[202] Horace, *Satires, Epistles, Ars Poetica. Satire I:1, v. 23-26*, sid. 6.
[203] Horace, *Satires, Epistles, Ars Poetica. Satire I:1, v. 23-26*, sid. 7.
[204] Dalin, *Poetiska Arbeten II*, s. 175.
[205] Dalin, *Poetiska Arbeten II*, s. 176.

En enda sann Critique had ingen skada gjort;
Men sen jag deri rörde,
Blef strax mit fel bekant på hög och nedrig ort:
Min dårskap mig förförde[206]

Som framgått av ovanstående finns inget tematiskt samband mellan Horatius *Satir I:1* och Dalins dikt *Den sanna Critiquen.* Dalin har valt ett för sitt arbete passande uttryck. En möjlig tolkning av mottot är, att under vissa omständigheter presenteras sanningen bäst i satirens form.

En annan möjlighet är att mottot inte valts av Dalin. *Poetiska Arbeten I-II* utgavs av Pehr Rudin 19 år efter skaldens död och är en redovisning av ett livslångt författarskap. Vad som talar för att Rudin valt mottot är att dikten, utan motto, ingick i en prosaessä med titeln *Tankar öfwer Critiquer,* tryckt 1736.[207]

IV.2. TANKEBYGGARORDEN (1753-1763)

Tankebyggarorden grundades 1753 av ämbetsmannen Carl Fredrik Eckleff. Det första året upptar medlemsförteckningen drygt 30 personer, främst ämbetsmän, präster, jurister och militärer. Bland de yngsta medlemmarna fanns grevarna Gustaf Philip Creutz och Gustaf Fredrik Gyllenborg. Den enda kvinnliga medlemmem var Hedvig Charlotta Nordenflycht. Tankebyggarna publiserde sina bidrag anonymt i *Våra Försök I-III* (1753, 1754 och 1756) och *Witterhetsarbeten I-II* (1759 och 1762).[208]
Våra Försök I-III innehåller 274 dikter samt 11 längre prosastycken och 19 avdelningar med översättningar, i huvudsak från latinet. Del I saknar helt latinska motton, liksom del III med undantag för ”mottot” till en översättning av Horatius. I del II är tre av Johan Israel Torpadius dikter försedda med motton från Martialis *Epigram.* En dikt från av Karl Torpadius har ett motto hämtat från Horatius *Ars Poetica* och en anonym diktare har valt ytterligare ett motto

[206] Dalin, *Poetiska Arbeten II,* s. 178. Verserna syftar möjligen på Dalins förvisning från hovet 1756.

[207] Dalin, *Tankar öfver Critiquer,* Dalin, *Witterhetsarbeten II:6,* s.59-62.

[208] *Den Svenska Litteraturen, del II,* s. 27.

från Martialis *Epigram.*[209] Tre översättningar av Horatius oden har ett citat ur originaldikten som motto.[210] Var sitt verk av bröderna Torpadius får representera mottona i *Wåra Försök II:*

IV.2.1. Johan Israel Torpadius, *Till Markus*[211]

Motto: *Tristis es & felix: sciat hoc fortuna caveto:*
Ingratum dicet te, Lupe, si scieret[212].
Mart.
(Du är sorgsen och lycklig: du skall akta dig för om Fortuna får veta detta:
hon kommer att kalla dig otacksam, Lupus, om hon får veta)

Mottot utgörs av Martialis epigram nr: 6:79, ett tema som Torpadius utvecklar:

Du klagar, jämrar dig och blir af lefva trötter
För det at all ting knapt och tiden värre blir,
Då jag likväl med daglig visshet sir
Din lycka stå på goda fötter.
Hör käre Markus kom ej mer med klagan fram
Bär billig frugtan för det öde dig kan hända
Om denna yra frun dig skulle ryggen vända
När hon dig finner otacksam.[213]

Både Martialis epigram och Torpstadius dikt har samma tema: Lupus och Marcus klagar fast de båda lever i lyckliga omständigheter. Man skall vara rädd om lyckan och ta vara på denna. Det kan diskuteras om Martialis epigram skall uppfattas som ett motto, eller Torpstadius dikt skall ses som en omdiktning eller parafras.

---

[209] *Våra Försök II,* s. 104, 113, 116, 118 och 119.

[210] *Våra Försök II,* s. 178, 179, 181.

[211] *Våra Försök II,* s. 119.

[212] Martialis epigram har formen scierit. Martial, *Epigrams, books 6-10, epigram 6:79,* s.60.

[213] *Våra Försök II,* s.119.

Del II avslutas med en avdelning översättningar, varav sex från latinet: Horatius *Ode I:5, I:9* och *II:3* samt Martialis *Epigram I:97, VII:79 och XI:67*.[214] Också del III avslutas med ett antal översättningar, dock endast en från latinet; Horatius *Ode II:10,* den kända *rectius vives…*[215]

IV.2.2. Karl Torpadius*, Ode till Taliarchus Horatii I:sta Boks IX:de Ode*[216]

Karl Torpadius översättning av Horatius *Ode I:9* inleds med ett citat från diktens två första rader:

> Motto: *Vides, ut alta stet nive candidum*
> *Soracte* - - - -
> (Ser du hur Soracte står vitglänsande i djup snö---)
>
> ***Vides, ut alta stet nive candidum***
> ***Soracte,*** *nec iam sustineant onus*
> *silvae laborantes geluque*
> *flumina constiterint acuto?*
>
> ***Do you see how Soracte stands there shining with its blanket of deep snow,***
> *how the straining woods no longer support their burden, and the streams have been*
> *halted by the sharp grip of ice.217*
> *(översättning Niall Rudd).*
>
> *Min vän se hvita snön nu höljer våra fält*
> *Han ökar fjällens högd och gör att löfvet faller*
> *Se frosten fängslar nu de flytande Christaller*
> *Som förr med sagta dån kring marken lupo snält.*[218]

Genom att inleda sin översättning med ett citat från originalverket skapar författaren ett samband mellan de båda ”dikterna”. Läsaren kan kanske erinra sig Horatius dikt från sin skoltid och därmed få en fördjupad upplevelse.

---

[214] *Våra Försök II,* s.178-186.

[215] *Våra Försök III,* s.170.

[216] *Våra Försök II,* s. 179.

[217] Horace, *Odes and Epodes, Ode I:9,* v. 1-5, s. 40-41.

[218] *Värа Försök, del II,* s. 179.

Tankebyggarordens andra publikation, *Witterhetsarbeten I-II*, innehåller 71 dikter. De flesta är av betydande omfattning och skrivna av de etablerade författarna Gustaf Fredrik Gyllenborg, Carl Philip Creutz, Carl Fredrik Eckleff och Hedvig Elisabeth Nordenflycht. Endast tre latinska motton förekommer. Gyllenborgs inledningsdikt till *Witterhetsarbeten I, Ode till Sånggudinnorna*, har ett motto hämtat från Ovidius *Metamorphoses.*[219] I del II inleds Carl Israel Torpadius dikt *Kyskhets-Fråga* med ett motto från Martialis *Epigram.*[220] I denna del publiserades också första editionen av Creutz´ *Atis och Camilla* med ett motto Horatius.[221]

IV.3. GUDMUND JÖRAN ADLERBETH (1751-1818)

IV.3.1. Gudmund Jöran Adlerbeth, *Beskrifning efter Naturen*

I Adlerbets *Skald-Skrifter* från 1797-1798 återfinns endast ett latinskt motto. Skald-Bref nr. 2, med titeln *Beskrifning efter Naturen*, inleds med ett motto från Horatius *Ode II.6,v.13-14*[222]

Motto: *Ille terrarum mihi praeter omnes*
Angulus ridet, -
Horatius. L. II. Od. VI.
(Denna vrå av världen ler mot mig framför alla andra)

ille terrarum mihi praeter omnis
angulus ridet, *ubi non Hymetto*
mella decedunt viridique certat
baca Venafro,[223]

[219] *Witterhetsarbeten I*, s. I.

[220] *Witterhetsarbeten II*, s. 219.

[221] *Witterhetsarbeten II*, s. 57. Ang. *Atis och Camilla* se s. 21.

[222] Adlerbeth, *Skald-Skrifter II*, s.149.

[223] Horace, *Odes and Epodes, book II:6*, v. 13-16, s.108.

For me that corner of the world smiles mor invitingly than all others.
There the honey is not inferior to Hymettus, and the olive rivals green Venafrum;[224]
(översättning Niall Rudd).

I sitt ode beråttar Horatius för vännen Septimus, att han önskar finna en fristad för sin ålderdom i staden Tibur. Om detta inte är möligt skall han bosätta sig i Tarentum, där Septimus efter hans död skall gråta över hans aska. Orsaken till valet av ort är det pastorala landskapet, floden, olivträden, vinet, den långa våren och den milda vintern.
Adlerbeths dikt är också en hyllning till landsbygden, sjöarnas stränder, den meandrande ån, ängarnas grönska, den lummiga skogen, arbetets glädje och det enkla levnadssättet.[225] I denna idyll vill skalden tillbringa sitt liv:

Bland dessa skådespel (naturen och det dagliga livet), *som flit och trefnad båda,*
Och i et lefnadssätt, som enfald följa vet,
En djup förnöjelse jag känner hos mig råda,
Som ej av nöden har den trågna lustbarhet,
En outtröttlig konst i stora städer skänker,
At ljufligt gyckla borrt det orkeslösas lif.[226]

Båda dikterna framhäver lantlivet som en ideal tillvaro. En viss skillnad föreligger dock. För Horatius är landsbygden en plats att avsluta sin karriär på, medan för Adlerbeth är lantlivet en generellt bättre levnadsform än staden.

IV.4. SÄLLSKAPET UTILE DULCI (1766-1795)

Sällskapet stiftades av den framstående ämbetsmannen Elis Schröderheim. Namnet är hämtat från Horatius *Ars Poetica v.343 (omne tulit punctum qui miscuit utile dulci* –allas röster får den som blandar nytta med nöje). Samma rad återfinns på *Then Swänaska Argus* första nummer från 1732 och vården av Dalins diktning var en av sällskapets outtalade målsättningar.[227]

---

[224] Horace, *Odes and Epodes, book II:6*, v.3-5, s109.
[225] Adlerbeth, *Skald-skrifter II*, s.149-156.
[226] Adlerbeth, *Skald-skrifter II*, s.153.
[227] *Den Svenska Litteraturn, del II*, s.114.

Medlemsantalet uppgick som mest till ca 600 personer. Bland de mest bemärkta fanns Anna Maria Lenngren, Johan Henrik Kellgren, Gudmund Jöran Adlerbeth, Johan Gabriel Oxenstierna och hertig Karl. Sällskapets medlemmar publicerade sina alster i den litterära kalendern *Vitterhets-Nöjen I-III* (1769-72)[228]

Del II av *Vitterhets-Nöjen* innehåller totalt 27 dikter, varav fyra har latinska motton hämtade från Juvenalis *Satyrae*, Ovidius *Tristia*, Ovidius *Metamorpfoses* och ett troligen ofullständigt citat med Seneca som angiven författare. Möjligen är detta hämtat från *Quaestiones Naturales*[229]

Del III redovisar 19 dikter och av dessa har sju latinska motton, som har sitt ursprung i Ovidius *Metamorpfoses*, Plinius *Epistulae*, Vergilius *Aeneis*, Ovidius *Epistulae ex Ponto*, Horatius Carmina, Horatius *Epistolae* och Ovidius *Tristia*.[230]

Del I innehåller 20 dikter, av dessa har 10 latinska motton: Ovidius *Metamorphoses* (3), Vergilius *Aeneis* (2), Vergilius *Eclogae* (1), Horatius *Carmina* (2), Horatius *Epistulae* (1) och Plinius *Panegyricus* (1).[231] Som ett exempel på sällskapets diktning presenteras nedan fyra dikter av Samuel Gagnerus, Jacob Israel Köhler, Johan Martin Reftelius och Carl Johan Strand, publicerade i del I:

IV.4.1. Samuel Gagnerus, *Ungdomens försvar:*[232]

Motto**:** *O mihi praeteritos referat si Iuppiter annos*[233]
Virgil
(O´om Jupiter återför till mig förflutna år)

o mihi preateritos referat si Iuppiter annos
qualis eram, cum primam aciem Praeneste sub ipsa
stravi scuturomque incendi victor acervos
et regem hac Erulem dextra sub Tartara misi
nascenti cui tris animas Feronia mater

---

[228] *Nordisk Familjebok, del 31*, spalt 105-107.

[229] *Vitterhets-Nöjen, del II*, s.1, 15, 42 och 56.

[230] *Vitterhets-Nöjen, del III*, s.1, 46,81, 88, 96, 116 och 113.

[231] *Vitterhets-Nöjen, del I*, 30, 51, 90 – 56, 17 – 89 – 83, 94- 87 – 81.

[232] *Vitterhets-Nöjen, del I*, s.17.

[233] *Vitterhets-Nöjen, del I*, s.17.

(horrendum dictu) dederat, terna arma movenda.[234]
O if Jupiter would bring me back the years *that*
are sped*, and make me what I was when under*
Praeneste´s very walls I struck down the foremost
ranks, burned the up-piled shields, victorious, and
with the right hand sent down to Tartarus King
Erulus, whom at his birth his mother Feronia had
given (awful to tell) three lives with threefold
armour to wear.[235]
(översättning H. Rushton Fairclough).

I dikten beskriver Gagnerus sin samtid, som präglad av vinningslystnad, omoral och gudlöshet, förakt för kunskap och förnuft. Lösningen på samhällsförfallet är en återgång till ungdomens idealtillvaro:

Jag kände aldrig rang, parti, point d´honneur,
Och mycket annat mer, som männskjors ro förstör
Förnuft och Christendom de läxor för mig lade
Hvars täta efterföljd mitt lif til regel hade: /.../
Jag visste icke af, med lönska strek mig qvälja:
Och, för en liten vinst, Kamraters lycka sälja:[236]

Mottot från *Aeneis VIII: v. 560-561* ingår i ett helt annat sammanhang. Trojanerna anländer till staden Pallatium, ett mytiskt samhälle i det område där Rom senare skulle ligga, och Aeneas möter där sin släkting kung Evander. med vilken han sluter förbund. Evander lovar att hjälpa Aeneas mot etruskerna och anförtror åt honom sin son Pallas. När trojanerna lämnar staden, för att inleda striden uttrycker Evander sin förtvivlan över att inte kunna delta, men också sin oro för sonen, och önskar att han kunde få ungdomens styrka och mod åter.
Något innehållsmässigt samband mellan Gagnerus dikt och avsnittet hos Vergilius föreligger inte. Gagneus har valt ett citat som uttrycker längtan till ungdomen, utan att ta hänsyn till i vilket sammanhang detta förekommer.

---

[234] Virgil, volume II, *Aeneid VII-XII, Aeneid, book VIII, v.560-566, s.98.*

[235] Virgil, volume II, *Aeneid VII-XII, Aeneid, book VIII, v. 561-567,* s.99.

[236] *Vitterhets-Nöjen, del I,* s.17-18.

IV.4.2. Jacob Israel Köhler, *Foglarna*[237]

Motto: *Sanctius his animal, mentisque capacius altae deerat* [238]

Ovid

(En ädlare varelse, än dessa, rustad med högre begåvning, saknades)

neu regio foret ulla suis animalibus orba,
astra tenent caeleste solum formaeque deorum
cesserunt nitidis habitandae piscibus undae,
terra feras cepit, volucres agitabilis aer.
Sanctius his animal mentisque capacius altae
***deerat** adhuc et quod dominari in cetera posset:*
natus homo est, sive hunc divino semine fecit
ille opifex rerum, mundi melioris origo,
sive recens tellus seductaque nuper ab alto
aethere cognati retinebat semina caeli.[239]

And, that no region might be without its own forms of animate life, the stars and divine forms occupied the floor of heaven, the sea fell to the shining fishes for their home, earth recived the beasts, and the mobile air the birds. ***A living creature of finer stuff than these, more capable of lofty thought,*** *one who could have dominion over all the rest,* ***was lacking*** *yet. Then man was born: whether the god who made all else, designing a more perfect world, made man of his own divine substance, or whether the new earth, but lately drawn away from heavenly ether, retained still some elements of its kindred sky-*[240]
(översättning Frank Justus Miller).

Mottot är hämtat från Ovidius *Metamorfoses I:v.76-77*. I denna skildras världsalltets och jordens uppkomst. Gudamakter och stjärnor befolkade rymden, fiskarna haven, djuren jorden och fåglarna luften. Men en ädlare varelse, rustad med större begåvning och förmåga att styra de andra varelserna saknades. Därför skapades människan.[241] Hon beskrivs som *Sanctius*

---

[237] *Vitterhets-Nöjen, s.* 30.

[238] *Vitterhets-Nöjen,* s.30

[239] Ovid, *Metamorphoses, Volume I: Books 1-8,* Book I, v. 72-81, s. 6 och 8.

[240] Ovid, *Metamorphoses, Volume I, Books 1-8,* Book I, s.7 och 9.

[241] *Metamorfoser* (Björkeson), s.25.

animal mentisque capacius altae (en ädlare varelse rustad med högre begåvning) och således överlägsen naturens övriga varelser. I sin dikt, som är en lång beskrivning av ett stort antal fågelarter och deras sätt att leva, lyfter Köhler istället fram fåglarna ett föredöme för mänskligt liv och är de som besitter de egenskaper som beskrivs i mottot:

Kom du, som mot naturen syndar,
Din samfunds-plikt af Foglar lär!
Den svaga tropp till räddning skyndar,
när en af dem i fara är.
De sig i härar sammanrota,
At våld med våld i luften mota:
De röras av ett klagoskri,
Sit lif för sitt Slägte våga:
De kämpa efter all förmåga
Ack! Människjor, hur gören I.[242]

Mottots funktion blir därför att spegla Köhlers kritik av samhället och människornas agerande i motsats till fåglarnas värld, som beskrivs som det ideala samhället, präglat av sammanhållning och solidaritet. Mottot bör därför uppfattas som en ironisk anmärkning.

IV.4.3. Johan Martin Reftelius, *Ode öfver Sömnen*[243]

Motto: *Somne, quies rerum, placidissime, Somne, deorum*
pax animi, quem cura fugit, qui corpora duris
fessa ministeriis mulces reparasque labori,[244]
Ovid.
(Sömn, du alltings ro, Sömn, mildast av gudar,
själens frid, som oron undviker, som lugnar
kroppar trötta av hårda uppgifter och återställer
dem till arbete.)

[242] *Vitterhets Nöjen, del I*, s. 47.
[243] *Vitterhets-Nöjen, del I*, s. 51.
[244] *Vitterhets-Nöjen, del I*, s. 51.

Quo simul intravit manibusque obstantia virgo
Somnia dimovit, vestis fulgore reluxit
sacra domus, tardaque deus gravitate iacentes
vix oculos *tollens iterumque iterumque relabens*
summaque percutiens nutanti pectora mento
excussit tandem sibi se cubitoque levatus
quid veniat (cognovit enim) scitatur, at illa:
Somne, quies rerum, placidissime, Somne, deorum
pax animi, quem cura fugit, qui corpora duris
fessa ministeriis mulces reparasque labori,
Somnia, quae veras aequent imitamine formas,
Herculea Trachine iube sub imagine regis
Alcyonen adeant simulacraque naufraga fingant,[245]

*When the maiden entered there and with her hands brushed aside the dreamshapes that blocked her way, the awesome house was lit up with the gleaming of her garments. Then the god, scarce lifting his eyelids heavy with the weight of sleep, sinking back repeatedly and knocking his breast with his nodding chin, at last shook himself free of himself and, resting on an elbow, asked her (for he recognized her) why she came. And she replied:"****O Sleep, thou rest of all things, Sleep, mildest of the gods, balm of the soul, who puttest care to flight, soothest our bodies worn with hard ministries, and preparest them for toil again!*** *Fasion a shape that shall seem true form, and bid it go in semblance of the king to Alcoyne in Trachin, famed for Hercules. There let it show her the picture of the wreck.*[246]
(översättning Frank Justus Miller).

Mottot urgörs av*Metamorpfoses XI:*v. 627-629 och ingår i ett avsnitt, som berättar om det öde som drabbade Keyx, kung av Trachis, och hans gemål Alkyone. Kungen beslutar sig för att söka upp Apollons orakel i Klaros för att be om råd. På vägen dit lider han skeppsbrott och omkommer. Den ovetande Alkyone väntar oroligt på hans återkomst. Hera sänder Iris till, Sömnens gud, som får i uppdrag att underrätta Alkyone. Han sänder sin son Morfeus, som

[245] Ovid, *Metamorphoses, Volume II: Books 9-15. Book 11, v. 620- 628*, s. 164.
[246] Ovid, *Metamorphoses, Volume II: Books 9-15. Book 11, v. 620-628, s. 165.*

uppenbarar sig som den döde Keyx och i drömmen får hon se hans döda kropp uppspolad på stranden. [247]

Reftelius dikt *Ode öfver Sömnen* lyfter fram sömnen som en tid för vila och återhämtning:

Välkommen sälla tid, med hvilan i ditt sköte:
Jag ville skåda dig, men vid så önskadt möte
Du dunklar sjelf det glas, som tar emot din bild:
Jag sönk på dunet ner, då du mitt väsend rörde,
Jag gömdes i din famn, ej såg, ej mera hörde,
Från alla känslor skild.[248]

Sömnen är dock ingen lösning på vardagslivets problem

Vårt öde är sig likt, det på vår oro syftar:
Vid nya dagens glants, jag gamla bördan lyftar:
Bland möda och besvär, vi släpe fram vår tid,[249]

Ovidius text berättar en historia om mänsklig tragik och ingripanden av gudarna, medan Reftelius dikt är en filosofisk betraktelse över sömnens betydelse för människan. Något inre sammanhang mellan de båda verken föreligger således inte. Hos Ovidius är mottot en invokation, en hälsningsfras, som Iris använder för att tilltala Sömnens gud. Lösryckt ur sitt sammanhang ger dock mottot en bild av Reftelius huvudtankegång.

Iv.4.4. Carl Johan Strand, Ode. *Insecternas Förvandling*[250]

Motto: Non *omnis moriar, multaque pars mei*
Vitabit Libitinam.
Horat..
(Jag skall inte dö helt och hållet, och en stor del av mig skall undgå döden (begravningsgudinnan))

---

[247] *Metamorfoser* (Björkeson), s.37.

[248] *Vitterhets-Nöjen, del I*, s. 52.

[249] *Vitterhets-Nöjen, del I, s. 55.*

[250] *Vitterhets-Nöjen, del I*, s. 83-86.

Exegi monumentum aere perennius
regalique situ pyramidum altius,
quod non imber edax, non Aquilo impotens
possit diruere aut innumerabilis
annorum series et fuga temporum,
non omnis moriar, multaque pars mei
vitabit Libitinam: *usque ego postera*
crescam laude recens, dum Capitolium
scandet cum tacita virgine pontifex.[251]

I have finished a monument more lasting than bronze, more lofty than the regal
structure of the pyramids, one which neither corroding rain nor the ungovernable
North Wind can ever destroy, nor the countless series of years, nor the flight of time.
I shall not wholly die, and and a large part of me will elude the Goddess of Death.
I shall continue to grow, fresh with the praise of posterity, as long as the priest climbs
the Capitol with the silent virgin.[252]
(översättning Niall Rudd).

Mottot är hämtat från Horatius *Ode III:30,v.6-7.* I dikten lyfter Horatius fram diktens oberoende av tid och rum. Genom sin diktning har han byggt ett monument som kommer att bestå så länge Rom existerar. Ett slags förvandling har skett; från ett verk av en enskild diktare till en del av en nations kultur. Carl Johan Strand ser Gud och den gudomliga planen i naturens kretslopp. Allting genomgår en cykel av förvandling. Som ett exempel lyfter han fram fjärilens olika stadier:

En liflig värmas kraft det svaga skalet bräcker
Som Maskens fina frö så troget öfvertäcker.
och ur sitt mörka hus den Lille kryper ut. /…/[253]
Hans dagar, liksom moln, hvar efter ann försvinna.
Han växer stor och tjock, han börjar trådar spinna,
Han binder deraf nät och vicklas sjelf deri./…/[254]

---

[251] Horace, *Odes and Epodes, Odes book III:30, v. 1-9, s. 216.*

[252] Horace, *Odes and Epodes, Odes book III:30,* s. 217.

[253] *Vitterhets-Nöjen, del I,* s. 84.

[254] *Vitterhets-Nöjen, del I,* s. 85.

Han dör; - - men åter up, af denna dvalan vaknar,
och ur sit fånga-hus sig bryter ut med våld.
I luftens fria rymd, han sig som ***Fjäril*** *svingar,*
i hopp, at lif och vingar.
Ha evigt i behåld. [255]

Detsamma gäller för människan, vars levnadslopp präglas av förvandling:

Min Vän! - - Se dig och mig. Vi födas och vi lindas:
Med oro, sorg och tvång, vi vid bekymret bindas:
Vi tage til i år, vi mognas, stadga få.
Vi gråne aldrahälst för det, som mäst oss tvingar,
Och aldrasnarast bringar, At til ***Förvandling*** *gå.*[256]

Innehållsmässigt finns egentligen inget samband mellan Horatius och Strands oden, även om man med god vilja kan säga att Horatius´text speglar ett slags förvandling. Det troliga är att mottot används för att uttrycka Bloms huvudtema, tanken på förvandlingen. Ingenting dör egentligen, allting bara förändras över tiden.

IV.5. LATINET OCH DE UNDERSÖKTA FÖRFATTARNA

IV.5.1. Gudmund Jöran Adlerbeth (1751-1818)

Fram till 17 års ålder undervisades Adlerbeth i hemmet av fadern Johan Fredrik Adlerbeth (1719-1778) och erhöll ”nödiga språk och vetenskaper.” 1768 inskrevs han vid adelsnationen vid Uppsala Universitet, där hans studier övervakades av historieprofessorn Carl Fredrik Georgii (1715-1795). Han avlade kansliexamen 1771 och hans akademiska testimonium vittnar om framgångsrika studier: ”sällsynta och särdeles berömliga insigter i Moralen, Jure Publico, Romano Germanico, Historien och Latinska språket.”[257] Efter en lysande karriär inom de statliga ämbetsverken slutade han sin bana som riksantikvarie, sekreterare i Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademin, ledamot i Svenska Akademien, friherre och handsekreterare

[255] *Vitterhets-Nöjen, del I,* s. 85.

[256] *Vitterhets-Nöjen, del I,* s. 86.

[257] Landen, *Gudmund Göran Adlerbeth,* s. 10-11.

till Gustaf III. Vid sidan av sitt författarskap på svenska översatte Adlerbeth en stor mängd klassisk litteraur: Horatius Carmina, Epoder, Satyrer och Epistlar, Vergilius Bucolica, Georgica och Aeneis samt Sallustius Bellum Jugurthinum och Bellum Catalinae.[258]

IV.5.2. Olof von Dalin (1708-1763)

Angående Dalins biografi, se kap. II, s. 33.

IV.5.3. Samuel Gagnerus (1731-1791)

Gagnerus studerade vid Uppsala Universitet och tjänstgjorde efter avlagd examen som amanuens vid Kungliga Biblioteket och translator vid Antikvitetsarkivet. Vid sidan av sitt svenska författarskap framträdde Gagnerus som språkvårdare och ägnade härvidlag ett särskilt intresse åt, att påvisa det gamla götiska språkets överensstämmelse med latinet.[259]

IV.5.4. IV.5.4 Jacob Israel Köhler (1733-1801)

Studier vid Uppsala Universitet. Kyrkoherde i Vånga och sedermera kontraktsprost i Vadstena. Av sin samtid känd som en vitter och vältalig man.[260]

IV.5.5. Johan Martin Reftelius (1740-1799)

Reftelius var lärljunge till Linné och yrkesverksam som fattigläkare i Stockholm.[261]

IV.5.6. Carl Johan Strand (1728-1795)

Strand studerade vid Uppsala Universitet. Han biträdde prosten Jacob Serenius vid utgivningen av dennes engelsk-svenska leikon (1758).[262] Lexikonet är egentligen trespråkigt och har den latinska titeln *Dictionarium Anglo-Svethico-Latinum*.[263]Strand innehade flera betydande

---

[258] *Svenskt Biografiskt Lexicon, band =1,* s. 106.

[259] *Svenskt Biografiskt Lexikon, band 16,* s.

[260] Lotass, Lotta, *Litteraturbanken* (Köhler).

[261] Lotass, Lotta, *Litteraturbanken* (Reftelius).

[262] *Nordisk Familjebok, del 27,* spalt 275.

[263] Serenius, Jacob, *English and Swedish Dictionary,* s.I.

befattningar vid Riksarkivet och Antikvitetsarkivet och avslutade sin karriär som föreståndare för det förstnämnda.[264]

IV.5.7. Johan Israel Torpadius (1722-1760)

Uppgifter om skolgång och ev högre studier har inte varit tillgängliga. Torpadius var yrkesverksam som rådman i Stockholm.[265] I *Våra Försök II* finns tre översättningar från latinet av Martialis Epigram.[266]

IV.5.8. Karl Torpadius (1729-1764)

Yngre bror till Johan Israel Torpadius. Uppgifter om skolgång och ev. högre studier har inte varit tillgängliga. Torpadius var yrkesverksam som sekreterare i Rikets Ständers Bank.[267] I *Våra Försök II* finns ett av Horatius oden översatt från latinet.[268] I *Våra Försök III* finns ytterligare ett.[269]

IV.6. KAPITEL IV, SAMMANFATTNING

IV.6.1. Mottonas latinska ursprung

De 31 identifierade mottona representerar 7 latinska författare och 13 litterära verk:

Horatius: *Carmina* (ca. 23 B.C), (5).

Horatius: *Ars Poetica* (ca. 13 B.C.), (1).

Horatius: *Epistulae* (ca. 20 B.C.), (2).

Juvenalis: *Satirae* (ca. 100-127 A.D), (4)

Martialis: *Epigrammata* (ca. 86-102 A.D.), (4)

Ovidius: *Metamorphoses* (ca. 2-8 A.D.), (5).

Ovidius: *Tristia* (ca. 9-17 A.D.),(2).

Ovidius: *Epistulae ex Ponto* (ca. 9-17 A.D), (1).

---

[264] *Nordisk Familjebok, del 27,* spalt 275.

[265] *Nordisk Familjebok, del 29,* spalt 426-427.

[266] *Våra Försök, del II,* s. 185-186.

[267] *Nordisk Familjebok, del 29,* spalt 427.

[268] *Våra försök, del II,* s. 179-180.

[269] *Våra Försök, del III,* s. 170.

Plinius : *Epistulae* (ca. 97-108 A.D.), (1).

Plinius: *Panegyricus* (ca. 100 A.D.), (1).

Seneca: *Quaestiones Naturales* (ca. 63 A.D.). (1).

Vergilius: *Eclogae* (ca. 42-39 B.C.), (1).

Vergilius: *Aeneis* (29-19 B.C.), (3).

Tre av författarna var verksamma under den augusteiska epoken (43 B.C. – A.D. 17: Horatius. Ovidius och Vergilius. Fyra under första halvan av det tidiga kejsardömet (17 – 192 A.D.): Juvenalis, Martialis, Plinius d.y., och Seneca.

IV.6.2. Mottonas förekomst i ordböcker och lexikon

Samtliga motton har kollationerats mot *Penu Gnomarum* (1706), Schenberg (1739) och Wennerdahl (1748). Adlerbeth har också kollationerats mot Lindblom (1790). Endast ett motto återfinns i de ovan nämnda verken. Mottot till Dalins satir *Den sanna critiquen,* Horatius *Satir I:1, ridentem dicere verum quid vetat* förtecknas i *Penu Gnomarum* och har översättningen *ofta man med löije plägar sanning röija,*[270]liksom hos Schenberg.[271]

IV.6.3. Mottonas funktion och samband med den latinska och den svenska texten

Både den svenska texten och den latinska texten skildrar ett likartat händelseförlopp eller ett tema, som lyfts fram av mottot:

Till Marcus (Johan IsraelTorpadius) och Martialis *Epigram* betonar, att vi skall vara rädda om lyckan och vårda densamma. (didaktiskt poem – epigram)[272]

Beskrifning efter Naturen (gudmund Göran Adlerbeth) och Horatius *Ode II:6* framhåller naturen och landsbygden som en behaglig vistelseort. (naturlyrik – ode)[273]

Mottot är ett citat från det översatta verket:

Ode I:9 (Karl Torpadius). Genom att Karl Torpadius använder ett citat från det latinska originalet skapas ett samband mellan den latinska dikten och översättningen. Läsaren kanske erinrar sig dikten från sin skoltid. (översättning – ode)[274]

---

[270] *Penu Gnomarum, s.* 177.

[271] Schenberg, s. 639-640.

[272] Se s. 79-80.

[273] Se s. 81-82.

[274] Se s. 80-781.

Den svenska texten och den text varifrån mottot är hämtat har inget direkt gemensamt, vad gäller handling, innehåll eller tankegång, men ett ord, en eller två versrader eller ett uttryck bryts ut ur den latinska texten och får utgöra motto till den svenska och därigenom markera dess karaktär och inriktning, utgöra en metafor eller lyfta fram författarens syn på det egna verket:

Den sanna Critiquen (Olof von Dalin) har ett motto hämtat från inledningen till Horatius *Satir I:1,* som behandlar girigheten som mänsklighetens drivkraft. Mottot har mycket lite att göra med Horatius tema, men passar väl till Dalins satir. (satir – ode)[275]

Ungdoms försvar (Samuel Gagnerus). Vergilius´ skildrar i *Aeneis VIII* hur den gamle Evander önskar sin ungdom tillbaka för att kunna dra ut i strid och skydda sin son. För Samuel Gagnerus i dikten *Ungdomens försvar* är samtiden en tid av moraliskt förfall och lösningen på detta utgörs av en återgång till ungdomens förhållanden. (didaktisk poesi – versepik) [276]

Ode över sömnen (Johan Martin Reftelius). Ovidius berättar i *Methamorphoses XI* en tragisk historia från tiden för Aeneas errövring av Italien. Sömnen är här ett medium för att berätta om vad som inträffat, medan Reftelius dikt *Ode över Sömnen* skildrar sömnen som en tid av vederkvickelse. Lösryckt ur sitt sammanhang ger dock mottot en god bild av Reftelius tanlegång. (didaktisk poesi – versepik)[277]

Insecternas Förvandling (Carl Johan Strand). I *Ode III:30* lyfter Horatius fram diktens oberoende av tid och rum. Om den bara är av högsta kvalitet lever den för evigt. I dikten *Insecternas Förvandling* ser Carl Johan Strand Guds allmakt och plan i naturen. De två texterna saknar nästan helt inbördes relation, utan mottot har brutits ut för att beskriva Strands upplevelse av naturens kretslopp. (didaktisk poesi – ode) [278]

Foglarna (Jacob IsraeI Köhler). *Metamorphoses I* lyfter Ovidius fram människan som skapelsens krona, medan Köhler i sin dikt *Foglarna* tycks mena, att dessa varelser överträffar mänskligheten utifrån ett etiskt-moraliskt synsätt. Mottot liksom dikten bör därför ses som en ironisk samhällskritik. (didaktisk poesi – epik)[279]

---

[275] Se s. 76-78.

[276] Se s. 83-84.

[277] Se s. 86-88.

[278] Se s. 88-90.

[279] Se s. 85-86.

IV.6.4. Latinet och de undersökta författarna

Att Olof von Dalins intresse för det latinska språket var betydande är ställt utom allt tvivel, vilket framgår av mottona i *Then Swenska Argus.* [280] Gudmund Jöran Adlerbeth var en framstående kännare, översättare och utgivare av latinsk litteratur. Även om de biografiska uppgifterna om ”poetae minores” är knapphändiga kan konstateras, att Samuel Gagnerus sysslade med språkforskning med viss latinsk inriktning, Carl Johan Strand deltog i arbetet på ett engelskt-svenskt-latinskt lexikon och de båda bröderna Karl och Johan Israel Torpadius översatte latinsk dikt till svenska. Uppgifterna om Johan Martin Reftelius och Jacob Israel Köhler är ringa, men då den förstnämnde varit lärjunge till Linné och den senare nådde en betydande kyrklig befattning, bör deras kunskaper i latinska språket varit goda. Sammantaget kan därför sägas att de ovannämnda författarna, om än på olika sätt, tillhörde den latinska kulturkretsen i Sverige.

V. SAMMANFATTNING

V.1. Mottonas förekomst i samtida ordböcker och lexikon

Med hänsyn tagen till de enskilda verkens tryckår har mottona kollationerats mot *Penu Gnomarum* (1706), Schenberg *Lexicon Latino Svecanum* (1739), Wennerdahl *Lexicon Mytico Historicum* (1748), Lindblom *Lexico latino – Svecanum* (1790) och Rabe *Hundra Elva Latinska och Svenska Sentenser* (1807). I *Penu Gnomarum* finns det delade mottot från Wallenbergs första och tredje kapitel *parturiunt montes / nascetur ridiculus mus* redovisat medan Schenberg endast förtecknar mottots senare del *ridiculus mus*. I *Penu Gnomarum* förekommer också mottot till Dalins *Den sanna critiqen, ridentem dicere verum quid vetat.* Schenberg förtecknar också mottot till Dalins *Svea Rikes Historia I: Historia est lux veritatis* och *(Philosophia) magistra vitae* och mottot till del II *Nam quis nescit primam esse Historiae Legem (Prima est historia lex) ne quid falsi audeat, deinde, ne qua suspicio (gratia) sit in scribendo ne qua simultatis,* dock i något annan form.[281] Det andra mottot till Manderströms *Mina Poetiska Arbeten* förekommer hos Schenström i form av en grammatisk anvisning, *grave judicium subire.* Även den senare delen av mottot till Wallenbergs kap. 4. *ett dulcia linquinus*

[280] Se kapitel II, s. 32.

[281] Inom parantes anges Schenströms avvikelser från mottona.

arva, en del av mottot till kap. 7. *Non dubito fore* liksom uttrycket *stridor rudentum* som förekommer i kap. 8. noteras av Schenberg. Mottot till Wallenberg kap. 17. *dictu mirabile monstrum* förtecknas av Wennerdahl.

De ovan redovisade mottona har i de flesta fall en dragning åt ordspråkets uttryckssätt, varför det är fullt möjligt att författarna kunnat dessa någorlunda innantill. Med tanke på deras form och innehåll kan också följande motton anses ha ordspråkskaraktär: *Navita de ventis, de tauris narrat arator* (s.58), *Quid femina possit* (s.61) och *Laudat venalis qui volt extrudere merces* (s.64). I detta sammanhang bör också framhållas att författare som Cicero, Vergilius och Cornelius Nepos ingick som obligatorium i dåtidens skolundervisning.[282] Det troligaste är ändå att huvuddelen av mottona hämtats från separata utgåvor av de enskilda författarna, samlingsutgåvor, exempelsamlingar (colloqvier) eller läroböcker.

V.2. Mottonas latinska ursprung

De 66 (18+17+31) identifierade mottona i kap. II, III och IV har hämtats från följande tidsperioder, författare och verk:

Senrepublikansk tid (78- 44 B. C.)[283]

Cicero (106-43 B. C.): *De Oratore* (2), *Brutus* (1).

Cornelius Nepos (ca. 100- 27 B. C.): *De Viris Illustribus* (1).

V.2.1. Augusteisk tid (43 B. C. –A. D. 17)

Phaedrus (ca. 20 B. C. – 50 A. D.): *Fabulae* (1).

Horatius (65-8 B. C.): *Carmina* (8), *Ars Poetica* (4), *Epistulae* (3).

Ovidius: (ca. 43B. C. – 17 A. D.): *Epistulae ex Ponto* (1), *Metamorphoses* (5), *Remedia Amoris* (1), *Tristia* (3).

Propertius (ca. 49-16 B. C.): *Elegiae* (1).

Vergilius:(ca. 70 B. C. – 19 B. C.): *Bucolica* (3), *Georgica* (1), *Aeneis* (11).

V.2.2. Tidiga kejsardömet (17-192 A. D.)

Juvenalis (ca. 50-127 A. D.): *Saturae* (4).

Martialis (ca. 38-104 A.D.): *Epigrammata.*(4).

---

[282] Se avsnitt om skolan, s.5-7.

[283] Siffran inom parantes anger antalet motton, som hämtats från respektive verk.

Plinius d.y. (ca. 61-113): *Epistulae* (1). *Panegyricus* (1).

Seneca, d.y. (ca. 4 B. C. – 65 A. D.): *Naturales Quastiones* (2).

Statius (ca. 40-96 A.D.): *Thebais* (1).

Tacitus (ca. 55-117 A.D.): *Annales* (2), *Historiae* (1).

V.2.3. Det senare kejsardömet (193- 476 A. D.)

Claudius Claudianus (ca. 370 – 404 A, D.): *De Bello Gothico* (1), *In Rufinum* (1).

V.2.4. Medeltid och barock (ca. 1200 resp. 1600)

Studentvisa (1200-talet) (1)

Oven John (1560-1622): *Epigrammata* (1).

De citerade verken representerar ett stort antal genrer; retorik: Ciceros *De Oratore, Brutus,* politiska tal: Plinius d.y.: *Panegyrics,* Claudius *In Rufinum,* historieskrivning: Tacitus *Annales* och *Historiae,* Cornelius Nepos *De Vita Illustribus,* Claudius *De Bello Gothico,* naturvetenskap: Plinius d.y. *Naturales Quastiones,* poetik: Horatius *Ars Poetica,* litterära brev: Horatius *Epistulae,* Ovidius *Epistulae ex Ponto* och *Tristia,* herde- och naturdiktning: Vergilius *Bucolica* och *Georgica,* fabler: Phaedrus *Fabulae,* Mytologiska och historiska berättelser: Ovidius *Metamorphoses,* Kärlekens didaktik: Ovidius *Remedia Amoris,* Längre epos: Vergilius *Aeneis,* Statius *Thebais,* samt olika former av till omfånget mindre dikter: Horatius *Carmina,* Juvenalis *Saturae,* Martialis *Epigrammata* och Propertius *Elegiae.* Av de ovan redovisade verken är *De Oratore, Brutus, Panegyricus, In Rufinum, Annales, Historiae, De Viris Illustribus, De Bello Gothico, Naturales Quastiones,* Plinius d.y:s och Horatius *Epistulae* skrivna på prosa, medan övriga är skrivna med varierande versmått.

Med tre undantag (Claudianus, Studentvisa från 1200-talet och John Oven) har mottona hämtats från de ”klassiska” författarna, verksamma under Roms storhetstid ca 100 B.C. – 100 A.D..

V.3. Latinet och de undersökta författarna

De analyserade författarnas biografi, med avseende på deras kontakt med det latinska språket och litteraturen, har tidigare redovisats i kap. II-IV. För att få en helhetsbild har dock följande parametrar beaktats:

1. Genomgånget gymnasium: Linné (Växjö), Wallenberg (Linköping).

2. Genomgången icke-latinskt gymnasium: Lidner (Göteborg)
3. Grundläggande utbildning under ledning av informator: Dalin, Lagerbring, Bellman, Creutz, Oxenstierna, Manderström, Hammarsköld och Adlerbeth (fadern).[284]
4. Informator med särskild inriktning på latinundervisning: Oxenstierna.
5. Universitetsstudier i ämnet latin: Dalin (Karl Papke/ Lund), Lagerbring (Karl Papke/ Lund), Creutz (Henrik Hassel / Åbo), Lidner (Göttingen) och Adlerbeth (Uppsala).
6. Universitetsstudier: Dalin (Lund), Lagerbring (Lund), Creutz (Åbo), Oxenstierna (uppsala), Rosenstein (Uppsala), Celsius (Uppsala), Hammarskjöld (Uppsala), Linné (Lund/ Uppsala), Lidner (Lund), Wallenberg (Uppsala), Adlerbeth (Uppsala), Gagnerus (Uppsala), Köhler (Uppsala), Strand (Uppsala).[285]
7. Latinet som ”arbetsspråk” (universitetslärare): Lagerbring, Linné, Celsius.
8. Författare till vetenskaplig litteratur på latin: Lagerbring, Linné, Celsius.
9. Författare till språkvetenskaplig litteratur om latin: Gagnerus, Strand.
10. Författare av latinsk poesi. Linné, Manderström, Wallenberg.
11. Översättare av latinsk poesi till svenska: Oxenstierna, Manderström, Hammarsköld, Adlerbeth, Johan Israel Torpadius, Karl Torpadius.
12. Utgivare av latinska författare på latin: Hammarskiöld.
13. Intresse för latinet som privatlärd: Tessin, Creutz.

Uppgifter om Tessins, Rosensteins, Celsius, Gagnerus, Köhlers, Strands, Karl Torpadius och Johan Israel Torpadius grundläggande utbildning har inte varit tillgängliga. Tessin tillhörde högadeln, varför undervisning i hemmet med hjälp av informator är trolig. Rosenstein och Celsius växte båda upp i intellektuella professorshem i Uppsala och informatorsalternativet är också här det troligaste. Gagnerus, Köhler och Strand studerade vid universitetet i Uppsala och måste därför ha haft någon form av ”latinsk” skolning som förberedelse, antingen lärdomsskola eller informator. Om Johan Israel Torpadius, Karl Torpadius och Reftelius saknas också uppgifter om grundläggande utbildning, men deras karriärer som rådman i Stockholm, sekreterare vid Riksbanken, respektive Linnélärjunge och läkare i Stockholm indikerar, åtminstone för de två sistnämnda, universitetsstudier med åtföljande latinkrav.

Med undantag för Bellman, kan ovanstående personer karaktäriseras som ”aktiva” latinister. Latinet var inte bara en reminiscens från skola och uppfostran, utan användes i deras gärning

[284] Latinet var ett inträdeskrav till universitetet, varför detta måste ha ingått i informatorns undervisning.

[285] Latinet var fortfarande till stora delar undervisningsspråk vid universiteten. Se s. 7.

som lärare, vetenskapsmän, författare och översättare eller som intellektuell och tankeväckande verksamhet på fritiden.

Således kan sägas, att för de analyserade författarna var latinet, i större eller mindre grad, en del av det dagliga livet och att de alla, med ett undantag, utgjorde en del av den ”latinska kultur”, som existerade inom och i samklang med det svenska språket.

V.4. Sambandet mellan den latinska och den svenska texten

V.4.1. En gemensam tankegång

Den svenska texten och den text mottot är hämtat ifrån behandlar olika företeelser, verksamheter, händelser och skeenden, medan mottot lyfter fram en för båda verken gemensam tankegång:

Ex: Gagnerus dikt *Ungdomens Försvar* (s. 83) har mottot *O mihi praeteritos referat si Iuppiter annos* (O Jupiter återför till mig förflutna år). Den gemensamma tankegången är ”längtan tillbaka till ungdomen.” Hos Vergilius uttrycker citatet den gamle Evanders förtvivlan över att inte kunna delta i det kommande kriget och oro över sonens framtid, medan för Gagnerus är citatet ett uttryck för en önskan, att ungdomens moral och värderingar skall prägla samhället.

Till denna kategori kan också räknas:

Dalin: *Svea Rikes Historia, del I,* (s. 9). ”Historieskrivningens sanningskrav.”

Dalin: *Svea Rikes Historia, del III:1,* (s.11). ”Tiden kommer att avslöja tillvarons hemligheter.”

Lagerbring: *Sammandrag af Swea rikes historia del I,* (s.13). ”Ryktesspridning och hemlighållande.”

Tessin: *En Gammal Mans Brev till en Ung Printz,* (s.20). ”Uppfostringsprinciper.”

Rosenstein: *Upplysningen,* (s. 26). ”Sanningen som växer i styrka.”

Wallenberg: *Olikt alla de föregånde,* (s.57). ” Allting som sker har sitt ursprung i den allsmäktige Gudens vilja.”

V.4.2. Kommentarer och metaforer

Den svenska texten och den text varifrån mottot är hämtat har inget direkt gemensamt, vad gäller handling, innehåll eller tankegång, men ett ord, en eller två versrader eller ett uttryck bryts ut ur den latinska texten och får utgöra motto till den svenska och därigenom markera

dess karaktär och inriktning, utgöra en metafor eller lyfta fram författarens syn på det egna verket:

Ex: Dalins dikt *Den Sanna critiquen* (s. 76) är en satir över en åldrande adelsjungfrus försök att bibehålla sin flyende ungdom. Horatius satir I:1 är en diskussion kring girigheten och dess följder för mänskligheten. I inledningen säger Horatius, närmast i förbigående, *ridentem dicere verum quid vetat?* (vad hindrar att säga sanningen skrattande). Citatet blir en markör för Dalins avsikt med sin dikt.

Till denna kategori kan också räknas:

Linné: *Resa till Skåne,* (s. 17). ”Landsbygdens lov.”

Bellman: *Bacchi Tempel,* (s. 19). ”Huvudrollerna Bacchus och Venus.”[286]

Creutz: *Atis och Camilla,* (s. 22). ”Tvekan inför det egna författarskapet.”

Oxenstierna: *Skördarne,* (s. 23). ”Författarskapets vedermödor.”

Oxenstierna: *Skördarne,* (s.24). ”Dedikation till Gyllenborg.”

Manderström: *Mina Poetiska Arbeten,*(s. 28). ”Tveksamhet inför det egna verket och publikens dom.”

Lidner: *Grefvinnan Spatsaras död,* (s. 30). ”En hyllning till diktens huvudperson.”

Hammarsköld: *Försök öfver Konsten att Öfversätta Poemer,* (s. 31). ”Det egna författarskapets stilistiska inriktning.”

Wallenberg: *Kapitelrubrik saknas,* (s. 49). ”Ett slags ursäkt för djärvheten att ta på sig författandet av romanen.”

Wallenberg: *Ett besynnerligt slag skepps-råttor,* (s.51). ”Ordet *mus* används som en metafor för prostituerade.”

Wallenberg: *Om vomering. Wi-byxor m.m.,* (s. 53). ”Citatet *procumbit humi bos* används som en metafor för de utslagna sjömännen.”

Wallenberg: *För de lärde,* (s. 54). ”Tveksamhet inför det egna författarskapets mottagande.”

Wallenberg: *Om Jerusalems förstöring,* (s. 56). ”Citatet *Monstrum horrendum, informe, ingens* används som en metafor för att beskriva den fruktansvärda stormen.”

Wallenberg: *Som förtjänas at läsas efter det är så kort.* (s. 58). ”Tankar om vädret.”

Wallenberg: *Med hviket jag hoppas förtiena vänskap af de sköna, påk-slängar af officerare och synen full med puder af sprätt-hökar,* (s. 61). ”Det är kvinnan bakom allt.”

Wallenberg: *Vår ankomst till Norge,* (s. 62). ”Ett bittert öde. Makternas spel.”

[286] Bellmans motto är ett specialfall, då mottot utgörs an hela Ovens epigram. Se s.18.

Wallenberg: *Som är det nästa efter det föregående,* (s. 64). ”Den vilda köpenskapen i Svinesund.”

Wallenberg: *Om en rar fisk,* (s.66). ” Uttrycket *mirabile monstrum* får beskriva fiskens märkvärdighet.”

Köhler: *Foglarne,* (s. 85). ” Fågelvärlden framställs som ett föredöme, medan mottot *Sanctius his animal mentisque capacius altae deerat,* framhäver människans företräden. Troligen bör därför mottot uppfattas som en ironi.”

Reftelius: *Ode över Sömnen,* (s. 86). ”Hälsningsfrasen till sömnens gud lyfter fram Reftelius tema; sömnen som en källa till vila och återhämtning.”

Strand: *Insekternas förvandling,* (s. 88). ”Att Horatius verk skall leva vidare till nya generationer blir i mottot ett uttryck för skapelsens eviga kretslopp.”

V.4.3. Ett likartat händelseförlopp eller tema

Både den svenska texten och den text varifrån mottot är hämtat skildrar ett likartat händelseförlopp eller tema, som lyfts fram av motto:

Ex: Wallenberg beskriver i kap 8, som har titeln *Rubrik saknas* (s. 55), hur ostindiefararen Finland drabbas av en våldsam storm. Mottot är hämtat från *Aeneidens* första bok, som också innehåller en motsvarande skildring: *subsequitur clamorque virum stridorque rudentum* (därefter följde männens rop och tågvirkets gnisslande).

Till denna kategori kan också räknas:

Dalin: *Svea Rikes Historia, III:2,* (s. 12). ”En period präglad av samhällturbulens och krig.”

Dalin: *Sagan om Hästen,* (s. 15). ”Varning för enväldets skadlighet.”

Celsius: *Gustaf Vasa,* (s.27). ”Jämförbara historiska personligheter).

Wallenberg: *Om Klippans hemligheter,* (s.50). ”Överdådigt festande.”

Wallenberg: *Fullt med rim.* (s. 52). ”Längtan efter fosterlandet.”

Wallenberg: *Sammanliknelse mellan staden Kongsbacka och sk:pt Finland,* (s. 59). ”Konstens frihet.

Wallenberg: *Vårt vistande i Svinörsund,* (s. 63). ”Glatt festande och umgänge med sköna damer. ”Wallenberg: *Företal till den gunstige läsaren,* (s. 67). ”Författarskapets vedermödor.”

Torpadius, *Till Marcus.* (s. 79). ”Var nöjd med din lott och ta vara på lyckan.”

Adlerbeth, *Beskrifning efter Naturen,* (s.81). ” Lantlivet som en ideal tillvaro.”

V.4.4. Översättningar

Ex: Torpadius, Karl: Horatius *Ode I:9* (s.80): *Vides ut alta stet nive candidum* (ser du hur Soracte står vitglänsande i djup snö) är första raden i Horatius dikt, och genom att använda denna som motto, skapar Torpadius ett moment av igenkänning hos läsaren.

Ovanstående sammanställning visar att 6 av mottona har hämtats från verk, som lyfter fram en för båda verken gemensam tankegång. 24 verk har motton där de båda verken inte har något direkt gemensamt, men ett utbrutet citat får lyfta fram det svenska verkets eller författarens intention, t.ex. synen på det egna författarskapet, en tankegång eller utgöra en metafor. 8 verk har motton hämtade från verk eller del av verk som skildrar en likartad händelse. 1 verk visar på bruket, att vid översättningar, placera första raden i den latinska dikten som motto.

VI. SUMMERING OCH SLUTSATSER

I det undersökta materialet förekommer inte latinska motton före Dalins *Den Swenska Argus* (1732) och med ett enstaka undantag inte heller efter *Phosphoros* (1814). Bruket av latinska motton sammanfaller således med de tre traditionella litterära perioderna: upplysning, gustaviansk tid och förromantik. Trots det begränsade urval som undersökts, kan man ändå med viss fog konstatera, att med romantikens inträde i svensk litteratur tycks bruket att använda latinska citat som motton ha avtagit.

Dalins *Then Swenska Argus* och de starka anknytningarna mellan Dalin, Wallenberg[287] och Sällskapet Utile Dulci indikerar att Dalin var inspiratorn. Detta kräver dock ytterligare studier, som inte ligger inom ramen för detta arbete.

De studerade svenska verken innefattar flertalet litterära genrer: historieskrivning (Dalin, Lagerbring), resebeskrivning (Linné), litterära brev (Tessin), avhandling (von Rosenstein), poetik (Hammarsköld), satir (Dalin, Bellman), roman (Wallenberg), diktsamlingar (Dalin, Manderström), versepik (Creutz, Oxenstierna, Celsius, Lidner) enskilda dikter av skiftande karaktär (Dalin, bröderna Torpadius, Adlerbeth, Gagnereus, Köhler, Reftelius, Strand).

Också de latinska verk, varifrån mottona hämtats, uppvisar en stor rikedom, vad gäller genretillhörighet: retorik (Cicero), politiska tal (Plinius d.y.), historieskrivning (Tacitus, Cornelius Nepos), naturvetenskap (Plinius d.y.), poetik (Horatius), litterära brev (Horatius, Ovidius), herde- och naturdiktning (Vergilius), fabler (Phaedrus), mytologiska och historiska berättelser (Ovidius), kärlekens didaktik (Ovidius), längre episk diktning (Vergilius, Statius) samt olika former av, till omfång och form, mindre dikter (Claudianus, Horatius, Juvenalis, Martialis, Propertius). Både prosa och ett stort antal versformer är representerade.

En viss korrelation, vad avser genre, förekommer mellan de svenska och latinska verken. Således hämtar historikerna Dalin och Lagerbring sina motton från Tacitus historiska verk, *Historiae* resp. *Annales.* Dalins allergori eller fabel *Sagan om Hästen* svarar mot en fabel av Phaedrus. Oxenstierna och har valt ett motto från Vergilius *Georgica*, för att markera sin avsikt att skriva en svensk motsvarighet.

Mottona hämtades, med några undantag, från de klassiska författare, som var verksamma under perioden 100 B.C. – 100 A.D. 40 av de 66 identifierade mottona har hämtats från tre författare:

[287] Angående Wallenbergs beroende av Dalin se Torkel Stålmarck *Jacob Wallenberg* s. 38, 64, 87, 120, 154 och 188.

Horatius (15), Ovidius (10) och Vergilius (15). Bland dessas enskilda verk dominerar Horatius *Carmina* (8), Ovidius *Metamorphoses* (5) och Vergilius *Aeneis* (11).

Mottona har med stor sannolikhet hämtats från utgåvor av enskilda författare eller samlingsvolymer, då endast ett fåtal förekommer i de samtida svenska ordböcker och lexikon som undersökts. Med tanke på de undersökta författarnas utbildningsbakgrund bör dessa haft tillgång till latinsk litteratur, antingen i form av egna boksamlingar eller genom sitt arbete. Som tidigare visats innehöll Dalins bibliotek ett urval av klassikerna, Tessins dagbok förutsätter daglig tillgång till latinsk litteratur och Wallenberg medförde Schenbergs lexikon och en upplaga av Ovidius på resan till Kina.

Med ett undantag, Bellman, ingick de undersökta författarna i ett sammanhang, där latinet ingick som en del i form av skolgång, arbete och diktning eller som ett personligt intresse. Linné och Wallenberg fick sina grundläggande kunskaper i latin vid vid gymnasiet i Växjö respektive Linköping. Creutz, Oxenstierna, Manderström, Hammarsköld och Adlerbeth, som alla var adelsmän, undervisades i hemmet med hjälp av informatorer. Det samma gäller för prästsönerna Dalin och Lagerbring. Med två undantag, Bellman och Tessin, erhöll de undersökta författarna unversitetsutbildning, något som förutsatte kunskaper i latin, då detta var undervisnings- och avhandlingspråk. Dalin, Lagerbring, Creutz, Lidner och Adlerbeth studerade också ämnet latin på universitetsnivå. Lagerbring, Linné och Celsius var professorer och använde latinet som undervisningsspråk, i sina författarskap och vid kommunikation med andra forskare. Latinsk poesi skrevs av Linné, Manderström och Wallenberg. Översättningar från latin till svenska utfördes av Oxenstierna, Manderström, Hammarsköld, Adlerbeth och bröderna Torpadius.

I *De lärdes modersmål* lyfter Bo Lindberg fram latinets sociala funktion. Latinet skiljde de olärda från de lärda och de obildade från de bildade. Latinet var dock inte överklassens språk utan de lärdes språk. Studiet av latin tjänade som ett instrument för ståndscirkulation.[288] Något som delvis styrks av de ovan beskrivna prästsönerna karriärer. En annan aspekt betonas av Emin Tengström i *Broar till Antiken.* Genom klassiska språkstudier ända från barnsben blev antiken en referensram. Författarna sökte sina förebilder i antiken, deras fantasi stimulerades av antiken och antiken blev ett ideologiskt stöd för deras handlande i nuet.[289]

Sambandet mellan den latinska och svenska texten är av olika karaktär. Fyra huvudtyper kan iakttas i det studerade materialet:

[288] Lindberg, s. 16-17.

[289] Tengström, *Broar till antiken*, s. 200.

Den första typen av motto kan representeras av Dalin, som hämtar mottot till *Swea Rikes Historia del I* från Ciceros *De Oratore,* en lärobok i retorik. De båda verken behandlar olika ämnesområden, men både Dalin och Cicero delar den gemensamma uppfattningen, att sanningskravet är grundläggande vid historieskrivning.

Den andra kategorin är materialets vanligaste typ av motto och består av ett utbrutet ord eller uttryck ur ett latinskt verk, som inte har något direkt samband med den svenska texten. Funktionen är i de flesta fall att ge den svenska texten ett slags innehållsdeklaration; författarens avsikt, känslor inför verket eller utgöra en metafor för något som beskrivs i verket. Hammarskjölds lilla skrift *Försök öfver Konsten att Övfersätta Poemer* har ett motto från Statius versepos *Thebais.* Mottot utgörs av Statius kommentar till det egna författarskapet; han skall fortsätta att skriva i Vergilius anda. Denna inriktning gör Hammarskjöld till sin egen, även om han snarare avser Horatius än Vergilius. Inom denna kategori är det också vanligt att författaren uttrycker tveksamhet inför det egna verket och dess mottagande. Mottot till Celsius versepos *Gustaf Wasa* är hämtat från Claudianus hyllningsdikt till Stilico. Claudianus uttrycker tvekan inför sin förmåga att tillräckligt väl prisa Stilicos liv och gärningar. Celsius gör genom mottot Claudianus tvekan till sin egen. Hur skall han kunna uppfylla Gustaf III:s förväntningar?

En tredje typ, där båda texterna skildrar ett likartat ämne, kan representeras av mottot till Wallenbergs 15:e kapitel, som skildrar ett hektiskt festande i Svinörsund. Mottot utgörs av inledningen till Horatius *Ode I:6,* där Horatius beskriver sitt ämnesområde: festande och umgänge med sköna damer.

En fjärde typ förekommer i samband med översättningar från latin till svenska. Karl Torpadius översättning av Horatius *Ode I:9* har den latinska textens första versrad som motto. Syftet är uppenbarligen att väcka igenkännande hos läsaren.

Initialt lyftes frågeställningen: kan det latinska mottot utgöra en integrerad del av det svenska verket och ses som ett uttryck för en delaktighet i en latinsk tankevärld? Att de undersökta författarna, med något undantag, hörde till en krets där latinet ingick, som ett närmast nuturligt inslag, framgår tydligt av dessas biografier. Graden av integration är dock varierande. T.ex. Dalin, Lagerbring och Celsius sökte sina motton i parallella händelser eller tankegångar, medan t.ex. Manderström och Lidner lyfter fram ett enskilt citat för att karaktärisera det egna verket. Innebär då mottot en möjlighet till fördjupad litterär upplevelse? En första förutsättning är goda kunskaper i latin, något man får anta, att dåtidens läsare av detta slags litteratur, införskaffat i lärdomsskolan, genom en informator eller vid universitetet. De latinska mottona kan ge ökad

förståelse för verket, då dessa indikerar författarens tankar kring det egna författarskapet, dess intention och tema. Önskar man tränga bakom mottot, och uppsöka den latinska texten, uppkommer en ny svårighet. Endast för sju av de studerade mottona anges detaljerad källa, författare, verk, kapitel, etc. Tre motton redovisar författare och verk. Med undantag för fyra anonyma motton redovisar de övriga endast författare. Med tanke på att de berörda latinska författarnas produktion ofta är mycket omfattande, krävde detta en gedigen kunskap i klassisk litteratur eller ett omfattande studium. Om den latinska texten läses parallellt, innebär detta en fördjupad förståelse? En läsning av t.ex. Wallenbergs skildring av skeppet Finland i storm tillsammans med motsvarande skildring hos Vergilius ger naturligtvis en vidgad läsupplevelse. För den historiskt och filosofiskt bevandrade ger naturligtvis en jämförelse mellan Dalins och Lagerbrings syn på historieskrivningens sanningskrav och statsmaktens hemlighållande av uppgifter, med motsvarande tankar hos Cicero och Tacitus, en fördjupad insikt. Vad gäller den stora grupp, där mottot utgörs av ett ur sitt sammanhang från den latinska texten utbrutet citat, tillför knappast en en läsning av originaltexten något ytterligare till förståelsen av den svenska texten. Motton av denna typ, vilka utgör flertalet, får därför ses som ett slags kommentarer eller extra rubriker. Möjligen kan också de latinska mottona ses som en typ av ”lärdomsmarkering”; latinet indikerar utbildning i lärdomsskola och universitet.

Det latinska mottot utgör ett litet och tidsbegränsat inslag i latinets historia i Sverige, men har ett kultur- och bokhistoriskt intresse, som ett sätt att väcka intresse för och ange karaktären av det svenska verket, men också som ett sätt att knyta den svenska witterheten till motsvarande ideer och tankar hos de klassiska författarna.

VII. ABSTRACT

In the period 1732-1814 it was customary among swedish poets, novelists, esseyists, scientists and historiens to add a latin quotation as subtitle to their written works. Most of the writers at this time had a good knowledge of the latin language and literature and the history of Rome, acquired in grammar schools and universities or by the help of a private tutor. The quotations were in most cases from latin works written in the period 100 B.C. – 100 A.D. and the most quoted writers were Horace, Virgil and Ovid. The latin subtitle could have severel functions. It could point out similar ideas and events which appear in both the swedish and latin text. It could

serve as a comment to, or a description of the swedish work, but also describe the writers feelings and fears towards the publishing. If the reader had a good knowledge of latin the subtitle could add a new dimension to the reading of the swedish work. For the most readers were the latin quotation probably of lesser significance and interpreted as a supplementary titel. The use of latin quotations as subtitels appears under a limited time, but is intresting as an example of integration between swedish and latin literature.

VIII. KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Adlerbeth, Gudmund, *Skaldskrifter I-II,* Stockholm 1797- 98.

Almqvist, Carl Jonas Love, *Törnrosens Bok I-III, Imperialoktavutgåvan,* Stockholm 1839-50.

Annerstedt, C., *Upsala Universitets historia, bd. 3:2,* Upsala 1914.

Atterbom, Per Daniel Amadeus, *Lycksalighetens Ö I-II,* Upsala 1824 och 1827.

Atterbom, Per Daniel Amadeus, *Samlade Dikter I-II,* Upsala 1837 och 1838.

Atterbom, Per Daniel Amadeus, *Svenska Siare och Skalder I-VI:2,* Upsala 1841- 52, Stockholm 1855.

Babrius, Phaedrus. *Fables.* Edited by Jefferey Henderson and translated by Ben Edwin Perry. Loeb Classical Library 436, MA: Harvard University Press, 1965.

Bellman, C. M., *Bacchi Tempel öpnadt vid en hieltes död.* Stockholm 1783.

Bellman, C. M., *Dikter till Enskilda 1-V.* Standardupplaga utgiven av Bellmanssällskapet, Stockholm 1942, 1950, 1959, 1964 och 1974.

Bellman, C. M., *Fredmans Epistlar,* Stockholm 1790.

Bellman, C. M., *Fredmans Sånger,* Stockholm 1792.

Bellman, C. M., *Bacchi Tempel.* Standardupplaga utgiven av Bellmanssällskapet, Stockholm 1935.

Bellman, C. M., *Ungdomsdikter I-II.* Standardupplaga utgiven av Bellmanssällskapet, Stockholm 1980 och 1984.

Biografiskt Lexicon öfver namnkunnige svenska män, nionde bandet, Uppsala 1843. (Botin, Anders af), *Svenska Folkets Historia I_IV,* Stockholm 1790 och 1792.

Brandell, Georg, *Svenska undervisningsväsendets och uppfostrans historia, Andra delen,* Lund 1931.

Brenner, Sophia Elisabeth, *Poetiske Dikter,* Stockholm 1713.

Bring, Samuel E., *Bibliografisk Handbok till Sveriges Historia*. Stockholm 1934.

Bröllopsbeswärs Ihugkommelse. Stjernhjelm, Georg, *Vitterhets-arbeten,* Stockholm 1818.

Burman, Carina, *Bellman. Biografin,* BALTOprint, Litauen 2019.

Burman, Carina, *Carl Michael Bellman- Svenskt Översättningslexikon,* http/ Litteraturbanken.se. (2021-04-27).

Böttiger, Carl Wilhem, *Nils von Rosenstein,* Stockholm 1877.

Castrén, Gunnar, *Gustav Philip Creutz,* Helsingfors 1917.

Cederborg, Fredrik, *Ottar Trallings Lefnads-Målning,* Stockholn 1810-18.

(Celsius, Olof von), *Gustaf Wasa, hjältedikt i sju sånger,* Stockholm 1774.

Cicero, *De Oratore, books 1-2,* Edited by Jeffery Henderson with an english translation by E. W. Sutton completed with an introduktion by H. Rackham. Loeb Classical Library 348. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England 1948.

Cicero, *Brutus. Orator.* Translated by G. L. Hendrickson, H. M. Hubbel. Loeb Classical Library 342. Cambridge MA: Harvard University Press, 1939.

Cicero, vol. II, *Philippics I-6,*Edited and translated by D.R. Shackleton Bailey. Revised by John T. Ramsay, Gesine Manuwald. Loeb Classical Library 189. Cambridge MA: Harvard University Press 2010.

Claudian, vol. I, *Panegyrics on Probinus and Olybrius, Against Rufinus 1 and 2,m.m.* Edited by Jeffery Henderson and translated by M. Platnauer. Loeb Classical Library 135. Cambridge, MA: Harvard University Press 1922.

Claudian, vol II, *On Stilicho´s Consulship 2-3, Panegyric on the Sixth Consulship of Honorius, The Gothic War,m.m..* Edited by Jeffery Henderson and translated by M. Platnauer. Loeb Classical Library 136, Cambridge, Ma: Harvard Universsity Press 1922.

Columbus, Samuel, *Bibliske Werld,* Stockholm 1687.

Conte, Gian Biagio, *Latin Literature,* Baltimore 1994.

Cornelius Nepos, *On Great Generals, On Historian.* Edited by Jefferey Henderson and translated by John C. Rolfe, Loeb Classical Library 467, Cambridge MA: Harvard University Press, 1929.

Creuetz, G. P., *Atis och camilla en skaldedikt i Fem Sånger,* Stockholm 1781.

Dalin, Olof von, *Thän Swenska Argus,* Stockholm 1732-33.

Dalin, Olof von, *Sagan om Hästen,* Stockholm 1740.

Dalin, Olof von, *Svea Rikes Historia I-III:2,* Stockholm 1747-1762.

Dalin, Olof von, *Poetiska Arbeten I-II,* Stockholm 1782-1783.

Dalin, Olof von, *Witterhetsarbeten, andra bandet,* Stockholm 1767.

Den Svenska Litteraturen, I-VII, Ljubljana, 1997.

Erdman, Nils, *Ur Rococons Lif,* Stockholm 1901.

Franzén, Frans Michael, *Skaldestycken I-VII,* Örebro 1824-61.

Fredriksson, Anna, *Poetry Quotations in Early Modern Swedish Academic Dissertations*. Ingår i *Early Modern Academic Culture.* Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademins konferenser nr: 97. Editor Bo Lindberg. (uo), 2019.

Geijer, Erik Gustaf, *Skaldestycken,* Upsala 1855.

Geijer, Erik Gustaf, *Svenska Folkets Historia I-III*, Örebro 1832-36.

(Hallenberg, Jonas), *Svea Rikes Historia under konung Gustaf Adolf den stores Regering*, Stockholm 1790-1794.

Hammarsköld, L, *Försök öfver Konsten att Öfversätta Poemer*, Stockholm 1807.

Hammarsköld, L., *Kärleksqväden*, Upsala 1811.

Hammarsköld, Lorenzo, *Öfversättningar och imitationer efter äldre och nyare skalder*, Stockholm 1806.

Hansson, Sven G., *Olof von Dalins Witterhetsarbeten*, *Samlaren 1962:83*, Uppsala 1962.

Horace, *Odes and Epodes.* Edited and translated by Niall Rudd. Loeb Classical Library 33. Cambridge, MA: Harvard University press, 2004.

Horace, *Satires. Epistles. The Art of Poetry*. Edited by Jeffrey Henderson and translated by H. Rushton Fairclough. Loeb Classical Library 194. Cambridge, MA: Harvard University Press 1926.

Kellgren, Johan Henrik, *Samlade Skrifter I-III*, Stockholm 1796.

Kock, Axel och Petersens af, Carl, *Östnordiska och Latinska Medeltidsordspråk, del I, Texter med inledning*, Köpenhamn 1894.

Lagerbring, Swen, *Sammandrag af Swea Rikes Historia I-VI*, Stockholm 1778-1780.

Landen, Leif, *Gudmund Goran Adlerbeth*, Lund 1973.

Lenngren, Anna Maria, *Skalde-Försök*, Stockholm 1819.

Leopold, Carl Gustaf, *Samlade Skrifter I-II*, Stockholm 1802-03.

Lidner, Bengt, *Samlade Arbeten*, Stockholm 1812-14.

Lindblom, Andreas, *Lexico Latino – Svecanum*, Upsala 1790.

Lamm, Martin, *Johan Gabriel Oxenstierna*, Stockholm 1911.

Lindberg, Bo, *De lärdes modersmål*, Göteborg 1984.

Lindroth, Sten, *Svensk Lärdomshistoria, Frihetstiden*, Stockholm 1978.

Linné on line, *Avhandlingarna*, Uppsala Universitet. http://www2.linnaeus.u.u.se. (2021-02-28).

Linné, Carl von, *Wästgötaresa*, Stockholm 1747, faksimiledition, Malmö 1956.

Linné, Carl von, *Skånska Resan*, Stockholm 1751, faksimiledition, Stockholm 1920.

Livijin, Claes, *Johan David Lifbergs leferne*, Upsala 1810.

Livijin, Claes, *Spader Dame*, Stockholm 1824.

Lotass, Lotta, *Litteraturbanken*, https://litteraturbanken.se/författare/Köhler JI. (2021-02-28).

Lotass, Lotta, *Litteraturbanken*, https://litteraturbanken.se/författare/Reftelius JM. (2021-02-28).

Lucidor, Lars, *Helicons Blomster*, Stockholm 1688.

(Manderström, Chrisopher), *Mina Poetiska Arbeten*, Stockholm 1788.

Martial, *Epigrams, books 6-10.* Edited and translated by D.R. Shackleton Bailey. Loeb Classical Library 95. Harvard University Press. Cambridge Massachusetts 1993.

Mörk, Jacob och Törngren Anders, *Adalrik och Giöthildas äfventyr I-II*, Stockholm 1742-45.

Nilzen, Göran, *Carl Gustaf Tessin*, Tallinn, 2012.

Nordenflycht, Hedvig Charlotta, *Utvalda Arbeten*, Stockholm 1774.

Nordisk Familjebok, del 18, Stockholm 1913.

Nordisk Familjebok, del 20, Stockholm 1914.

Nordisk Familjebok, del 27, Stockholm 1918.

Nordisk Familjebok, del 29, Stockholm 1919.

Nordisk Familjebok, del 31, Stockholm 1921.

Nordisk Familjebok, del 32, Stockholm 1921.

Ny Illustrerad Svensk Litteraturhistoria, del I-IV, Stockholm 1967 – 1968.

Ogén, Göran, *Latinska bevingade ord, ordspråk och uttryck*, (2021-02-19), http://latinskabevingadeordochordsprak-ochuttryck.worldpress.com

Owen, John, *Ioannis Audeni Epigrammatum*, vol. I, liber I-III, edited with introduction, notes, indices by John R. C. Martyn, Leiden 1976.

Ovid, *Art of Love. Cosmetics: Remedies for Love. Ibis. Walnut-tree. Sea Fishing. Consolation.* Edited by Jeffrey Hendersen and translated by J. H. Mozley. Revised by G. P. Gould. Loeb Classical Library 232. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1929.

Ovid, *Metamorphoses, Volume I: Books 1-8.* Edited by Jeffrey Henderson and translated by Frank Justus Miller. Revised by G P. Gould. Loeb Classical Library 42. Cambridge, MA: Harvard University Press. 1916.

Ovid, *Metamorphoses, Volum II, Books: 9-15.* Edited by Jeffrey Henderson and translated by Frank Justus Miller. Revised by G. P. Gould. Loeb Classical Library 43. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1916.

Ovid, *Tristia. Ex ponto.* Edited by Jeffrey Henderson and translated by A.L. Wheeler. Revised by G.P. Gould. Loeb Classical Library 151.Cambridge, MA. Harvard University Press, 1924.

Ovidius, *Metamorfoser.* Tolkad och kommenterad av Ingvar Björkeson. Stockholm (Lettland) 2017.

Oxenstierna, Joh. Gabr., *Arbeten I-V,* Stockholm 1805-26.

(Oxenstierna, J. G.), *Skördarne. Poëme i nio sånger,* Stockholm 1796.

Penu Gnomarum Dictorumque Sententiosorum Proverbialium Refertissimum, Stockholm 1706.

Poetisk Kalender, år 1812, 1813, 1814 och 1818, Upsala 1811, 1812, 1813 och 1817.

Phosphoros, Upsala 1810-14.

Propertius, *Elegies,* Edited and translated by G.P. Gould. Loeb Classical Library 18, Cambridge, MA:Harvard University Press 1990.

Proschwitz, Gunnar von, m.fl., *Carl Gustaf Tessin,* Malmö 1995.

Reuterdahl, Henrik, *Gamla Ordspråk på Latin och Swenska,* Lund 1840.

Rabe, Casten, *Elfva Hundra Elfva Latinska och Svenska Sentenser,* Göteborg 1807.

Rosenstein, Nils von, *Försök til en Afhandling om Uplysningen,* Stockholm 1793.

Runius, Johannes, *Duadim,* Stockholm 1733.

Rålamb, Hans Olof, *En Swensk Adelsmans Åfventyr I-II,* facsimilupplaga, Svenska Vitterhetssamfundet, Stockholm 2001.

Samlaren, ny följd, årgång 2, 1921, Uppsala 1922.

Schenberg, Petrus, *Lexicon Latino Svecanum,* Norrköping 1739.

Schück, Henrik, *Ur gamla papper,* fjärde serien, Stockholm 1899.

Schück Henrik och Warburg Karl, *Illustrerad Svensk Litteraturhistoria,* del II, Stockholm 1912.

Schück Henrik och Warburg Karl, *Illustrerad Svensk Litteraturhistoria,* del III, Stockholm 1918.

Segerstedt, Torgny, *Nils von Rosenstein***,** Stockholm 1981.

Seneca, *Naturales Quaestiones, books IV-VII.* Edited by Jeffrey Henderson with an english translation by Thomas H. Corcoran. Loeb Classical Library 457. Harvard University Press. Cambridge, MA, London, England 1972.

Serenius, Jacob, *English and Swedish Dictionary,* Nyköping 1757.

Sjödin, Alfred, *Landets Sånggudinna,* Halmstad 2014.

Sjöstrand, *Pedagogikens historia, del III:1,* Malmö 1961.

Spegel, Haquin, *Guds Werk och Hvila,* Stockholm 1685.

Stagnelius, Erik Johan, *Samlade Skrifter I-III,* Stockholm 1824-1826.

Statius, Volume II, *Thebaid V-XII, Achilleid.* Edited by E.H. Warmington with an english translation by J.H.Mozley. Loeb Classical Library 207. William Heinemann LTD, London 1959.

Stiernhielm, Georg, *Hercules* (facsimil), Upsala 1658. http/ *Litteraturbanken.se* (2021-04-19).

Stålmarck, Torkel, *Christopher Manderström,* Svenskt Översättarlexikon, http/*Litteraturbanken.se* (2021-04-19)

Stålmarck, Torkel, *Jacob Wallenberg,* Eskilstuna 1995.

Svensson, Jan, *Kommunikationshistoria,* Lund 1988.

Swanson, Alan, *Mottona i Then Swänska Argus,* Bilaga till Meddelanden från Svenska Vitterhetssamfundet nr. 82, Lidingö 2000.

Svenskt Biografiskt Lexikon, band 03, Stockholm 1922.

Svenskt Biografiskt Lexikon, band 01, Stockholm 1918.

Svenskt Biografiskt Lexikon, band 08, Stockholm 1929.

Svenskt Biografiskt Lexikon, band 09, Stockholm 1931.

Svenskt Biografiskt Lexikon, band 10, Stockholm 1931.

Svenskt Biografiskt Lexikon, band 16, Stockholm 1964-1966.

Svenskt Biografiskt Lexikon, band 22, Stockholm 1978-1980.

Svenskt Biografiskt Lexikon, band 23, Stockholm 1980-1981.

Svenskt Biografiskt Lexikon, band 30, Stockholm 1998-2000.

Säfström. Anders, *En Banqueroute-spelares Berättelse,* Stockholm 1753-54.

Tacitus, *Histories: Books 4-5. Annals: Book 1-3.* Edited by Jeffrey Henderson and translated by Clifford H. Moore and John Jackson. Loeb Classical Library 249. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1931.

Tacitus, *The Histories 1-3,* Edited by Jeffrey Henderson and translated by Clifford H. Moore, Loeb Classical Library 111, Cambridge MA, Harvard University Press, 1925.

Tegnér, Esaias, *Axel,* Lund 1822.

Tegnér, Esaias, *Frithiofs Saga,* Stockholm 1825.

Tegnér, Esaias, *Nattvards-Barnen,* Lund 1820.

Tegnér, Esaias, *Smärre Samlade Dikter,* Stockholm 1828.

Tengström, Emin, *Latinet i Sverige,* Lund 1973.

Tengström, Emin, *Broar till antiken,* Mölndal 2014.

Tessin, Carl Gustaf, *En Gammal Mans Bref till En Ung Printz,* Stockholm 1756.

Tessin, Carl Gustaf, *Framlidne Riks-rådet m.m. Grefve Carl Gustaf Tessins dagbok 1757,* Stockholm 1824.

Thorild, Thomas, *Samlade Skrifter I-IV,* Upsala 1819-20, Stockholm 1824- 35.

Wallenberg, Jacob, *Samlade Skrifter I- II,* Stockholm 1998 och 1999.

Wallin, Johan Olof, *Vitterhets-Försök,* Stockholm 1821.

Wennerdahl, Wilhelm Anders, *Lexicon Mytico Historicum,* Linköping 1748.

Wiberg, Erik, *Linnés latin,* publicerad i *HumaNetten,* nr. 20, vår & höst 2007. http.open.lnu.se. (Linnéuniversitetet).

Vilborg, Ebbe, *Latinska Citat, Dictum et Scriptum Latinae,* Stockholm 2004, s. 49

Virgil, vol. II, *Aeneid Books 7-12. Appendix Vergiliana.* Edited by Jeffrey Henderson and translated by H. Rushton Fairclough. Revised by G. P. Gould. Loeb Classical Library 64, Cambridge, MA: Harvard University Books 1918.

Virgil, vol. I, *Eclogues. Georgics.Aeneid Book 1-6*. Edited by Jeffrey Henderson and translated by H. Rushton Fairclough. Revised by G. P. Gould. Loeb Classical Library 63. Cambridge MA: Harvard University Press, 1916.

Vergilius, *Aeneiden,* tolkad och kommenterad av Ingvar Björkeson, Borås 1988.

Vitterhetsarbeten af Creutz och Gyllenborg, Stockholm 1795.

Vitterhetsnöjen I-IV, Stockholm 1769-81.

Witterhets Arbeten, utgifne af et Samhälle i Stockholm, Stockholm 1759 och 1762.

Våra Försök 1-III, Stockholm 1753, 1754 och 1756.

Ödman, Samuel, *Skrifter och Brev, del I,* Utgivna av Henning Wijkmark, Uppsala 1925.